Володимир Петегирич, Дмитро Павлів. Археологічні дослідження Верхньої Наддністрянщини 1992–2016 рр. як приклад наукової і культурної співпраці Польщі й України. Пам'яті професора Яна Махніка (1930–2023). Львів, 2024. 94 с.

Підготовлено в рамках реалізації проєкту «Археологічні дослідження верхньої Наддністрянщини 1992–2016 рр. як приклад наукової і культурної співпраці Польщі й України. Пам'яті Професора Яна Махніка (1930-2023)» стипендійної програми «Досліджуйте в Україні» від «Центру Діалогу ім. Юліуша Мєрошевського». Узагальнено результати досліджень українсько-польської археологічної експедиції у басейні верхнього Дністра, яка розпочалася в 1992 р. з ініціативи відомого польського археолога, Професора Яна Махніка (1930–2023). За час роботи експедиції створено фундаментальну джерельну базу для подальших досліджень, розроблено нові методики археологічних обстежень і розкопок. Виявлені матеріали свідчать про багату та різноманітну археологічну спадщину верхньої Наддністрянщини, показують перспективність інтердисциплінарних комплексних робіт та підтверджують ефективність широкого міжнародного співробітництва в археології, сприяють інтеграції української археології в європейський науковий і культурний простір.

© Петегирич В., Павлів Д. 2024

ЗМІСТ

І. Професор Ян Махнік – ініціатор і організатор українсько-польських археологічних досліджень верхньої Наддністрянщини……...3
ІІ. Поверхневі обстеження українсько-польської археологічної експедиції …….…..9
ІІІ. Розкопки українсько-польської експедиції та їх результати……..……16
Висновки……22
Альбом ілюстрацій……..…….29

I. Професор Ян Махнік – ініціатор і організатор українсько-польських археологічних досліджень верхньої Наддністрянщини

Навесні 2012 р. українсько-польська експедиція проводила розвідкові обстеження на теренах Верхньої Наддністрянщини в районі Галицько-Букачівської улоговини. Сонячний квітневий день виявився археологічно надзвичайно вдалим – у селах Тенетники й Мартинів відкрито кількадесят різночасових пам'яток із багатим матеріалом, зокрема стародавні кургани, сліди городища та замчище бастіонного типу. Професор Ян Махнік, як завжди в білому ошатному експедиційному строї, бездоганно вичищених черевиках, обвішаний фотоапаратами і своєю сакральною археологічною лопаткою на поясі, вельми задоволений результатами розвідки, вийшов на вал замчища на високому березі Дністра у місці впадіння в нього ріки Свірж. Перед нами розкривався розкішний крайобраз. Унизу, виблискуючи на сонці, поміж квітучими берегами, текла велична ріка, за нею простяглася розлога долина, оточена залісненими пагорбами (як виявилося, усіяними курганами). «Яка ж то Божа краса! Панове, я то все пам'ятаю з дитинства. А он там моє село Лука!» – зворушено мовив професор (рис. 2, 5).

Так сталося, і в тому є щось символічне, що власне ці розвідки поблизу Луки у 2012 і 2013 рр. були останніми польовими роботами українсько-польської експедиції, які ми проводили разом із Я. Махніком. Він надзвичайно любив ці місця, це була *terra fertilis* у його спогадах. Під час відвідин села професор багато розповідав нам про свої дитячі роки, про події 80-річної давності, знайшов ще кількох своїх одноліток, із якими ходив до початкової школи (рис. 6). Мав чудову пам'ять, навіть до дрібних деталей. Якось, «полюючи» за курганами в лісах між Цвітовою і Которинами, що неподалік Луки, ми, вилізши із чергового яру, зупинилися на відпочинок. Професор умостився «по–скаутськи» – ліг на землю, поклавши руки за голову, а ноги підняв та опер на стовбур бука і пояснив: «Пригадую, як мій батько взяв мене раз до лісу і то він навчив, як треба відпочивати в поході». Не дивно, що значна частина наших досліджень фокусувалася на цьому регіоні Наддністрянщини, з яким професора поєднували передусім наукові інтереси та водночас ностальгія за місцями його дитинства.

Ян Махнік народився 20 вересня 1930 р. у Станіславові (тепер – Івано-Франківськ), хрестили його в містечку Войнилові, а дитинство провів у неподалік розташованому на правому березі Дністра селі Лука, Калуського району Івано-Франківської області, де вчителювали його батьки (рис. 4). У час війни родина Махніків переїхала до Польщі. Усе життя відомий учений, доктор габілітований, професор Ян Махнік присвятив археології. Учився в Ягеллонському університеті у Кракові та Університеті ім. Адама Міцкевича в Познані, працював в Інституті археології і етнології Польської академії наук (ПАН), упродовж 1966–1990 рр. очолював відділ археології Малопольщі у Кракові. Водночас з 1968 р. викладав у Ягеллонському університеті, а з 1998 р. займався науковою і викладацькою роботою в Інституті археології Жешівського університету. Учений досліджував археологічні культури кінця неоліту і початку епохи бронзи у Центрально-Східній Європі, зв'язки між Кавказом та Іберійсько-Альпійсько-Карпатським регіоном у III тис. до н. е., формування і взаємодію культур у басейнах верхньої Вісли, Дністра і Бугу в добу неоліту-бронзи. Професор був невтомним «польовим» археологом як на території Польщі, так і за кордоном. У 1964 р. брав участь у роботі першої польської археологічно-етнографічної експедиції в Монголії, а 1965 р. – у польсько-французькій експедиції. Упродовж 1967–1974 рр. керував з польського боку масштабними розкопками в західній частині Малопольщі, які здійснювалися спільно ПАН та Університетами Мічигану і Буффало США. Ян Махнік був ініціатором дослідницьких програм, метою яких було вивчення давнього минулого Карпат, організатором і співкерівником багатьох експедицій, які проводили дослідження в Карпатах і на Прикарпатті в Польщі (1984–1990), Словаччині (1991–1999) та Україні (1992–2016). Під час спільних досліджень зі словацькими й українськими археологами професор знаходив час і брав участь в археологічному вивченні території середнього Розточчя, Сокальської гряди, Диновського передгір'я, надавав наукові консультації з археології під час масштабних рятівних розкопок на трасі автостради А4 на схід

від Кракова. Поза тим встигав опрацьовувати матеріали з багатьох археологічних пам'яток, друкував статті, індивідуальні монографії та колективні праці. У науковому доробку професора майже 300 наукових публікацій, зокрема 16 монографій.

Багато зробив Я. Махнік як організатор науки: був дійсним членом PAU (Polska Akademia Umiejętności) і очолював низку комісій цієї установи, відповідальним за співпрацю з науковими установами України, а також членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту в Берліні та Міжнародної унії пра- і протоісторичних наук. Під його керівництвом підготовано і захищено 10 докторських дисертацій, його вихованцями є багато відомих польських археологів.

Після проголошення незалежності України професор (чи не перший серед польських археологів) ініціював проведення спільних українсько-польських археологічних досліджень у верхній Наддністрянщині і з 1992 р. став співкерівником археологічної експедиції, у якій упродовж 22 років активно працювали співробітники відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Співпраця реалізовувалася у межах виконання угод, підписаних спочатку між Інститутом археології і етнології ПАН та Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, а пізніше із Жешівським університетом. До співпраці була залучена ще одна вагома установа – Polska Akademia Umiejętności (PAU) – Польська академія науки і мистецтв.

Українсько-польська експедиція стала першим прикладом міжнародної співпраці в галузі археології після здобуття Україною незалежності. У науковій біографії професора ця експедиція була найтривалішою (понад 20 років), а результати її діяльності принесли важливі, часто й сенсаційні відкриття в археології Західної України.

Дослідження експедиції здійснювалися у кількох напрямках: 1. Пошукові обстеження з метою виявлення невідомих пам'яток, що важливо для пам'яткоохоронної діяльності та перспектив майбутніх досліджень. 2. Проведення археологічних розкопок на кількох пам'ятках, матеріали з яких могли б наповнити новим змістом стародавню історію Наддністрянщини та дали б змогу переглянути традиційні уявлення про історичні та культурні процеси в цьому регіоні в загальноєвропейському контексті. 3. Публікація щорічних результатів досліджень експедиції в українських та закордонних виданнях і їх презентація на міжнародних конференціях. 4. Підготовка та випуск підсумкових монографій за результатами пошукових і стаціонарних досліджень.

Пошукова діяльність українсько-польської археологічної експедиції з метою виявлення невідомих пам'яток археології, переважно стародавніх курганів, охоплювала доволі велику територію у басейні верхнього Дністра. Ця територія починалася від кордону з Польщею і продовжувалася в південно-східному напрямку вдовж течії Дністра до Галича. Об'єктом обстежень стали східна частина Сянсько-Дністровської височини, Самбірська і Дрогобицька височини, Моршинське підгір'я, Стільсько-Бібрське горбогір'я, Рогатинське Опілля, Присвіцька височина, Галицько-Букачівська улоговина, Войнилівська височина (рис. 24).

У перші роки співпраці, окрім розвідкових робіт на берегах р. Стривігор і на Самбірській та Дрогобицькій височинах, професор Я. Махнік організував спільні розвідкові роботи на сусідній території Польщі в околицях Перемишля, знайомив з методикою фіксації та картографування археологічних пам'яток, що проводиться в Польщі в межах загальнодержавної програми AZP (Archeologiczne Zdjęcia Polski), яка розпочалася в 1978 р. і триває та фінансується безперервно донині (рис. 25). Її завданням є пошук, реєстрація та картографування усіх виявлених пам'яток на території Польщі.

З 1997 р., за пропозицією українських археологів, розпочалися систематичні масштабні обстеження окремих природно-географічних мікрорегіонів Верхньої Наддністрянщини. У результаті широких розвідкових робіт на теренах Підкарпатських височин відкрито понад 2500 археологічних пам'яток, зокрема майже 2000 курганів. Проведено точне картографування цих пам'яток, зроблено їхні обміри та фотофіксацію, виготовлено схематичні плани курганних могильників та інших типів пам'яток.

Активним учасником пошукових робіт був професор Ян Махнік, який ділився своїм досвідом проведення археологічних розвідок, роботи з картами, подавав приклад молодим дослідникам. Він також добре розумів, що в сучасній археології необхідний міждисциплінарний підхід, тому долучив до пошукових і стаціонарних досліджень спеціалістів природничих дисциплін – палеоботаніків з Інституту ботаніки Ягеллонського університету, Університету ім. А. Міцкевича у Познані, учених кафедри геоморфології і палеогеографії та ботаніки Львівського національного університету ім. Івана Франка, Інституту географії і територіального господарювання ПАН (рис. 23). Археологічні артефакти, завдяки його старанням, опрацьовували антропологи, палеозоологи, спеціалісти проводили мікроскопічні дослідження кераміки, ідентифікували мінерально-хімічний склад охри з підкурганних поховань тощо.

Ми захоплювалися його працьовитістю, цілеспрямованістю, енергією, умінням долати організаційні та фінансові перешкоди в перші роки співпраці, налагоджувати контакти з місцевими мешканцями, які так необхідні під час археологічних розвідок і розкопок. Особливо вразив нас той факт, що навіть під час останнього польового сезону експедиції в 2013 р., Ян Махнік, незважаючи на свій поважний вік (83 роки), разом із професором Сильвестром Чопеком активно обстежував пагорби Рогатинщини, Присвіцької височини, Галицько-Букачівської улоговини та відкривав невідомі пам'ятки археології (рис. 26, 27).

Один із багатьох результативних етапів розвідувальних робіт теж стався завдяки невтомній активності та великій науковій інтуїції професора. У 1999 р. після завершення дослідження кургану культури шнурової кераміки поблизу с. Биків на Дрогобиччині Ян Махнік разом із польськими й українськими природознавцями здійснив поїздку на палеолітичні пам'ятки поблизу Єзуполя та Галича на Івано-Франківщині. Дорогою з Галича вперше за 60 років відвідав с. Лука, де він проживав із батьками до 1939 р. Після повернення на базу експедиції професор з особливим трепетом згадував побачену в селі школу, побудовану його батьком, шкільний сад, який зберігся з тих часів, цікаві сільські місцини і пов'язані з ними події, своїх одноліток (рис. 3, 4). Під час згаданої поїздки до Єзуполя дорога провадила через Войнилівську височину, перетинаючи яку, край дороги з Галича до Колодієва, професор запропонував зупинитися на залісненому пагорбі цієї височини. Біля дороги у лісі він виявив кілька добре помітних курганів. На учасників поїздки – українських і польських природознавців – це справило велике враження, а для археологів стало сигналом для обстеження Войнилівської височини.

Незадовільний стан археологічного обстеження Войнилівської височини на початок XXI ст. красномовно характеризує тільки коротка інформація, поміщена в каталозі Богдана Януша, про кілька курганів в урочищі біля Калуша, один недосліджений курган поблизу с. Колодіїв та діоритовий топірець із Темирівців. Натомість, завдяки обстеженням на заліснених пагорбах Войнилівської височини віднайдено майже 200 невідомих стародавніх курганних насипів, проведено їх обміри, фотофіксацію та картографування, виготовлено ситуаційні плани окремих груп курганів. Ці результати були особливо приємними для вченого, який став ініціатором і активним учасником вивчення цього милого його серцю куточка Наддністрянського краю, із яким були пов'язані його дитячі роки, спогади про батьків, родичів, односельчан.

Курганні некрополі, відкриті в процесі археологічного обстеження Верхньої Наддністрянщини, є частиною величезного, одного з найбільших у Центральній Європі курганного масиву, який охоплює майже все Українське Прикарпаття. Обстежені нами кургани суттєво доповнили реєстр археологічних пам'яток Заходу України. Розкриття таємниць, схованих під насипами цих прадавніх могил, без сумніву, допоможе з'ясувати питання ґенези, розвитку та поширення археологічних культур від доби енеоліту до середньовіччя не лише на західних теренах України, а й у Центральній Європі загалом.

Необхідно зазначити, що професор Я. Махнік, звертаючи головну увагу на вивчення курганів, наголошував на необхідності фіксувати також різночасові поселення цього регіону.

Завдяки цьому вдалося виявити майже 500 невідомих до того часу пам'яток. У процесі обстежень відкрито навіть кілька городищ, поблизу яких теж розміщувалися скупчення невеликих курганів (Хатки у Мостиському районі, Голобутів на Стрийщині, Которини на Жидачівщині, Нижні Гаї на Дрогобиччині, Темирівці на Войнилівській височині). Можливо, що разом вони утворювали комплекси пам'яток княжої доби. Зафіксовано також унікальний випадок використання давніх курганних насипів для побудови укріплень пізнішого часу (городище в Чижках на Мостищині), відкрито невідоме замчище бастіонного типу поблизу с. Тенетники Галицького району.

Отже, широкими розвідковими роботами українсько-польської експедиції охоплено великі території Верхньої Наддністрянщини, які дотепер були «білою плямою» на карті курганних та поселенських пам'яток. Культурна належність і хронологія відкритих курганних некрополів може бути встановлена після їх досліджень. Враховуючи результати попередніх розкопок курганів на цій території та порівнюючи особливості розташування могил, їхні розміри та планіграфію могильників, більшість виявлених нами пам'яток, ймовірно, може належати до культури шнурової кераміки. Іншу частину насипів можна пов'язувати із тщінецькою та комарівською культурами, для яких курганний поховальний обряд був також властивий. Ймовірно також, що частина ще не досліджених курганів, зокрема великі могили, які стоять поодиноко на високих пагорбах, можуть належати до пізньобронзової і ранньозалізної доби або до скитського світу. Серед усього величезного масиву виявлених курганів траплялися у незначній кількості скупчення насипів, які за своїми параметрами дещо відрізнялися від тих, що становлять більшість. Вони розташовані не на гребенях пагорбів, а на їх схилах і мають менші розміри. Ймовірно, такі насипи пов'язують з культурою карпатських курганів та раннім середньовіччям. Ці припущення, а також несподівані, інколи сенсаційні відкриття підтвердилися під час стаціонарних досліджень українсько-польської експедиції на кількох пам'ятках Самбірської і Дрогобицької височин.

Хоча розвідкові роботи українсько-польської експедиції принесли дуже вагомий результат, українські археологи і професор Я. Махнік мріяли про повномасштабні розкопки. Ми схилялися до досліджень курганних пам'яток, оскільки після Другої світової війни в регіоні Верхньої Наддністрянщини археологи майже не розкопували курганів. Серед величезної кількості обстежених нами під час розвідок пам'яток, особливо тих, яким загрожувало знищення, вибрано придатні для археологічних досліджень.

Перші розкопки українсько-польської експедиції проведено холодного дощового вересня 1996 р. поблизу с. Сіде Самбірського району. Тут, поряд курганного могильника, досліджено стоянку культури шнурової кераміки. Вона стала першою, датованою радіовуглецевим методом (2900 р. ВС), пам'яткою такого типу у басейні верхнього Дністра, яка належить до найранішої хронологічної фази цієї культури. Якщо наступні дослідження підтвердять таку ранню хронологію поселень культури шнурової кераміки в Прикарпатті, може виникнути необхідність переглянути наявні схеми генези цієї культури в межах Центрально-Східної Європи.

Для розкопок курганів було обрано дві локації – групу насипів поблизу с. Биків та могильник у Гаях Нижніх. Про кургани в Бикові вперше написав у 1933 р. український археолог, етнограф і лікар, діяч товариства «Бойківщина» в Самборі Володимир Кобільник. Професору Я. Махніку сподобалося це місце – характерний ландшафт Дрогобицької височини, великі могильні насипи, розорані, але ще добре помітні, розташовані на широкому, вільному від господарських робіт полі, що полегшувало процес розкопок. «Продовжимо справу наших попередників, щоб діяння їхні не забулися», – сказав тоді професор, стоячи на кургані і оглядаючи чудові краєвиди підгір'я.

Із цього кургану і розпочалися наймасштабніші розкопки українсько-польської експедиції, які тривали впродовж восьми польових сезонів (1998–1999, 2002–2006, 2009). Це була важка, кропітка і відповідальна праця з чудовими результатами. Досліджено дві

багатошарові різнокультурні пам'ятки, розташовані в двох урочищах на південних схилах пагорбів над долиною р. Трудниця, де загалом відкрито і досліджено майже 3350 м^2 площі.

В урочищі Бігіївка досліджено чотири підкурганні поховання культури шнурової кераміки в ямах, облицьованих вертикально встановленими півколодами. Скелети не збереглися через хімічні особливості ґрунту. На цьому ж розкопі виявлено сліди поселення культури лійчастого посуду з IV–III тис. до н. е. та поселень пізніших періодів, зокрема межановицької культури, тщінецької культури, ранньозалізного часу та раннього середньовіччя.

Цікавою виявилася гробниця тщінецької культури з початків епохи бронзи, побудована у вигляді помосту на чотирьох потужних стовпах із накриттям. У межах цієї споруди знайдено посуд і рештки тілопального поховання. Очевидно, що над гробницею було насипано курган.

Унікальними в урочищі Бігіївка виявились об'єкти пізньобронзової доби. Завдяки тому, що розкопками було розкрито значну площу пам'ятки, вдалося зафіксувати повний периметр (143 м) сліду величезної огорожі у вигляді рівчака зі стовповими ямами від високого частоколу, який оточував майдан овальної форми площею приблизно 1300 м^2. Вхід до цієї «фортеці» вів через добре укріплену браму. Усередині огорожі виявлено сліди наземної споруди стовпової конструкції, господарські ями, вогнища, скупчення фрагментів характерного керамічного посуду культури Ґава-Голіградi пізньобронзової доби. Це підтвердили результати радіовуглецевого аналізу, які датують описані об'єкти серединою X ст. ВС. Частину периметра ще однієї великої огорожі аналогічної конструкції відкрито у північній частині пам'ятки навколо насипу іншого кургану культури шнурової кераміки. Дискусійним є призначення таких конструкцій. Це могли бути оборонні укріплення садиб або, найімовірніше, місця для гуртового утримання худоби, аналогічні карпатським полонинським «стоїщам». На території України споруди пізньобронзової доби такого типу виявлено вперше.

На пам'ятці в урочищі Бігіївка під час досліджень одного з курганів виявлено ранньосередньовічний об'єкт – яму для добування дьогтю, вкопану в центральну частину насипу, яка за даними радіовуглецевого аналізу датується X–XI ст. Це чи не єдиний датований об'єкт виробничого призначення у верхів'ях Дністра, який засвідчує оволодіння місцевим населенням технологій лісохімічного промислу вже у X–XI ст.

Не менш важливі результати отримано під час розкопок в урочищі Коло фігури, де досліджено два з чотирьох курганоподібних насипів. У центрі першого насипу виявлено унікальний поховальний комплекс ранньоскитського часу, який складався зі слідів поховальної камери з круглими ямами на кутах і кремаційним похованням посередині. У похованні знайдено рідкісні для цієї території бронзові наконечники стріл, спіральні підвіски, скляні намистини, фрагменти ножа, глиняний кухлик та залізний бойовий топірець, які датують поховання кінцем VII – початком VI ст. до н. е. Під другим насипом знайдено поховальну яму культури шнурової кераміки, об'єкти межановицької культури ранньобронзової доби, зокрема поховання у видовбаних колодах та кремаційний некрополь тщинецької культури.

Виявлення і дослідження цих унікальних різночасових та різнокультурних комплексів принесло багато нових матеріалів і нових знань для реконструкції історичних процесів, які відбувалися в доісторичні часи на передкарпатських височинах верхньої Наддністрянщини.

Організація і проведення розкопок такого рівня є складним процесом. Велика площа пам'яток, значна кількість об'єктів та матеріалу, дотримання сучасних методів досліджень вимагали значної концентрації зусиль і певного досвіду. Професор Я. Махнік такий досвід мав. Його поради, думки, розповіді дуже нам допомагали, це була своєрідна «школа» старшого досвідченого колеги. Присутність професора на розкопі означала, що робота буде відбуватися ефективно та інтенсивно, він постійно наголошував, що експедиція має працювати як один добре налагоджений механізм, де однаково важливим є і розкопки, і побут, тоді буде добрий результат (рис. 17, 18). Радились і дискутували з професором постійно, хоча дискутантом він був нелегким. Частенько було так, що ввечері, підбивши підсумки цьогоденної роботи, довго

узгоджували, що і як будемо робити завтра. А зранку, смакуючи на сніданку каву, професор повідомляв: «Панове, я вночі то все собі передумав, і ми зробимо інакше».

На могильник у Гаях Нижніх ми натрапили під час розвідок без професора. Ця пам'ятка була дещо особлива. Між лісами (де ми також знайшли багато курганів) на широкому пасовищі за селом височіло 17 добре збережених і компактно розташованих насипів. Невеличкі кургани оточували кілька більших. Урочище називалося Могилки. Некрополь у Гаях відрізнявся від відомих нам «стандартних» курганних могильників культури шнурової кераміки чи тщінецької із великими розповзлими насипами, що тяглися ланцюжками вздовж заліснених пагорбів. На нашу думку, на цій пам'ятці варто було б провести розкопки. Коли Я. Махнік побачив кургани в Гаях, згодився щодо розкопок. Невеликі розміри насипів, структура могильника та його розташування в ландшафті викликали питання щодо його хронології та культурної належності. Ми висували різні версії, із яких найімовірнішою вважали належність пам'ятки до культури карпатських курганів або навіть до раннього середньовіччя. Але професор, заклавши руки за спину і походивши трохи по могильнику, сказав, що це культура шнурової кераміки, але могильник незвичайний.

Упродовж двох польових сезонів 2000–2001 рр. українсько-польська експедиція розкопала на могильнику в Нижніх Гаях три кургани з похованнями культури шнурової кераміки. Ян Махнік мав рацію. А могильник дійсно виявився особливим. У більшому кургані, де містилося поховання дорослої особи, зафіксовано рідкісний у культурі шнурової кераміки приклад втручання у засипану вже землею поховальну яму перед побудовою над нею насипу. Очевидно, йдеться про цікавий звичай поводження з рештками померлих після захоронення. Два менші кургани прикривали поховання дітей. Встановлено, що поховання дитини під курганом трактувалося так само, як захоронення дорослої особи. Серед поховального інвентаря були невеликі посудинки та вохра як символічний замінник крові у багатьох захороненнях дорослих осіб цієї культури. Цікавою особливістю одного з курганів було спорудження насипу одночасно над двома або й трьома дитячими похованнями, що є новим явищем у культурі шнурової кераміки. Результати методично досліджених курганів у Нижніх Гаях, споруджених винятково для молодих осіб, розкривають невідомі досі моменти поховальної обрядовості та соціальної структури у носіїв культури шнурової кераміки на теренах Верхньої Наддністрянщини.

Під час розкопок у Гаях запам'яталися запеклі дискусії щодо однієї археологічної проблеми. У багатьох курганах культури шнурової кераміки в Польщі і Словаччині навколо насипу викопували рівчак, очевидно сакрального символічного значення (розмежування світу мертвих і світу живих). Але в жодному кургані, розкопаному нашою експедицією, таких рівчаків не виявлено. «То неможливо! Рівчаки мають бути! Треба уважніше дивитись! Прошу ще раз зачистити поверхню», – нервувався професор.

Але як скрупульозно не шукали, в українських «шнурових» курганах, ровиків поки що не знаходили. Слід зазначити, що вже під час цих розкопок почали вироблятися певні методичні, багато в чому новаційні, засади археологічних інвазійних досліджень курганних поховальних пам'яток на теренах Верхньої Наддністрянщини. Уперше на заході України після розкопок за ініціативою професора на науковому рівні здійснено реконструкцію двох курганів у Гаях Нижніх.

Важливо, що усі результати археологічних робіт українсько-польської експедиції у басейні верхнього Дністра опубліковано у великій серії статей в українських і польських виданнях та в чотирьох монументальних колективних монографіях, де Я. Махнік був вимогливим і старанним співавтором та редактором. Велику увагу приділяв професор підготовці колективних доповідей про важливість археологічних відкриттів в Україні, які виголошувалися на щорічних міжнародних конференціях у Львові, Жешові, на засіданнях у Польській академії науки і мистецтв, наукових конференціях у Словаччині, Німеччині, Чехії (рис. 21). Він був активним учасником археологічних екскурсій на пам'ятки археології, які

відбувалися під час львівських конференцій, відвідував музеї та надавав консультації працівникам цих установ (рис. 8–12, 16, 21, 22).

Під час перебування в експедиціях професор любив спілкуватися з місцевими жителями, особливо літнього віку, які пам'ятали ще передвоєнні часи (рис. 15). Уважно слухав їхні розповіді, інколи щось записував, фотографував. Адже одним із його великих захоплень, окрім археології, була нова історія Речі Посполитої, особливо «Східної Малопольщі».

А ще професор Я. Махнік був чудовим фотографом. Завжди мав при собі кілька фотоапаратів. Окрім детальної фотофіксації на розкопках, знимкував краєвиди, архітектурні пам'ятки (особливо церкви), побутові сценки, учасників експедиції, робітників. Фіксував моменти життя, а тепер це вже історія.

У розвідках і на розкопках, незважаючи на спеку чи холод, дощ і багнюку, тяжкі пошукові маршрути, професор завжди був з нами на рівні, не відстаючи, ще й підбадьорюючи. Хоча вже мав поважний вік, був сильний духом і сповнений прагненням до відкриттів. Ось таким ми і будемо пам'ятати Професора – незвичайну, мудру, дуже ерудовану, дуже інтелігентну і доброзичливу людину. Дякуємо, Пане Професоре, Ви були для нас добрим вчителем, прикладом справжнього вченого, і гостинним господарем (незабутні дні у Кракові під опікою Яна Махніка!). Нам пощастило, що доля подарувала можливість співпрацювати з Вами.

Збережімо пам'ять про видатного Археолога, чудову Людину, Професора Яна Махніка.

II. Поверхневі обстеження українсько-польської археологічної експедиції

Дуже важливими і результативними у спільних українсько-польських археологічних дослідженнях були масштабні розвідкові роботи, спрямовані на пошуки нових та уточнення локалізації вже відомих стародавніх курганів. З цією метою за пропозицією українських вчених, у 1997 р. розпочалися систематичні обстеження окремих природно-географічних мікрорегіонів Верхньої Наддністрянщини (рис. 24). В результаті широких розвідкових робіт, проведених на теренах Підкарпатських височин, а саме: східної частини Сянсько-Дністровської височини, Самбірської та Дрогобицької височин, Моршинського підгір'я, Стільсько-Бібрського горбогір'я, Рогатинського Опілля Присвіцької височини, Галицько-Букачівської улоговини та Войнилівської височини, відкрито майже 2000 курганів. Проведено точне картографування цих пам'яток, зроблено їхні обміри та фотофіксацію, виготовлено схематичні плани курганних могильників та окремих курганів Нижче подаємо загальну інформацію про результати археологічних обстежень цих мікрорегіонів впродовж 17-ти польових сезонів (1996– 2013) 1 .

Кургани Сянсько-Дністровської височини. Серед зазначених теренів чи не найбагатшим на прадавні кургани є мікрорегіон Сянсько-Дністровської височини, зокрема міжріччя Вишні та Стривігору, яке охоплює Мостиський, Старосамбірський і Самбірський райони Львівської області. Зручний рель'єф, благодатний клімат, дві великі ріки – Дністер та Сян, що поєднували собою Циркумпонтійську та Балтійську історико-культурні зони, – все це сприяло заселенню краю людьми з найдавніших часів. Але попри всю перспективність щодо археології, цей район є мало дослідженим і дотепер був "білою плямою" на карті курганних пам'яток Верхньої Наддністрянщини. Нашими дослідженнями стверджено, що ця територія буквально насичена стародавніми могилами (рис. 39). Під час кількарічних сезонів тут загалом зафіксовано 429 курганних насипів [Павлів, Петегирич, 2004, с. 40–69; 2011, с. 295–313; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2004, s. 284–291; Махнік, Павлів, Петегирич, 2009а, с. 198–214]. В процесі розвідкових обстежень зауважено певні особливості розташування могил: великі кургани або їх пара розташовані на найвищих місцях пагорбів (Баличі, Чишки, Пнікут, Верхівці), зафіксовано також скупчення курганів у досить великих могильниках по 10–30 насипів (Хатки, Йорданівка, Боляновичі, Чижки, Ракова). Кургани поділяються на великі (діаметри насипів становлять від 20 до 40 м, а висота від 2 до 4 м), середнього розміру (діаметри насипів 12–18 м, висота 0,8–1,8

м) та малі (діаметри насипів 5–10 м, висота 0,3–0,7 м). Власне групи курганів малих розмірів виявлено на могильнику в Хатках та Йорданівці. Слід відзначити особливо велику концентрацію стародавніх курганів на відносно невеликій території між селами Йорданівка–Боляновичі–Чижки–Рогізно-Верхівці, де загалом відкрито 177 могил-насипів, а територія ще не повністю обстежена. Ряд курганів і курганних могильників виявлено безпосередньо у підгірській частині цієї височини поблизу сіл Надиби, Сусідовичі, Скелівка, Конів, Лютовиська, Нижня Вовча.

Цікаво, що власне в міжріччі Вишні і Стривігору, на пагорбах, які тяжіють до долини Сяну і Вяру, знаходяться окремі гігантські насипи. Найбільший курган діаметром 40 м і висотою понад 9 м височіє поблизу Комарович (рис. 40). Великі могили зафіксовано нами також в околицях Бикова, Балич, Пнікута, Библо. Це є найбільші відомі нам курганні насипи на території Верхньої Наддністрянщини (рис. 41–43). Подібні пам'ятки відомі неподалік – на сусідній території Польщі в Перемишлі та Сільці. Неподалік сіл Хатки і Биків виявлено комплекс пам'яток, що складається з городища та двох курганних могильників, де переважають насипи невеликих розмірів (діаметр 5–10 м, висота 0,3–1 м). Ці пам'ятки, а також подібні кургани в інших пунктах попередньо зараховуємо до періоду раннього середньовіччя. Зафіксовано також унікальний випадок використання давніх курганних насипів для побудови укріплень пізнішого часу (городище в Чижках). Можна констатувати, що по насиченості курганними поховальними пам'ятками мікрореґіон міжріччя Вишні та Стривігору є одним із перших у Верхній Наддністрянщині, він бачиться особливо перспективним для ґрунтовних археологічних досліджень, особливо враховуючи, що багато із названих нами цінних пам'яток археології є під загрозою знищення.

Кургани Самбірської і Дрогобицької височин. Розвідкові роботи українсько-польської експедиції експедиції проводились і на правобережжі Верхнього Дністра, в межах Дрогобицької передгірської височини (рис. 29). Про археологічне "багатство" цих теренів, окрім існування таких добре відомих ще з XIX ст. пам'яток, як хоча б городища в Ступниці та Кульчицях, свідчить значна кількість (понад 200) нових археологічних пунктів, відкритих нашими розвідками. Ці пам'ятки охоплюють різні історичні періоди – від енеоліту до раннього середньовіччя. Щодо курганів, то більшість відомих з літератури чи архівних матеріалів могильників (наприклад, у Стебнику, Болехівцях, Кульчицях, Городищі, Бронниці) вже не існує, і мало де збереглися окремі насипи або ледь помітні їх сліди. Однак в інших місцевостях виявлено численні, досі ще невідомі курганні некрополі [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2000, с. 36–46; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Hrybowycz, 2000, s. 185–207; Павлів, Петегирич, 2004, с. 40–69; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2004, s. 284–291; 2005b, s. 9–59; Machnik, Pavliv, Petehyryč, 2006, p. 127–142; 2006a, p. 143–161; 2006c, p. 228–243]. Таке скупчення курганів відкрито на залісненому пагорбі між селами Ралівка, Нагірне (колишні Угерці Заплатинські) та Сіде. Тут виявлено 32 добре збережені насипи, скомпоновані у чотири групи. Найбільші кургани сягають висоти 2,5 м і мають діаметр 26–30 м. На тій частині височини, що в межиріччі Дністра та Бистриці спадає до прадолини Дністра, між селами Дубляни, Білина, Залужани (колишній Татарів) та Хвороща зафіксовано 18 курганів. Всі вони знаходяться на орних полях і насипи їх знівельовані.

Стаціонарні дослідження курганів поблизу с. Биків на Дрогобиччині стали доброю нагодою для обстеження околиці пам'ятки та ширшої території з метою фіксації невідомих ще курганних могильників. Ці обстеження дали цікаві результати. Поблизу с. Глинне Дрогобицького району відкрито великий курганний могильник, розташований на південь від села на залісненому пагорбі в урочищі Солтисова гора. Кургани тягнуться гребенем пагорба між старою дорогою до с. Воля Якубова та краєм лісу перед с. Бронниця. У могильнику налічується 51 курган, які виразно діляться на чотири групи. Курганна група поблизу с. Воля Якубова на Дрогобиччині знаходиться на південь від села у лісі на пагорбі, що тягнеться вздовж правого берега р. Медвежанки. Могильник налічує дев'ять насипів. На східній околиці Дрогобича на пагорбах між селами Далява та Почаєвичі обстежено курганний могильник. Сім

досить великих курганів розкидані вздовж пагорба, де проходить дорога зі Львова до Дрогобича. Найкраще збережений насип знаходиться у найвищому місці пагорба (336 м). Його діаметр 24 м, висота 1,8 м.

Дещо південніше, поблизу с. Колпець, злокалізовано рештки колись великого курганного могильника, де у 1932 р. проводились дослідження 10-ти могил. Більшість старовинних насипів зруйновано ще у 1902 р. спорудженням "солянок", частину знищено пізніше, зокрема під час будови нової дороги до Трускавця. До нашого часу збереглося лише п'ять курганів зі слідами розкопок, розташованих у лісі "Колпецька діброва".

За 1 км. на південь від с. Болехівці на незначному підвищенні в урочищі За могилами зафіксовано курганний могильник, де налічується 10 досить розораних курганів. Ще кілька знівельованих насипів виявлено у самому селі та його околиці. Обстежена група курганів, очевидно, є рештками величезного некрополя, що був розташований на пагорбах між Стебником і Болехівцями і налічував, за деякими даними, близько 200 насипів. Широкі розвідкові обстеження проведено у с. Гаї Нижні та на його околицях, внаслідок яких вдалося виявити дев'ять досі невідомих науці курганних могильників, де загалом нараховується 70 насипів, а також городище. Таким чином, археологічні розвідкові та стаціонарні дослідження показують, що село Гаї Нижні та його околиці є винятково багатими на цінні пам'ятки археології. "Нижньогаївське" скупчення археологічних пам'яток є, можливо, одне із найбільших на Дрогобицькій височині.

У межиріччі Уличанки та Ступниці між селами Уличне і Голобутів в урочищі Великий ліс відкрито цілу низку (19 насипів) різної величини курганів, що тягнуться по хребту пагорба. На захід від с. Голобутів на правому стрімкому березі р. Уличанки в лісі в урочищі Городисько обстежено добре збережене городище. Воно має майже правильну круглу форму і захищене трьома оборонними лініями валів та ровів Загальна площа городища перевищує 3 га. Хронологію цього цікавого оборонного комплексу можна буде визначити тільки після проведення тут археологічних розкопок.

Кургани Моршинського підгір'я. Не менш цікаві пам'ятки археології обстежено нами в інших місцевостях підгір'я – у межиріччі Стрия та Свічі в межах лісистого пасма пагорбів, що тягнуться від Моршина до Наддністрянської низовини [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2000, с. 41–46; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Hrybowycz, 2000, s. 198–199; Павлів, Петегирич, 2004, с. 65–69; Machnik, Pasterkiewicz, Pawliw, Petehyrycz, Hawinskyj, Prynada, 2009, s. 287–294]. Кургани відомі тут із передвоєнного часу, деякі з них – поблизу Дашави, Йосипович та Лотатників – були розкопані (рис. 44). Один із більших могильників, що складається з 12 насипів, згрупованих у три скупчення, виявлено за 1–2 км. на схід від с. Ярушичі Стрийського району на високому пагорбі над правим берегом р. Бережниці. Великий і цікавий курганний некрополь знаходиться за 1,5 км на південь від с. Йосиповичі Стрийського району на широкому залісненому пагорбі. Площа пам'ятки 450 на 240 м. Могильник нараховує 25 насипів і виразно ділиться на дві групи. Серед всіх могил цього некрополя особливо виділяється своїми розмірами курган 1 із першого скупчення, діаметр якого 32 м, а висота – 3 м (рис. 45). Діаметри решти курганів коливаються від 9 до 24 м, а висота – від 0,4 до 1,5 м. Відзначимо, що більшість насипів малих розмірів розташовані поруч один одного й оточені великими курганами. Описані курганні групи поблизу Ярушич та Йосипович, ймовірно, поєднуються із виявленими раніше насипами в околицях Олексич, Лотатник та Дашави, утворюючи одну систему курганних некрополів цього регіону.

Кургани Стільсько-Бібрського горбогір'я. Один із найбільших масивів стародавніх поховальних насипів у Верхній Наддністрянщини обстежено на Стільсько-Бібрському горбогір'ї [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2002, с. 481–505; Павлів, Петегирич, 2006, с. 7–30] (рис. 34, 38). Тут пасма високих заліснених пагорбів у міжріччі Боберки і Зубри тягнуться у напрямку північ – південь між Львовом і Роздолом, спадаючи до лівого берега Дністра. По хребтах пагорбів розташовані ланцюжки курганів, утворюючи більші чи менші їх скупчення (рис. 33). Короткий опис нововідкритих курганних пам'яток цього мікрорегіону розпочнемо від

південних околиць Львова. Групу курганів виявлено на залісненому пагорбі за 2 км на північний захід від Давидова Пустомитівського району. Сім курганів тягнуться уздовж пагорба із заходу на схід. У зв'язку з відкриттям курганів на околиці Львова варто пригадати, що у межах міста також були зафіксовані матеріали, які можуть пов'язуватися з існуючими колись на львівських пагорбах могилами. Із Цитаделі, пагорбів біля вулиць Золотої, Кульпарківської, парку Залізні Води, Чортової скали біля Лисиничів походять кам'яні та крем'яні вироби культури шнурової кераміки, для якої кургани, насипані на хребтах пагорбів, є найтиповішими. Чотири групи курганів, що нараховують 25 невідомих раніше могильних насипів, виявлено поблизу села Раковець Миколаївського району. Вони розміщені на двох пагорбах, що тягнуться у південно-східному напрямку від лівого берега річки Зубри. У першій групі привертають увагу дуже малі насипи, діаметром 5 і 6 м та висотою 0,4–0,5 м, які, можливо, належать до пам'яток слов'янської чи княжої доби. У четвертій групі виділяється своїми розмірами та збереженістю один курган, діаметр якого 24 м і висота 1,75 м. Поблизу села Красів Миколаївського району, на видовженому залісненому пагорбі в урочищі Кобилиця поблизу неіснуючого тепер села Мідяки зафіксовано дві групи курганів, які налічували відповідно 13 і 6 насипів. Деякі кургани першої групи мають, можливо, сліди розкопів Т. Сулімірського у 1935–1936 рр. Шість груп прадавніх могил відкрито поблизу с. Поляна. Вони розташовані на заліснених пагорбах на схід від села і нараховують 61 насип У другій групі виділяється два кургани (діаметр 24 м, висота 1,5 м та діаметр 22 м, висота 1,9 м). Розміри інших могил коливаються у таких межах: діаметр 8–22 м, висота 0,4–1,2 м. В околицях села Ілів Миколаївського району на заліснених пагорбах, які оточують долину р. Іловець та в урочищах Токарова Гора, Лиса гора, Рогачка, Довгий відкрито велике скупчення прадавніх могил, яке налічує сім груп, що охоплюють 74 кургани (рис. 37). Серед них зустрічаються як насипи великих розмірів (діаметр 24–25 м, висота 1,5–1,7 м), так і невеликі кургани (діаметр 6–8 м, висота 0,3–0,5 м). Не виключено, що кургани невеликих розмірів пов'язані із розташованим неподалік городищем княжої доби.

Три групи курганів зафіксовано поблизу с. Стільсько. Вони займають порослий лісом високий пагорб на сході і південному сході від села, який тягнеться з півночі на південь уздовж лівого берега р. Колодниці, лівої притоки Дністра. Тут виявлено 22 кургани діаметром від 12 до 18 м і висотою від 0,4 до 1,2 м. У другій групі виділяється доброю збереженістю і розмірами курган діаметром 20 м і висотою 1,45 м. Найбільше скупчення курганів у цьому мікрорегіоні відкрито в околицях с. Бориничі Жидачівського району на заліснених пагорбах, що простягаються між річками Барвінком і Суходілкою (рис. 35). Тут обстежено сім груп курганів, де налічується 75 могильних насипів. Одна із груп курганів розташована в урочищі з промовистою назвою "Два копці". Бориницьке скупчення курганів вирізняється наявністю великої кількості насипів значних розмірів (рис. 36). Так, у сьомій групі виявлено три кургани, діаметри яких становлять 22–30 м, а висота сягає від 1 до 2,8 м.

Окремі групи курганів та поодинокі могили зафіксовано поблизу Бродок, Крупсько, Прийми та Роздолу Миколаївського району і Борусова Жидачівського району. Проведені розвідкові обстеження Стільсько-Бібрського горбогір'я показали, що тут спостерігається найбільша концентрація пам'яток такого типу у Верхній Наддністрянщині. Наприклад, на ще не повністю дослідженій території між Раковцем і Роздолом на відстані 18 км відкрито понад 300 курганів.

Кургани і курганні могильники Рогатинського Опілля. З 2000 р. розпочалися систематичні археологічні розвідкові обстеження прадавніх курганів Рогатинщини [Петегирич, Павлів, 2001, с. 134; Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2002, с. 481–505; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Szczepanek, 2011, s. 311–315; Махнік, Павлів, Петегирич, 2013, с. 114–168; 2013а, с. 52–54; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2013, s. 73–113; Павлів, Петегирич, 2015, с. 16–96]. Польові дослідження проводились здебільшого у західній частині Рогатинського району в межиріччі Гнилої Липи, Свіржа та Дністра) (рис. 48). Північна, найвища частина цієї території поблизу сіл Мельна, Воронів, Липівка, Яглуш, Виспа вкрита великими лісовими масивами, де курганні насипи ще досить добре збереглися. Південніше пагорби Рогатинського Опілля віддавна

оралися, тому могил збереглося тут значно менше і їм загрожує повне знищення. У басейні р. Свірж, на заліснених пагорбах між селами Мельна, Виспа і Яглуш зафіксовано 12 курганів. Серед них виділяються чотири великі добре збережені могили, розташовані неподалік пам'ятки національно-визвольної боротьби "Золота поляна". На схід від села Яглуш, стоїть давній курган, який місцеві жителі називають "Татарська" або "Турецька могила". Ще один поодинокий курган зберігся на південний схід від села Фраґа. Поблизу с. Підбір'я, на пагорбі, між річками Свірж і Любешка виявлено сліди двох курганних насипів. Поблизу с. Беньківці на вершині пагорба в урочищі Погиблиці обстежено курганний могильник, який складається із двох насипів. З курганів у Беньківцях помітний великий курган, який знаходиться на верхівці пагорба за селом Долиняни. Південніше лісових масивів північної Рогатинщини обстежено ряд поодиноких великих могил, які ще збереглися на розлогих, віддавна розораних пагорбах міжріччя Гнилої Липи та Свіржа. Один добре збережений курган діаметром 28 м і висотою 2,1 м розташований на на верхівці пагорба поблизу с. Малий Заланів (рис. 51). Між селами Черче і Залип'я на розлогій платоподібній верхівці пагорба стоять два гігантські кургани. Менший з них має діаметр 30 м, висоту 2 м, діаметр більшого кургану сягає 44 м, а висота 3 м (рис. 52). Ще два кургани виявлено за 2,8 км на північний захід від церкви у с. Черче. На схід від с. Загір'я, на розлогому пагорбі в урочищі Могилка відкрито курганний могильник, який складався з одного великого насипу діаметром 36 м і висотою 4 м та слідів ще чотирьох знівельованих курганів (рис. 53). За 2 км на південний захід від села Григорів зберігся частково зруйнований великий курган висотою майже 4 м і діаметром 20 м. На південний схід від села Підмихайлівці, на верхівці домінуючого над околицею пагорба в урочищі Під могилою обстежено великий курган діаметром 30 м і висотою 3,5 м (рис. 49). Поряд помічено меншу сильно розорану могилу. Курган в Підмихайлівцях видно звідусіль за багато кілометрів. Великий курганий могильник знаходився поблизу с. Колоколин. На відміну від інших курганних пам'яток Рогатинщини, колоколинські кургани були розташовані не на пагорбі, а на невисокому підвищенні над заплавою річки в урочищі "Могилки". У 1934–1935 рр. вони досліджувались Т. Сулімірським і М. Смішком. Експедицією у 2010 р. виявлено лише два розорані насипи цього могильника, а південніше Колоколина зафіксовано сліди ще двох розораних курганів. Кілька груп курганів виявлено на північній околиці Букачівців. Три великі, але розорані могили зафіксовано на пагорбі між дорогами до Чагрова і Колоколина. Найбільший із цих курганів має діаметр 33 м, а висоту 1,2 м. За 2,5 км на північний захід від Букачівців, попри польову дорогу до Чернова, на продовгастому розораному пагорбі виявлено невиразні сліди трьох знівельованих насипів. Продовженням скупчення букачівських курганів є курганний могильник, який розташований на пагорбі між Букачівцями і с. Витань. Тут виявлено і обстежено три групи могильних насипів, де загалом нараховується вісім курганів діаметр яких становить 18–28 м, а висота сягає 0,6–2 м. Сліди розораних насипів спостерігаються також на підвищеннях над заболоченими долинами потоків у північно-східній околиці села Витань.

Кілька курганних могильників виявлено у басейні р. Гнилої Липи. За 2,8 км у напрямку на південний схід від могильника у Витані, на північно-західній околиці с. Вигівка на краю ліса знаходяться два гігантські кургани. Більший з них, відомий серед місцевих жителів як "Козацька могила", має діаметр насипу 42 м, а висота його сягає 4,2 м (рис. 73). На кургані стоїть великий дерев'яний хрест. За 150 м на північний захід від нього у лісі є ще один великий курган діаметром 38 м і висотою 4 м. Таким чином, на одному пасмі пагорбів, які простягаються у напрямку із південного сходу на північний захід на відстань більше 10 км, роботами нашої експедиції зафіксовано "ланцюжок" із 24 курганних насипів, який немов би з'єднав сточища рік Гнилої Липи та Свіржа.

На східній околиці с. Липівка, за 1,6 км на північний схід від костелу, на вершині пагорба в урочищі "Дві могили" зафіксовано два курганні насипи. Групу із шести курганів виявлено за 1,5 км на північний схід від церкви у с. Чагрів на пагорбі в урочищі Лиса Гора. Найбільшим і найкраще збереженим є один із курганів у лісі, діаметр якого становить 26 м, а висота 1,7–

1,8 м. Решта курганів знівельовані оранкою. Найбільше на Рогатинщині скупчення курганів обстежено у південно-західній частині Рогатинського району у міжріччі Дністра та нижньої течії Свіржа поблизу сіл Вишнів, Козарі та Журавеньки. На високому пагорбі між селами Вишнів і Журів виявлено гігантський курган, діаметром 50 м і висотою 3,5 м. З верхівки його насипу видно такі ж великі кургани в Григорові, Підмихайлівцях, Витані.

Курганні могильники та окремі могили відкрито поблизу Вишнева. Нашими роботами у східній околиці села поблизу хутора Чистий зафіксовано сліди могильника, від якого збереглися три кургани. На північно-західній околиці того ж хутора збереглися ще два досить помітні кургани. У східній околиці села, на пагорбі за 50 м на схід від цвинтаря, відкрито великий, сильно розораний курган діаметром 32 м та висотою 2 м, біля якого знайдено крем'яне вістря стріли та крем'яні відщепи культури шнурової кераміки. Рештки великого і кількох менших курганів виявлено за 1,6 км на північ від церкви, південніше дороги з Чернова до Луківця-Вишнівського. Найкраще збереженим і найцікавішим є великий могильник, розташований на залісненому пагорбі в урочищі Ліс Мотака (рис. 50). Могильник нараховує 20 курганів, і складається з трьох великих курганів висотою 1,3–2 м і діаметром 21–23 м, 12 могил середнього розміру та чотирьох малих курганів. Поблизу хутора Зруби виявлено ще один курганний могильник, який нараховує шість насипів. Велике скупчення курганів відкрито між Вишневом і Козарами на високому залісненому пагорбі. Насипи тягнуться ланцюжком по хребті пагорба у напрямку із південного сходу на північний захід, єднаючись із курганами у Вишневі. Загалом тут у трьох групах нараховується 18 насипів різного розміру. Найбільшими серед них є два кургани, діаметри яких становлять 39 і 28 м, а висота сягає 1,6 і 1,2 м. Північніше села Журавеньки на високому продовгастому пагорбі над долиною Дністра, виявлено ще одну групу курганів з п'яти насипів.

Таким чином, в результаті археологічних розвідкових обстежень невеликого мікрореґіону Подільської височини в межах західної частини Рогатинського району зафіксовано 150 стародавніх курганних поховальних пам'яток. Кургани Рогатинського Опілля не є ізольованим скупченням археологічних пам'яток тих чи інших культур. Вони єднаються із подібними курганами чи групами курганів Войнилівської височини між Дністром і Лімницею на Івано-Франківщині, та Стільсько-Бібрського горбогір'я і Ходорівського Опілля на Львівщині. Зокрема, на лівому березі Дністра між селами Піддністряни і Рудківці на Жидачівщині виявлено сім курганів, розташованих в урочищах Під могилою і Могилки. Серед них виділяється один із найбільших могильних насипів на Львівщині діаметром 36 м і висотою 5,7 м (рис. 46, 47).

Пам'ятки археології на Присвіцькій височині та вГалицько-Букачівській улоговині. Значну кількість пам'яток виявила українсько-польська експедиція на Присвіцькій височині та прилеглій до неї Галицько-Букачівській улоговині [Machnik, Pawliw, Pasterkiewicz, Pelisiak, Petehyrycz, 2008, s. 330–335; Павлів, Петегирич, 2009; 2010; Machnik, Pasterkiewicz, Pawliw, Petehyrycz, Hawinskyj, Prynada, 2009, s. 287–294; Gębica, Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2012, s. 356–361; Czopek, Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2013, s. 289–294; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2013, s. 73–113; Махнік, Павлів, Петегирич, 2010, с. 63–66; 2013, с. 114–168; 2013а, с. 52–54; 2014, с. 53–57; Павлів, Петегирич, Махнік, 2014, с. 99–106] (рис. 58, 59, 60).

На передгірних підвищеннях Присвіцької височини серед відкритих пам'яток переважали кургани. Найбільше курганів зафіксовано поблизу відомих Которинських городищ (рис. 59, 62, 63, 65). Тут у п'яти групах на високому залісненому правому березі Дністра добре збереглися 26 могильних насипів. Серед них виділяється могильник Которини VIII, який складається з 14 компактно розташованих курганів діаметром від 6 до 16 м і висотою 0,5–1 м [Machnik, Pawliw, Pasterkiewicz, Pelisiak, Petehyrycz, 2008, s. 330; Махнік, Павлів, Петегирич, 2013, с. 138–140] (рис. 64). У с. Діброва на заліснених ділянках виявлено 8 курганів розташованих невеликими скупченнями. Ще два могильні насипи, розташовані на полі, виявилися майже повністю знівельованими глибокою оранкою [Махнік, Павлів, Петегирич, 2013, с. 124–126; Machnik J., Hawinskyj, Pasterkiewicz, Pelisiak, Sytnyk, 2010]. Подібну ситуацію простежено поблизу

с. Протеси, де також 9 курганів діаметром від 10 до 17 м і висотою 0,5–1,6 м збереглися у лісі (рис. 66), а сліди розораної могили ледь помітні на задернованому полі [Machnik, Pasterkiewicz, Pawliw, Petehyrycz, Hawinskyj, Prynada, 2009, s. 287] (рис. 67). Чотири розорані кургани виявлено на південний-захід від с. Цвітова [Махнік, Павлів, Петегирич, 2013, с. 159].

У Калуському районі Івано-Франківської області поблизу с. Довгий Войнилів відкрито 25 курганів у трьох групах, західніше, біля сіл Станькова і Кулинка виявлено по одному могильному насипу.

У Долинському районі Івано-Франківської області неподалік Надієва на південь від села, на залісненому пагорбі в урочищі Липник відкрито великий курганний могильник. У ньому нараховується 28 могильних насипів, розташованих компактною групою. Серед них виділяється великий курган діаметром 21 м і висотою 2,4 м. Більшість насипів сягають 8–10 м у діаметрі та 0,3–0,9 м у висоту. На схід і північний схід від с. Велика Тур'я зафіксовано дві поодинокі могили та групу із семи курганів. У північно-східній частині великого лісового масиву Чорний ліс, за 1 км на південь від с. Болохів в урочищі Старовина відкрито великий курганний могильник, який нараховує 38 могил діаметром від 3 до 10 м і висотою від 0,25 до 0,6 м. На північній околиці села Тяпче в урочищі Могилиці зафіксовано рештки курганного могильника, основна частина якого, очевидно, була знищена під час прокладання залізничної колії ще за австрійських часів. Тут частково збереглися сильно розорані насипи двох курганів діаметром 29 і 17 м і висотою до 1,5 м. Поруч знаходиться ще один дуже великий курганоподібний насип. Не виключено, що із курганами у селі Тяпче пов'язана знахідка кам'яної сверленої сокири доби міді (III тис. до н. е.), яка зберігається в Музеї історії міста Болехова ім. Романа Скворія.

Окремі поодинокі кургани й курганні могильники збереглися на Галицько-Букачівській улоговині. На північ від Букачівців зафіксовано 7 курганів, серед яких три великі сильно знівельовані насипи діаметром 33 (висота 1,2 м), 30 і 18 м (висотою по 0,3 м) [Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Szczepanek, 2011, s. 312]. У лісі на північний захід від с. Вигівка розташовані два добре збережені гігантські кургани діаметром відповідно 42 і 38 м та висотою 4,2 та 4 м [Махнік, Павлів, Петегирич, 2013, с. 53]. Дещо менші, але також у доброму стані курганні насипи виявлено на могильнику в лісі на південний захід від с. Витань. Тут у трьох групах зафіксовано 8 курганів діаметром 18–28 м та висотою 0,4–2,0 м. Біля с. Тенетники від колишнього великого курганного могильника, який нараховував 25 курганів і був частково досліджений Г. Оссовським залишилося тільки два ледь помітні насипи [Ossowski, 1890, s. 37–40; Gębica, Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2012, s. 357–359] (рис. 68, 69, 70). Разом на Присвіцькій височині та на Галицько-Букачівській улоговині експедицією виявлено понад 100 курганів. У процесі досліджень відкрито також 40 поселень та 15 місцезнаходжень археологічних знахідок (рис. 7, 31). Особливою концентрацією пам'яток відзначена висока тераса лівого берега Дністра та лівобережжя р. Свірж біля Тенетник, де виявлено 12 різночасових поселень, замчище бастіонного типу та сліди городища (рис. 61, 71, 72), а також поселення липицької культури біля с. Козарі (рис. 74, 75).

Кургани Войнилівської височини. Одним з найвіддаленіших у південно-східному напрямку мікрорегіонів Верхньої Наддністрянщини, де пощастило відкрити доволі велику групу курганів, стала Войнилівська височина (рис. 54). Вона відноситься до передгірних височин Карпат і займає межиріччя Лімниці та Сивки – правих допливів Дністра. Незадовільний стан археологічного обстеження Войнилівської височини на початок XX ст. красномовно характеризує коротка і далеко не конкретна інформація, поміщена у каталозі Б. Януша. Дослідник згадав кургани в урочищі Струкова гора біля Калуша, один недосліджений курган поблизу села Колодіїв та діоритовий топірець з Темирівців [Janusz, 1918, s. 153, 156, 215, 220]. Практично нічого не змінилося у вивченні цього мікрореґіону до кінця минулого століття. У зведених публікаціях тільки повторювалися давніші дані [Pasternak, 1928, s. 116, 117; Археологічні пам'ятки, 1982, с. 8]. Пошукові роботи принесли дуже цікаві результати. На найвищих заліснених пагорбах Войнилівської височини у складних

топографічних умовах лісової місцевості віднайдено майже 200 невідомих стародавніх курганних насипів, проведено їх обміри, фотофіксацію та картографування, виготовлено ситуаційні плани окремих груп курганів [Machnik, Pawliw, Pasterkiewicz, Petehyrycz, 2007, s. 311–325; Махнік, Павлів, Петегирич, 2009, с. 66–68; Павлів, Петегирич, 2010, с. 235–245; Махнік, Павлів, Петегирич, 2012, с. 283–306]. Найбільше могил виявлено поблизу вже згадуваного Колодієва, де з обох боків вздовж дороги на Галич зафіксовано 42 могили, які утворюють п'ять окремих груп (рис. 55). Найбільші насипи мають діаметр 18–23 м і висоту 1,5–2,2 м, найменші сягають висоти 0,3–0,5 м і 5–8 м у діаметрі. Окрім того, курганні могильники зафіксовано поблизу Блюдник, Дорогова, Середнього, Слобідки, Долпотова.

Великий могильник, який налічує 23 кургани відкрито за 2,2 км на північ від села Павликівки. Він займає доволі обширну ділянку залісненого плато (270×400 м) справа від лісової дороги з Войнилова до неіснуючого тепер Селища. Найбільший насип має діаметр 22 м і висоту 2 м, найменший сягає в діаметрі тільки 7 м і висоти 0,3 м. Окремі великі кургани порушені в центральній частині грабіжницькими вкопами у вигляді глибоких ям. Ближче Калуша на дачних ділянках його мешканців біля гори Копанки і досі знаходять кам'яні та крем'яні вироби (сокирки, топірці, серпи), які, очевидно, походять з розораних курганів (рис. 57). Тут вдалося зафіксувати тільки дві ледь помітні могили. Майже усі нововідкриті кургани Войнилівської височини займають кульмінаційні точки її пагорбів і тільки окремі пам'ятки, що локалізуються біля височини, але вже за її межами, розташовані на нижчих терасах (рис. 56). Зокрема біля села Копанки край дороги на Негівці в урочищі "Дубина" розміщуються три могили, а зліва від дороги на Долпотів височіє одинокий курган, на вершині якого поставлено дерев'яний хрест. Разом з тим ці могили, а також кургани поблизу Негівців та Дубовиці топографічно пов'язують курганні насипи Войнилівської височини з ще одним мікрореґіоном поширення таких пам'яток на заліснених пагорбах правобережжя Дністра в околицях сіл Цвітова, Которини, Протеси, Дуброва.

У лісі поблизу Темирівців окрім великої групи курганів виявлено невідоме городище діаметром близько 100 м оточене підковоподібним валом і ровом довжиною понад 300 м. Виявлене нами городище у Темирівцях поблизу Галича свідчить, що навіть на добре вивчених околицях цього стольного міста археологів можуть чекати цікаві знахідки. Відкриття на Войнилівській височині великого комплексу курганів істотно доповнює карту поширення таких пам'яток на підкарпатських височинах Верхньої Наддністрянщини.

III. Розкопки українсько-польської експедиції та їх результати

Дослідження пам'ятки археології біля села Сіде. Перші стаціонарні розкопки українсько-польської експедиції проведено у 1996 р. поблизу села Сіде Самбірського району, в урочищі Верхи. Під час обстеження цього урочища в 1992 р. експедиція виявила на орному полі сім овальних підвищень, найбільше з яких мало висоту 1,5 м і діаметр майже 20 м. Неподалік у лісі виявлено кілька груп краще збережених курганів (рис. 76). Одне з підвищень на орному полі, потрактоване спочатку як сильно розораний курган, було розкопано на площі 4 арів (рис. 77, 78). У результаті розкопок встановлено, що на ньому поблизу ймовірних курганів, розміщувалася стоянка культури шнурової кераміки. Виразними слідами цієї стоянки були чотири вогнища та знахідки фрагментів кераміки і виробів з кременю, властивих для культури шнурової кераміки. Ця стоянка стала першою, датованою радіовуглецевим методом (2900 р. ВС), пам'яткою такого типу у басейні верхнього Дністра, яка відноситься до найранішої хронологічної фази цієї культури [Machnik, Sosnowska, Cyhyłyk, 1997, s. 3–28; Machnik, Pavliv, Petehyryč, 2007, s. 11–33]. Якщо наступні дослідження підтвердять таку ранню хронологію поселень культури шнурової кераміки в Прикарпатті, то може виникнути необхідність переглянути існуючі схеми ґенези цієї культури в межах Центрально-Східної Європи.

Цікаво, що на південному краю розкопу, поруч зі стоянкою, на глибині 0,6 м відкрито яму овальної форми, яка була видовжена по осі схід-захід. Яма мала ширину 0,9 м і первісну

довжину майже 1,8 м, однак збереглася на 1,3 м, оскільки була пошкоджена траншеєю від телефонного кабелю. На дні ями, яка мала властиві ознаки поховального об'єкту, лежала повністю збережена посудина молодшої, у порівнянні з стоянкою, фази культури шнурової кераміки (рис. 79). Отже, на пам'ятці в Сіде зафіксовано дві фази цієї культури, а також простежено, за знахідками кераміки й стратиграфічно, облаштування стоянки на місці, яке спочатку використовували їх попередники – племена культури лійчастого посуду.

Розкопки курганів у селі Гаї Нижні. У 2000–2001 рр. українсько-польська експедиція досліджувала великий курганний могильник культури шнурової кераміки у селі Гаї Нижні Дрогобицького району (рис. 81, 82, 84). . Могильник складався із 17 насипів, з яких розкопано три кургани [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2000, с. 36–46; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, Hrybowycz, 2000, s. 185–207; Павлів, Петегирич, 2002, с. 55–56; 2004, с. 40–69; 2013, с. 636–660; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2005b, s. 9–59; Махнік, Павлів, Петегирич, 2011; 2012a, с. 296–326] (рис. 85, 86, 88). На пам'ятці зафіксовано велику кількість малих насипів, які розміщені поблизу кількох великих могил, наче оточуючи їх (рис. 83). Вдалося дослідити два з таких малих курганів, які прикривали виключно поховання дітей. Цей перший випадок методично досліджених курганів у басейні верхнього Дністра, побудованих виключно для молодих осіб, кидає певне світло не тільки на проблематику обрядовості у носіїв культури шнурової кераміки, але й, можливо, на проблему її соціальної структури. Дослідження одного із "стандартних" за своїми розмірами курганів показали, що вони були насипані для дорослих осіб. Беручи до уваги "сателітарне" розміщення поблизу них малих насипів, вирисовується перспектива встановлення різносторонніх відносин між похованими людьми у більших і менших курганах. Завдяки розкопкам у Гаях Нижніх вдалося зробити кілька інших істотних спостережень. Встановлено, що поховання дитини під курганом трактувалося так само, як захоронення дорослої особи. До складу поховального інвентаря, входили невеликі посудинки та охра, як символічний замінник крові у багатьох підкурганних захороненнях дорослих осіб цієї культури та окремі кам'яні й крем'яні вироби (рис. 87, 89). Цікавою особливістю одного з курганів було спорудження насипу одночасно над двома або й трьома дитячими похованнями, що є новим явищем у культурі шнурової кераміки. Дослідженнями кургану для дорослої особи зафіксовано рідкісний у культурі шнурової кераміки приклад втручання у засипану вже землею поховальну яму перед побудовою над нею насипу. Очевидно, йдеться про цікавий звичай поводження з рештками померлих осіб після захоронення. Кургани в урочищі Могилки в Гаях Нижніх так само, як інші могили в цій околиці, входять до складу одного з найбільших курганних масивів у басейні Верхньої Наддністрянщини (рис. 80). Це скупчення охоплює всю Дрогобицьку височину із найбільшою концентрацією могил власне в околицях самого Дрогобича. Однією з основних причин присутності на цих теренах носіїв культури шнурової кераміки могли бути природні джерела соляної ропи, які були важливим засобом існування. Не випадково в інших районах Прикарпаття, де є численні джерела соляної ропи, знаходяться великі скупчення курганів. Дані, які отримано під час досліджень курганів в Гаях Нижніх, у поєднанні з результатами майбутніх розкопок, можливо приведуть до вирішення важливої наукової проблеми, якою є генеза культури шнурової кераміки. Важливо, що після розкопок уперше два кургани на цьому могильнику були реконструйовані (рис. 90, 91).

Розкопки поблизу села Биків. Упродовж восьми польових сезонів (1998–1999 рр., 2002–2006 рр., 2009 р.) українсько-польська археологічна експедиція проводила широкомасштабні розкопки поблизу села Биків Дрогобицького району. Досліджувались дві багатошарові пам'ятки, розташовані в різних урочищах на південних схилах пагорбів над долиною р. Трудниці [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2000, с. 36–38; Махнік, Павлів, Петегирич, 2003, s. 531–548; 2009, с. 179 –191; Павлів, Петегирич, 2003, с. 53–55; 2004, с. 40–69; 2005, с. 41–43; 2006, с. 45–47; Machnik, Pawliw, Petehyrycz, 2005, s. 18–20; Machnik, Pavliv, Petehyryč, 2006, p. 195–243; 2006d, s. 277–282; 2007, s. 16–17; Machnik, Pawliw, Pasterkiewicz, Petehyrycz, 2007, s. 311–325; Machnik, Pavliv, Petehyryč, 2007, s. 11–33; Machnik, Pasterkiewicz, Pawliw,

Petehyrycz, Hawinskyj, Prynada, 2009, s. 287–294; Ситник, Махнік, Гавінський, Пастеркевич, 2010, с. 60–62] (рис. 92, 93).

В урочищі ***Бігіївка*** виявлено чотири підкурганні поховання культури шнурової кераміки. Під знівельованими насипами курганів знайдено поховальні ями прямокутної форми, стіни яких облицьовані вертикально встановленими півколодами. Конструкція утворювала символічну "хату померлого", яка перед спорудженням насипу була обпалена. Скелети не збереглися через хімічні особливості ґрунту (рис. 94–98). На цьому ж розкопі виявлено також сліди давнішого від кургану поселення культури лійчастого посуду з IV–III тис. до н. е. та поселень пізніших періодів, зокрема, межановицької культури, тщінецької культури, ранньозалізного часу та раннього середньовіччя.

Цікавим виявився об'єкт, очевидно, гробниця тщінецької культури з початків епохи бронзи. Вона була побудована у вигляді помосту на чотирьох потужних стовпах, який мав накриття. У межах цієї споруди знайдено посуд і рештки тілопального поховання. Не виключено, що над гробницею було насипано курган (рис. 99–102). Унікальними в урочищі Бігіївка виявились об'єкти, які належать до пізньобронзової доби. Завдяки тому, що розкопками було розкрито значну площу пам'ятки, вдалося зафіксувати повний периметр (143 м) сліду величезної огорожі у вигляді рівчака із стовповими ямами від високого частоколу, який оточував майдан овальної форми площею приблизно 1300 м^2. Вхід до цієї "фортеці" розміщувався із західного боку і вів через добре укріплену браму шириною 3,1 м, по обидва боки якої стояло по два масивні стовпи, які служили основою конструкції воріт. Дорога від брами сходила у видолинок, де ще й тепер знаходиться джерело води. Всередині огорожі, біля її північної стіни виявлено потрійні ряди ям від наземної споруди стовпової конструкції довжиною приблизно 5,3 м і шириною 3,5 м. Фрагменти характерного керамічного посуду, знайдені в стовпових ямах цієї споруди та в рівчаку огорожі відносяться до культури Ґава-Голіградi пізньобронзової доби (рис. 103–106). Це підтвердили результати радіовуглецевого аналізу, які датують описані об'єкти серединою X ст. ВС. Частину периметра ще однієї великої огорожі аналогічної конструкції відкрито у північній частині пам'ятки навколо насипу кургану 2 культури шнурової кераміки. На площі між майданами виявлено господарські об'єкти (ями-печі), скупчення кераміки пізньобронзового часу та кілька рядів стовпових ям від наземних споруд. Дискусійним є призначення таких конструкцій. Це могли бути оборонні укріплення садиб давніх вельмож, або, найімовірніше, місця для гуртового утримання худоби, аналогічні карпатським полонинським "стоїщам". На території України споруди пізньобронзової доби такого типу виявлено вперше.

На пам'ятці в урочищі Бігіївка під час досліджень кургану 1 виявлено цікавий ранньосередньовічний об'єкт – яму, вкопану у центральну частину насипу, яка за даними радіовуглецевого аналізу датується X/XI ст. [Machnik, Pavliv, Petehyryč, 2006, p. 208, fig. 8, 9, photo 13, 14] (рис. 107). Функціональне призначення об'єкта вдалося встановити, порівнюючи уже відомі дуже подібні ями, які використовувалися для добування дьогтю. Їх виявлено в Україні, Словаччині, Польщі, Німеччині та на інших територіях [Детальніше див.: Петегирич, Павлів, 2022, с. 72–88].

Виявлені на багатошаровій пам'ятці в урочищі Бігіївка фрагменти ранньосередньовічної кераміки та споруда–яма для добування дьогтю, а можливо як побічного продукту й деревного вугілля, свідчать, що неподалік мало би існувати поселення цього часу. Наукова цінність дослідженої в кургані ями для добування дьогтю і деревного вугілля полягає в тому, що це чи не єдиний датований об'єкт виробничого призначення у верхів'ях Дністра, який засвідчує оволодіння місцевим населенням певних технологій лісохімічного промислу вже в X/XI ст. Цілком ймовірно, що в цьому випадку маємо перший слід формування ще одного (окрім соледобувного й залізоплавильного) спеціалізованого промислу на заліснених теренах підкарпатських височин у верхів'ях Дністра.

Не менш важливі результати отримано під час розкопок багатошарових пам'яток в урочищі ***Коло фігури***. Влітку 2002 р. досліджено один з чотирьох знищених оранкою і

меліоративними роботами курганоподібних насипів. У центрі насипу виявлено унікальний поховальний комплекс ранньоскитського часу, який складався зі слідів поховальної камери у вигляді чотирикутного ровика розміром 7×8 м з круглими ямами по кутах і похованням посередині [Махнік, Павлів, Петегирич, 2003, с. 531–548; Махнік, Павлів, Петегирич, 2009б, с. 179–191]. У похованні знайдено рештки кремації та рідкісні для цієї території бронзові наконечники стріл, спіральні підвіски, скляні намистини, фрагменти ножа, глиняний кухлик та залізний бойовий топірець, які датують поховання кінцем VII–початком VI ст. до н. е. (рис. 108–111). Розкопки в урочищі Коло фігури продовжено у 2003 р. на місці ще одного курганоподібного насипу, розташованого неподалік поховання ранньоскитського часу. На дослідженій ділянці площею 156 кв. м зафіксовано кільканадцять стовпових ям, частина з яких була скупчена поблизу зруйнованої поховальної ями культури шнурової кераміки, а поряд простежено сліди вогнищ, скупчення кераміки та господарську яму, які пов'язані з житлово-господарськими комплексами межановицької культури ранньобронзової доби. Поза цими комплексами відкрито два поховання тієї ж культури у глибоких ямах. Одне поховання було влаштоване у видовбаній дерев'яній півколоді, а друге з глиняною мискою лежало на дні ями, яку вистелили дерев'яними плахами (рис. 112–115).

У південній частині розкопу знаходився невеликий кремаційний некрополь ранньої і середньої доби бронзи, де збереглися рештки перепалених кісток та керамічний посуд тщінецької культури (рис. 116–117).

Таким чином, впродовж восьми польових сезонів у Бикові в урочищах Бігіївка (1998–1999, 2004–2006, 2009) і Коло фігури (2002–2004) українсько-польська археологічна експедиція на двох багатошарових і багатокультурних пам'ятках відкрила і дослідила майже 3350 м^2 площі. У процесі розкопок вивчено цікаві комплекси різночасових пам'яток доби енеоліту, ранньобронзової і пізньобронзової доби, ранньоскитського часу та раннього середньовіччя. На обох пам'ятках розкрито незначний відсоток їх площі, доступної для археологічного вивчення, це створює сприятливу можливість у майбутньому для проведення тут широкомасштабних не лише археологічних, але й інтердисциплінарних комплексних досліджень, результати яких допоможуть реконструювати поселенські, господарські та культурні процеси на передкарпатських височинах Верхньої Наддністрянщини в доісторичних часах і ранньому середньовіччі.

Дослідження поселень поблизу села Майнич. Цікавими виявились розкопки українсько-польської експедиції в 1998–2000 рр. на двох багатошарових поселеннях Майнич 3 і Майнич 4 поблизу села Майнич Самбірського району (рис. 118). Вони розташовані на правій надзаплавній терасі Дністра в урочищі Довга Нивка, за 400 м на північ від центра села. На першому з поселень у 1998–2000 рр. виявлено об'єкти з матеріалами межановицької культури та римської доби та окремі керамічні вироби неолітичних культур лінійно-стрічкової кераміки та культури лійчастого посуду. На поселенні Майнич 4 досліджено об'єкти культури лійчастого посуду, римської доби. і матеріали з поселень доби енеоліту, початку доби бронзи, римського періоду та раннього середньовіччя. На особливу увагу заслуговують дві житлові споруди IX–X ст. та X–XI/XII ст., що засвідчує досить раннє заселення цієї території в княжу добу [Cyhyłyk, Hrybovyč, Machnik, 2006, p. 162–194].

За результатами аналізу археологічних матеріалів, виявлених на двох сусідніх багатошарових поселеннях в с. Майнич, вдалося виділити 6 стадій впливу діяльності людини на довкілля, починаючи від неолітичних культур VI/V тис. до н. е. до раннього середньовіччя, що підтвердили й спеціальні природничі дослідження [Harmata, Kalinovyč, Budek, Starkel, Veličkevič, 2006, p. 32–43].

Ось чому в процесі реалізації українсько-польської наукової програми виникла необхідність залучення до її виконання спеціальних природничих досліджень – палінологічних, геоморфологічних і ґрунтознавчих (рис. 30, 32). Йшлося про вияснення впливу поселенської та господарської діяльності людини на зміни природного середовища у певних доісторичних періодах і в часи раннього середньовіччя. Ці питання досліджували палеоботаніки з Інституту

ботаніки Ягеллонського університету в Кракові, університету ім. Адама Міцкевича у Познані, та вчені кафедри геоморфології і палеогеографії та ботаніки Львівського національного університету імені Івана Франка у Львові (рис. 23). Територія Верхньої Наддністрянщини добре надавалася для таких досліджень, оскільки поблизу археологічних пам'яток залягали давні торфовища та численні алювіальні відклади. Виявилося, що не лише клімат у певні історичні періоди, але й вплив людини внаслідок заселення певних зон ландшафту і застосування різних методів первісного землеробського господарства, мали значний вплив на зміну рослинного покриву, седиментацію річок та ерозійні процеси. Результати спільних досліджень археологів та природознавців опрацьовано й опубліковано у трьох колективних працях і монографії: Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchments from Neolithic to Early Medieval Period (2006); Natural Environment and Man on the Upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and Early Mediaeval Period (2013); Wielokulturowe stanowiska archeologiczne w Bykowie koło Drohobycza / Багатошарові пам'ятки археології у Бикові поблизу Дрогобича (2016); Я. Махнік, Д. Павлів, В. Петегирич. Стародавні кургани у селі Гаї Нижні біля Дрогобича (2011) (рис. 120, 121).

Розкопки на городищі Которини III. Цікаві результати принесли дослідження українсько-польської експедиції на городищі Которини III, яке входить в унікальний комплекс археологічних пам'яток, що складається з п'яти городищ, розташованих на залісненій високій терасі правого берега Дністра, протяжністю 5 км між селами Старе Село, Которини (Жидачівський район Львівщини) та Цвітова (Калуський район Івано-Франківщини).

Розвідковими шурфами і траншеями на чотирьох городищах виявлено вироби з кременю і фрагменти кераміки культури лійчастого посуду та матеріали пізнього середньовіччя (Которини I), господарські ями та кераміку ранньозалізного часу (Которини II), сліди споруди та артефакти ранньозалізного часу (Которини IV) та керамічні вироби культури лійчастого посуду, доби бронзи і раннього заліза (Которини V) [Гавінський, Пастеркєвіч, 2019, с. 6–17; Гавінський, 2020, с. 41–52].

Найрезультативнішими виявилися розкопки городища Которини III, яке розташоване в урочищі Рогатка. Ця пам'ятка заселювалася впродовж різних історичних епох. Першими тут побували мандрівні мисливці мезолітичної доби (X–VII тис. до н. е.), які залишили після себе властиві для цього часу вироби з кременю. На городищі знайдено фрагменти посуду культури лінійно-стрічкової кераміки (VI тис. до н. е.); короткий період тут також проживала група людей енеолітичної маліцької культури пізнього етапу її розвитку (кінець V тис. до н. е.), яка ймовірно поступово просунулася сюди з басейну Вісли.

Довготривалим виявилося поселення носіїв культури лійчастого посуду (IV тис. до н. е.). Воно займало площу майже 2 га на двох мисах, де були об- лаштовані окремі двори. Культурний шар цього поселення з великою кількістю фрагментів кераміки, виробів з кременю, тваринних кісток сягав до 1 м товщини. Вдалося зафіксувати також рештки двох наземних житлових будівель прямокутної у плані форми, які мали стовпову конструкцію і стіни з переплетеного та обмазаного глиною пруття. Поруч жител виявлено вогнища та господарські ями [Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2013, s. 169-284

У процесі досліджень на поселенні знайдено понад 4 тис. фрагментів глиняного посуду. Серед них найбільшою кількістю представлені горщики з високими лійчастими вінцями або з потовщеними краями, траплялися також амфори, миски, вази черпаки та фляги. Мешканці поселення вирощували зерно, про що свідчать кам'яні розтирачі й зернотерки та крем'яні серпи. Виявлені пряслиця з глини для веретен підтверджують заняття прядінням і ткацтвом. Серед домашніх тварин переважала велика рогата худоба, значно менше знайдено кісток овець, кіз та свиней. Полювали на диких тварин та птахів, зокрема на поселенні знайдено роги оленя та кістки лебедя. До рідкісних знахідок належать три мініатюрні глиняні сокирки, які виконували роль оберегів під час певних ритуальних дійств та фрагмент баранячої голівки з глини, яка символізує культ достатку та родючості цієї тварини.

Детальний аналіз матеріалів культури лійчастого посуду та використання радіовуглецевого методу їх датування дозволив виділити дві фази заселення цієї пам'ятки. Перша фаза припадає на 3700/3600 – 3500/3300 до н. е., а другу можна пов'язувати з кінцем IV тис. до н. е. [Havinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2013, s. 269–270]. Важливо, що на цьому поселенні віднайдено кераміку трипільської культури, що свідчить про контакти племен культури лійчастого посуду із своїми східними сусідами в середині IV тис. до н. е.

У добу бронзи цю територію використовували племена культури шнурової кераміки. Слідами їх перебування є курган виявлений в урочищі Рогатка та кілька груп таких могил на сусідніх пагорбах і городищах, а також знахідки місцевими мешканцями кам'яних і крем'яних сокир, які напевно походять з розораних курганів.

Окремі уламки кераміки свідчать про короткочасне перебування тут людей у ранньозалізний час. Натомість перерізи двох найбільших валів на городищі показали, що вони були споруджені за княжої доби і ймовірно в цей період городище виконувало захисні функції на підступах до княжого Галича з північно-західного напрямку вздовж правого берега Дністра [Петегирич, 2024].

Дослідження в Протесах, Довжці та Середньому. У 2009 р. проведено невеликі розвідкові розкопки в Протесах Жидачівського району Львівщини та в Довжці Калуського району Івано-Франківщини. У Середньому цього ж району розкопки охопили досить значну площу [Hawinskyj, Pasterkiewicz, 2013, s. 313–346].

У ***Протесах*** на пам'ятці, що розташована на високому пагорбі в урочищі Погоріла закладено 6 шурфів розміром 2 х 2 м і 3 траншеї, дві з яких мали розмір 2 х 10 м і одна 2 х 5 м. Дослідження засвідчили майже повне знищення пам'ятки природними змивними процесами та антропогенними факторами (інтенсивна оранка). У процесі досліджень вдалося виявити окремі ранньонеолітичні знахідки, крем'яні вироби культури лійчастого посуду і найбільше матеріалів культури шнурової кераміки (кам'яні й крем'яні сокири, ніж і дно посудини). Ймовірно ці знахідки походять зі знищених підкурганних поховань цієї культури [Hawinskyj, Pasterkiewicz, 2013, s. 313–319].

Пам'ятка в ***Довжці*** розташована в урочищі Могила, на відгалуженні розлогого горба, який тягнеться на відтинку 1,5 км. На пам'ятці закладено чотири шурфи розміром 2 х 2 м та 7 траншей розміром 2 х 5 м. У двох шурфах і трьох траншеях на глибині 40-50 см виявлено 9 об'єктів у вигляді стовпових і господарських ям. Віднайдені у культурному шарі та у заповненні об'єктів уламки кераміки та крем'яні артефакти дозволили виділити кілька фаз заселення пам'ятки в епоху бронзи. Найдавніші сліди пов'язані з мєжановіцькою культурою, для якої властиві домішки товченого кременю в керамічній масі для виготовлення посудин. Наступний менш виразний етап репрезентований керамічними фрагментами комарівської культури. Найчисельнішими на поселенні в Довжці виявилися матеріали тракійського гальштату [Hawinskyj, Pasterkiewicz, 2013, s. 319–325].

Найбільшу площу в 1150 м^2 досліджено на багатошаровій пам'ятці в ***Середньому,*** яка розташована в урочищі Середнянська Гора на розлогому пагорбі, що височить на 45–50 м над дном долини річки Сивки. У процесі досліджень виявлено 775 артефактів, серед яких 680 виробів з кременю, 94 фрагменти кераміки та окремі шматки глиняної обмазки. Цей матеріал дозволив виділити чотири головні фази заселення пам'ятки. Найстаршу репрезентують крем'яні вироби пізнього палеоліту (свідерська культура). Наступні фази заселення припадають на добу неоліту, яка представлена уламками кераміки культури лійчастого посуду та культури шнурової кераміки, які ймовірно походять від знищеного насипу кургану.

У результаті проведених у 2009–2010 рр. розкопок на пам'ятці вдалося здійснити важливе відкриття – виявити велику частину укріпленого поселення ранньозалізного часу (рис. 119). В оборонний комплекс входило три відтинки рову загальною довжиною 52 м, вздовж якого суцільну лінію утворював частокіл, досліджений на 42 м довжину. У північній частині оборонної лінії зафіксовано вхід до поселення у вигляді брами з якою пов'язана яма на дні рову. Неподалік входу виявлено сліди двох наземних споруд стовпової конструкції та дві

господарські ями. У заповненні об'єктів та в культурному шарі пам'ятки віднайдено фрагменти мисок півокруглої форми та великих горщиків з пластичними гудзками, які мають аналогії в культурі тракійського гальштату басейну верхнього Дністра, зокрема на пам'ятці в урочищі Бігіївка в Бикові біля Дрогобича [Hawinskyj, Pasterkiewicz, 2013, s. 325–346].

Висновки

За час діяльності українсько-польської археологічної експедиції досить детально обстежено велику територію верхньої Наддністрянщини та проведено стаціонарні розкопки на кількох різночасових могильниках і поселеннях. Широкими розвідковими роботами українсько-польської експедиції охоплено території Сянсько-Дністровської, Самбірської, Дрогобицької височин, Моршинського підгір'я, Стільсько-Бібрського горбогір'я, Присвіцької (Заліської) височини, Рогатинського Опілля, Войнилівської височини, які дотепер були "білою плямою" на карті курганних пам'яток Верхньої Наддністрянщини. Наші дослідження підтверджують, що ця територія буквально насичена стародавніми могилами. Тут зафіксовано понад 2000 курганних насипів. Нововиявлені пам'ятки, на відміну від інформації про кургани, досліджені раніше, мають докладну топографічну локалізацію, план-схеми курганних груп, фотофіксацію та метричну характеристику практично кожного кургану. Чітко окреслюється загальна система розташування великої кількості курганів. Більшість курганів розташована на виразних піднесеннях рель'єфу, часто тягнучись "ланцюжком" уздовж хребтів пагорбів, інколи на великі відстані. Кургани поділяються на великі (діаметри насипів становлять від 20 до 40 м, а висота від 2 до 6 м), середнього розміру (діаметри насипів 12–18 м, висота 0,8–1,8 м) та малі (діаметри насипів 5–10 м, висота 0,3–0,7 м). Часто можна побачити таку побудову могильника: спершу великий курган, на певній відстані від нього основна група менших, більш компактно розташованих насипів, і знову на віддалі один великий курган. Зафіксовано скупчення курганів у досить великих могильниках по 20–30 насипів у кожному. Спостерігаються також певні закономірності у розміщенні груп курганів поміж собою та розташування окремих насипів у межах могильника. Наприклад, засвідчено таку ситуацію, коли великі кургани утворюють своєрідну вісь могильника, а насипи меншого розміру групуються навколо більших могил. Інколи окремі великі кургани споруджено на вдало обраних місцях, на широких, платоподібних верхівках пагорбів, звідки відкривається чудовий огляд навколишніх теренів та видно інші великі могильні насипи за десятки кілометрів. Цікаво, що власне в міжріччі Вишні і Стривігору, на пагорбах, які тяжіють до долини Сяну і Вяру, розташовані окремі гігантські насипи. Найбільший курган діаметром 40 м і висотою понад 9 м височіє поблизу Комарович. Великі могили зафіксовано також в околицях Бикова, Балич, Пнікута, Библо, а також Піддністрян на лівобережжі Дністра. Це найбільші відомі нам курганні насипи на території Верхньої Наддністрянщини. Подібні пам'ятки відомі неподалік – на сусідній території Польщі, у Перемишлі та Сільці. Їх інтерпретація викликає дискусії серед дослідників [Kotlarczyk, 1969, s. 145–156; Buko, 2003, s. 287–307, 2006, s. 137–155]. Культурна належність і хронологія відкритих курганних некрополів може визначатися поки що приблизно, ґрунтуючись на аналогіях та результатах попередніх досліджень, хоча відсоток археологічно розкопаних курганів є дуже незначним. Враховуючи результати попередніх досліджень курганів на цій території (розкопки І. Ступницького, В. Деметрикевича, А. Кіццолі, К. Гадачека, Я. Пастернака, Т. Сулімірського, М. Смішка, І. Свєшнікова та наші розкопки у Бикові та Гаях Нижніх) та порівнюючи особливості розташування могил, їх розміри та планіграфію могильників, більшість виявлених пам'яток, ймовірно, датується кінцем енеолітичної доби, раннім і середнім періодом доби бронзи.

Очевидно, значна частина цих курганів може належати культурі шнурової кераміки. Це підтверджується характерними виглядом, співвідношенням розмірів, особливостями розташування, планіґрафією насипів. Іншу частину насипів можна пов'язувати із тщінецькою та комарівською культурами, для яких курганний поховальний обряд був також властивий.

Ймовірно також, що частина ще не досліджених курганів, зокрема великі могили, які стоять поодинчо на високих пагорбах, можуть відноситися до пізньобронзової і ранньозалізної доби або до скитського світу. Курганні могильники можуть складатися із різночасових курганів. Попередніми дослідженнями зафіксовано такий цікавий факт, коли на одному могильнику поряд кургани "шнуровиків" і "комарівців", або ж поховання останніх уміщені у могильний насип ранішого часу. Це є майже правилом для багатьох курганних могильників Верхньої Наддністрянщини. Серед усього масиву виявлених курганів траплялися скупчення насипів, які за своїми параметрами дещо відрізнялися від тих, що становлять більшість. Вони розташовані не на гребенях пагорбів, а на їх схилах і мають менші розміри. Не виключено, що такі насипи пов'язані з культурою карпатських курганів та раннім середньовіччям. У процесі обстежень курганів виявлено кілька невідомих городищ, поблизу яких теж розміщувалися скупчення невеликих курганів (Чижки, Хатки, Голобутів, Которини, Темирівці). Можливо, що разом вони утворювали комплекси пам'яток княжої доби. Цікаво, що, вивчаючи давні картографічні джерела і опитуючи під час розвідкових досліджень місцеве населення, вдалося локалізувати урочища, які й досі мають старовинні назви: Могили, За Могилами, Могилки, Погребище, Козацькі (Татарські, Турецькі) Могили, Копці, Погиблиці. Здебільшого там дійсно розміщувалися курганні могильники. Це свідчить про перспективність поєднання археологічних досліджень з даними топоніміки.

Відкриті курганні некрополі є частиною величезного, одного з найбільших у Центральній Європі курганного масиву, який охоплює майже все Українське Прикарпаття. Обстежені нами кургани суттєво доповнюють реєстр археологічних пам'яток Заходу України. Очевидно, ці показники можуть зрости у рази після докладнішого обстеження цього перспективного з погляду археології регіону. Розкриття таємниць, схованих під насипами цих прадавніх могил, без сумніву, допоможе з'ясувати питання генези, розвитку та поширення археологічних культур від доби енеоліту до середньовіччя не лише на західних теренах України, а й у Центральній Європі загалом.

Стаціонарними розкопками відкрито унікальні підкурганні поховання в дерев'яних гробницях культури шнурової кераміки поблизу сіл Биків та Гаї Нижні, одну з найдавніших стоянок і поховання цієї ж культури біля с. Сіде. Уперше в Україні, поблизу Бикова, виявлено інгумаційні поховання межановицької культури (ранньобронзова доба) в ямах із дерев'яними конструкціями. Горизонт ранньої і середньої бронзи представлений кремаційним некрополем і підкурганним похованням в гробниці тщінецької культури.

Сенсаційним стало відкриття єдиної в Україні укріпленої садиби кінця доби бронзи (культура Гава–Голігради). До унікальних відкрить експедиції належить найдалі на захід України розташований поховальний комплекс західноподільської групи ранньоскитського часу.

Уперше в межах заходу України здійснено наукову реконструкцію двох розкопаних курганів культури шнурової кераміки, що дозволило не порушити первісний вигляд могильника як пам'ятки археології та зберегти історичний ландшафт околиць с. Гаї Нижні на Дрогобиччині. Важливим науковим досягненням стало встановлення приблизних кордонів деяких прадавніх культур, які пов'язані, з одного боку, із Центральною Європою, а з іншого – із південно-східною частиною Європейського континенту, і проходили на обширі великого ґеоґрафічного вододілу басейнів Балтійського і Чорного морів. Зокрема, вдалося за результатами археологічних розкопок простежити на прикарпатській частини басейну верхнього Дністра в районі Галицько-Букачівської улоговини межу між центральноєвропейською культурою лійчастого посуду та трипільською культурою, яка репрезентує вже інше культурне коло, пов'язане із Південно-Східною Європою.

Результати комплексних досліджень, підготовлені спільно українськими і польськими археологами, антропологами, геоморфологами, палеоботаніками, опубліковано в українських та міжнародних виданнях, що дало можливість європейським дослідникам ознайомитися з досягненнями у вивченні західноукраїнського регіону та посилити авторитет української і

польської археологічної науки. Доповіді про українсько-польські дослідження виголошено на 50-ти міжнародних конференціях в Україні, Польщі, Німеччині, Чехії та Словаччині, де відзначено високий науковий та методичний рівень археологічних робіт. Матеріали, здобуті у процесі досліджень, свідчать про багатство та різноманітність археологічної спадщини верхньодністрянського регіону, показують перспективність подальших комплексних робіт та підтверджують ефективність широкої міжнародної співпраці в археології.

ЛІТЕРАТУРА

Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза. Київ: Наукова думка, 1982.

Гавінський А. 2020. Археологічний комплекс Которинські городища на Жидачівщині. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: збірник матеріалів VIII Регіональної науково*-практичної конференції (Львів, 25 березня 2020 р.). Львів: «Левада». С. 41–52.

Гавінський А., Пастеркєвіч В. 2021. Нові дослідження Которинських городищ на Жидачівщині. *Жидачівщина. III. Збірник матеріалів Жидачівських читань, 2019.* Львів–Жидачів. С. 6–17.

Грибович Р., Гупало В., Мацкевий Л., Петегирич В., Цигилик В. 1996. Роботи українсько-польської археологічної експедиції. *Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р.* Львів. С. 13–16.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2003. Курганне поховання ранньоскитського часу у верхів'ях Дністра. *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach Polskich.* Krosno. S. 531–548.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2009. Кургани Войнилівської височини. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у 2008 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 66–68.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2009а. Кургани центральної частини Сянсько-Дністровської височини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* Вип. 13. С. 198–214.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2009б. Унікальне поховання ранньоскитського часу на Дрогобицькому Підгір'ї. *Фортеця. Збірник заповідника "Тустань" на пошану Михайла Рожка.* Львів. С. 179–191.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2010. Пошуки давніх пам'яток у межиріччі Лімниці та Свічі. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у 2009 році. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 63–66.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2011. Курганний могильник в Гаях Нижніх біля Дрогобича: підсумки досліджень. *Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Українських Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі. Міжнародна наукова конференція.* Львів–Тустань, 6–7 жовтня 2011 р. Львів–Тустань. С. 15–17.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2012. Кургани на Войнилівській височині у міжріччі Сивки та Лімниці. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* Вип. 16. С. 283–306.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2012а. Курганний могильник культури шнурової кераміки в Гаях Нижніх на Дрогобицькій височині. *Фортеця: збірник заповідника "Тустань".* Львів. Кн. 2. С. 296–326.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2013. Каталог археологічних пам'яток з околиць досліджених торфовищ поблизу сіл Лука і Цвітова Калуського району у верхній Наддністрянщині. *Natural Environment and Man on the upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and early mediaeval Period.* Prace Komisji prehistorii Karpat PAU. T. VI. Kraków. C. 114–168.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2013а. Українсько-польські археологічні дослідження в зоні “Журавнівсько-Букачівської брами”. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича Національної академії наук України в 2012 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 52–54.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2014. Закінчення українсько-польського археологічного проекту. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у 2013 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 53–57.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В., Принада І. 2000. Дослідження курганних некрополів Дрогобицько-Моршинського передгір’я. *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* Дрогобич. Вип. IV. С. 36–46.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. 2002. Кургани крайнього заходу Подільської височини. *Записки НТШ.* Т. 244. Львів. С. 481–505.

Павлів Д., Петегирич В. 2001. Прадавні курганні некрополі Рогатинського Опілля. *Голос Опілля* (Рогатин). 28 квітня, 5, 11 травня.

Павлів Д., Петегирич В. 2002. Дослідження Дрогобицької археологічної експедиції. *Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України в 2001 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 55–56.

Павлів Д., Петегирич В. 2003. Дослідження кургану ранньоскитського часу на Дрогобиччині. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України в 2002 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 53–55.

Павлів Д., Петегирич В. 2004. Археологія Бойківщини: нові відкриття. *Бойківщина. Науковий збірник.* Дрогобич – Трускавець. Т. 2. С. 40–69.

Павлів Д., Петегирич В. 2004а. Прадавні могили Львівщини. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у 2003 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 35–37.

Павлів Д., Петегирич В. 2005. Таємниці давніх культур Дрогобицького підгір’я. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України в 2004 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 41–43.

Павлів Д., Петегирич В. 2006. Стародавні кургани між Львовом і Роздолом. *Миколаївщина. Збірник. наукових. статей.* Т. 3. Львів. С. 7–30.

Павлів Д., Петегирич В. 2006а. Унікальна пам’ятка гальштатського часу в передгір’ї Карпат. *Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у 2005 р. Інформаційний бюлетень.* Львів. С. 45–47.

Павлів Д., Петегирич В. 2009. До таємниць давньої історії Долинщини. *Добра справа.* № 43. 30 жовтня.

Павлів Д., Петегирич В. 2010. Лука (Войнилівська) і кургани Войнилівської височини: штрих з життя та наукової діяльності професора Яна Махніка. *Mente et rutro. Studia archaeological Joanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, colleges et discipulis oblate.* Ressoviae. S. 235– 245.

Павлів Д., Петегирич В. 2010а. У пошуках старожитностей Долинщини. *Добра справа.* 5 січня 2010.

Павлів Д., Петегирич В. 2011. Стародавні кургани у міжріччі Вишні і Стривігору Сянсько-Дністровської височини. *Kurhany i obrządek pogrzebowy w IV–II tysięcleciu p.n.e.* Red. H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak. Kraków. S. 295–313.

Павлів Д., Петегирич В. 2013. Дослідження прадавніх курганів поблизу села Гаї Нижні на Дрогобиччині. *Бойківщина. Науковий збірник.* Т. 4. Дрогобич. С. 636–660.

Павлів Д., Петегирич В. 2015. Археологія і давня історія Рогатинщини. *Старожитності Рогатинщини*. Львів. С. 16–96.

Павлів Д., Петегирич В., Махнік Я. 2014. На пограниччі давніх європейських культур: дослідження українсько-польської експедиції у басейні Дністра між Галичем і Журавно. *Галич і Галицька земля. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Галич, 30–31 жовтня 2014 р.).* Галич. С. 99–106.

Петегирич В. 2024. Ріки у повсякденному житті населення заходу України та в часи військових конфліктів княжої доби. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* Вип. 28.

Петегирич В., Павлів Д. 2001. Прадавні курганні некрополі Рогатинщини. *Історичні пам'ятки Галичини.* Львів. С. 129–137.

Петегирич В., Павлів Д. 2022. Перший об'єкт виробничого призначення X–XI століть у верхів'ях Дністра. *Фортеця: збірник заповідника "Тустань".* Львів: Простір-М, 2022. Кн. 5. С. 72–88.

Цигилик В. 1993. Спільна українсько-польська археологічна експедиція. *Studia archaeologica*. № 1. С. 87.

Цигилик В., Грибович Р., Гупало В., Мацкевий Л., Павлів Д., Петегирич В. 1999. Археологічні дослідження в околицях села Сіде на Прикарпатті. *Львівський археологічний вісник.* Вип. 1. С. 191–195.

Buko A. 2003. Wielkie kopce Małopolskie z okresu wczesnego średniowiecza. *Polonia minor media aevi*. Kraków–Krosno. S. 287–307.

Buko A. 2006. Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej. Warszawa. 448 s.

Cyhyłyk V., Hrybovyč R., Machnik J. 2006. Archaeological excavations in the Majnyč village in the upper Dnister river valley. *Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchments from Neolithic to early medieval period.* Kraków. S. 162–194.

Czopek S., Machnik J., Pasterkiewicz W., Pawliw D., Petehyrycz W. Wielokulturowe stanowiska archeologiczne w Bykowie koło Drohobycza / Махнік Я., Павлів Д., Пастеркєвіч В., Петегирич В., Чопек С. Багатошарові пам'ятки археології у Бикові поблизу Дрогобича / Polska Akademia Umiejętności, Komisja prehistorii Karpat; Польська академія науки і мистецтв, Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Kraków, 2016.

Czopek S., Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2013. Archeologiczna prospekcja terenowa w rejonie tzw. Bramy Bukaczowsiej nad górnym Dniestrem. *Rocznik PAU.* Rok 2012/2013. Kraków. S. 289–294.

Gębica P., Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2012. Archeologiczno-geomorfologiczne badania na lewobrzeźnych terasach Dniestru w okolicy miejscowości Bukacziwci rej. Rohatyn. *Rocznik PAU.* Rok 2011/2012. Kraków. S. 356– 361.

Harmata K., Kalinovyč N., Budek A., Starkel L., Veličkevič F. 2006. Mire and the Dnister Valley near Majnyč. *Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchments from Neolithic to early medieval period.* Kraków. – PP. 32–43.

Hawinskyj A., Pasterkiewicz W. 2013. Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na wielokulturowych stanowiskach w Protesach, rej. Żydacziw, oraz w Dowżce i w Serednem, rej. Kałusz. *Natural Environment and Man on the Upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and Early Mediaeval Period. Prace Komisji prehistorii Karpat PAU.* T. VI. Kraków. S. 313–346.

Havinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M. 2013. Kotoryny, rej. Żydacziw, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu. *Natural Environment and Man on the Upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and Early Mediaeval Period. Prace Komisji prehistorii Karpat PAU.* T. VI. Kraków. S. 169–284.

Janusz B. 1918. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. Lwów. 310 s.

Kotlarczyk J. 1969. Próba wyjaśnienia funkcji zagadkowych kopców w Przemyskiem. *Acta Archaeologica Carpathica.* T. 11. S. 145–156.

Machnik J., Cyhylyk V., Hrybovyč R., Hupalo V., Mackevyj L., Petehyryč V., Sosnowska E., Tunia K. 2006. Archaeological Surface Survey in the Strvijaž River valley. *Environment and man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchments from Neolithic to early medieval period.* Kraków. S. 106–125.

Machnik J., Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Pelisiak A., Sytnyk A. Kontynuacja interdyscyplinarnych badań terenowych polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru. *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności.* Rok 2009/2010. Kraków, 2010. S. 317–322.

Machnik J., Pasterkiewicz W., Pawliw D., Petehyrycz W., Hawinskyj A., Prynada I. 2009. Kolejne etapy badań polsko-ukrainskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru. *Rocznik PAU.* Rok 2008/2009. Kraków. S. 287–294.

Machnik J., Pawliw D., Pasterkiewicz W., Pelisiak A., Petehyrycz W. 2008. Archeologiczna prospekcja terenowa nad górnym Dniestrem w pólnocno-wschodniej części miedzyrzecza Siwki i Świcy. *Rocznik PAU.* Rok 2007/2008. Kraków. S. 330–335.

Machnik J., Pawliw D., Pasterkiewicz W., Petehyrycz W. 2007. Archeologiczne badania w Bykowie kolo Drohobycza i na Wysoczyźnie Wojnilowskiej między rzeką Siwka a Lomnicą. Rocznik PAU. Rok 2006/2007. Kraków. S. 311–325.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2004. Wyniki badań terenowych polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru w 2002 r. *Rocznik PAU.* Rok 2002/2003. Kraków. S. 284–291.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2005. Krótka relacja z badań polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej we wsi Bykiw, rej. Drohobycz, w 2004 r. *Rocznik PAU.* Rok 2004/2005. Kraków. S. 293–296.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2005a. Wyniki badań wykopaliskowych polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej we wsi Bykiw w dorzeczu górnego Dniestru w 2003 r. *Rocznik PAU.* Rok 2003/2004. Kraków. S. 285–295.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2005b. Z badań nad najdawniejszymi dziejami rejonu Drohobycza. *Drohobycz miasto wielu kultur.* Rzeszów. S. 9–59.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006. Results of the archaeological Field Survey on the Sambir Upland. *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to Early Mediaeval period.* Kraków. P. 127–142.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006a. Results of the archaeological Field Survey on the Drohobych Upland. *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to Early Mediaeval period.* Kraków. P. 143–161.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006b. Barrow of the late Corded Ware culture from Bykiw, Drohobyč district. *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to Early Mediaeval period.* Kraków. P. 195–227.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006c. Recapitulation of Results of the Archaeological Research and Outline of the History of the Earliest Settlement of the Sambir Upland (including the Strvjaz River Basin) and the Drohobyč Upland. *Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dnister catchment from Neolithic to Early Mediaeval period.* Kraków. P. 228–243.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006d. Wyniki polsko-ukraińskich badań wykopaliskowych we wsi Bykiw koło Drohobycza w roku 2005. *Rocznik PAU.* Rok 2005/2006. Kraków. S. 277–282.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2007. Wspólne polsko-ukraińskie badania nad pradziejami dorzecza górnego Dniestru / Gemeinschaftliche polnisch-ukrainische forschungen zur vorgeschichte des oberen Dnjestrgebietes. *U żródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych / Frűhzeit Ostmitteleuropas: Das polnisch-ukrainische Grenzgebiet aus archäologischer Perspektive*. S. 11–33.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2013. Resultaty archeologicznej prospercji terenowej przeprowadzonej w okolicy badanych palinologicznie torfowisk w Luce i w Čwitowej, rej. Kalusz, nad Górnym Dniestrem / Результати поверхневих археологічних обстежень, проведених в околицях палінологічно досліджених торфовищ поблизу сіл Лука і Цвітова Калуського району у Верхній Наддністрянщині / Results of archaeological survey in the area of palynologically examined peat bogs in Luka and Cvitova, Kaluš district, on the upper Dnister. *Natural Environment*

and Man on the Upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and Early Mediaeval Period. Prace Komisji prehistorii Karpat PAU. T. VI. Kraków. S. 73–113.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W., Hrybowycz R. 2000. Prahistoryczne kurhany na Podkarpackich wysoczyznach górnego Dniestru. *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie.* Kraków. S. 185–207.

Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W., Szczepanek K. 2011. Archeologiczno-paleobotaniczne poszukiwania na obszarze lewego dorzecza górnego Dniestru w 2010 r. *Rocznik PAU.* Rok 2010/2011. Kraków, 2011. S. 311–315.

Ossowski G. 1890. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.* T. XIV. S. 17–68.

Pasternak J. 1928. Ruské Karpaty v archeologii. Praha. 212 s.

Centrum Mieroszewskiego

Володимир Петегирич

Археологічні дослідження верхньої Наддністрянщини 1992 – 2016 рр. як приклад наукової і культурної співпраці Польщі й України. Пам’яті Професора Яна Махніка (1930 – 2023)

Альбом ілюстрацій

Львів – 2024

Рис. 1. Професор Ян Махнік (1930–2023) – ініціатор і керівник українсько-польської археологічної експедиції з польської сторони

Рис. 2. Село Лука над Дністром (Калуський р-н, Івано-Франківська обл.), місце, де народився Професор Ян Махнік

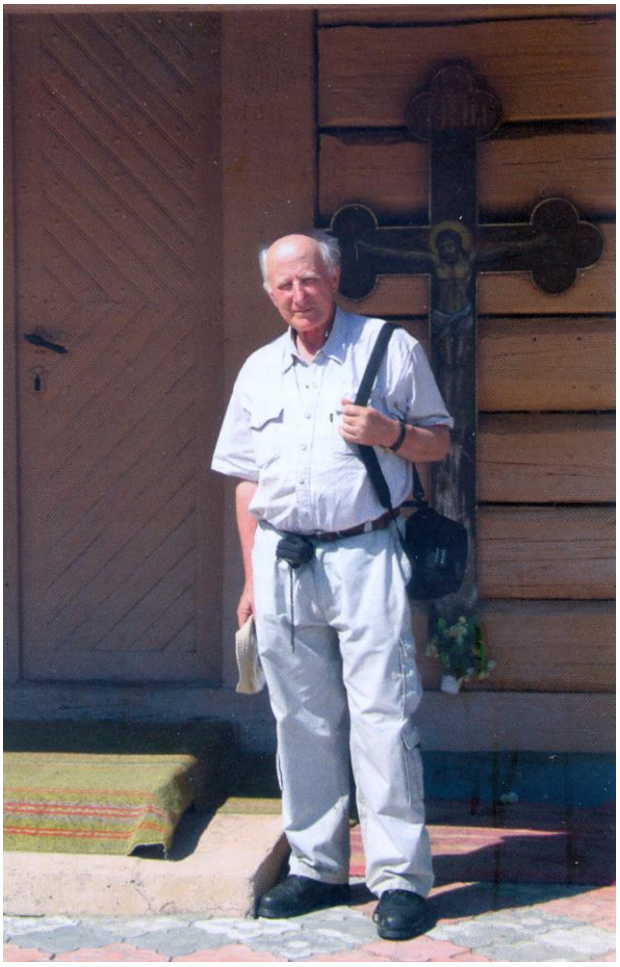

Рис. 3. Професор Ян Махнік біля церкви в Луці. 2010 р.

Рис. 4. Професор Ян Махнік біля школи, в якій працювали його батьки. Село Лука, 2010 р.

Рис. 5. Над Дністром – рікою свого дитинства. Околиці с. Тенетники. 2012 р.

Рис. 6. Зустріч із товаришем дитинства Михайлом Маланчуком. Село Лука, 2010 р.

Рис. 7. Професор Ян Махнік під час польових обстежень в районі Галицько-Букачівської улоговини. 2011 р.

Рис. 8. Учасники українсько-польської експедиції під час відвідин наскельної фортеці Тустань у 2006 р. Зліва направо: Д. Павлів, В. Пастеркєвіч, І. Принада, Я. Махнік, В. Петегирич

Рис. 9. Група українських і польських археологів під час обстеження Которинських городищ. Зліва направо: В. Петегирич, А. Пелісяк, М. Рибіцка, Я. Махнік, В. Оприск, Н. Булик, О. Ситник, В. Пастеркєвіч

Рис. 10. Професори Ян Махнік та Олександр Ситник під час археологічної екскурсії до курганного могильника в Піддністрянах. 2010 р.

Рис. 11. Професор Ян Махнік і дослідник трипільської культури М. Сохацький у печері Вертеба. 2013 р.

Рис. 12. Професор Ян Махнік консультує директора Мостиського краєзнавчого музею Романа Новіцького. 2012 р.

Рис. 13. Професори Ян Махнік і Сильвестер Чопек у Відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові. 2014 р.

Рис. 14. Учасники українсько-польської експедиції під час огляду археологічних пам’яток поблизу с. Биків на Дрогобиччині. 2012 р. Зліва направо: В. Пастеркєвіч, Я. Махнік, В. Петегирич, С. Чопек

Рис. 15. Учасники українсько-польської експедиції дарують сільській родині, у яких базувалась експедиція, монографію про дослідження курганів у Гаях Нижніх на Дрогобиччині. 2012 р. Зліва паправо: Л. Пиль, В. Петегирич, М. Пиль, Я. Махнік, С. Чопек, Д. Павлів

Рис. 16. Учасники Українсько-польської експедиції під час відвідин Історико-краєзнавчого музею міста Калуш. Зліва направо: В. Петегирич, директорка музею, В. Пастеркєвіч, Ян Махнік, І. Принада

Рис. 17. Виїзд з бази українсько-польської експедиції на розкопки. Зліва направо: Р. Коропецький, В. Петегирич, Ян Махнік (керує транспортом), І. Принада, М. Шеремета. Биків, 2003 р.

Рис. 18. На розкопках в Бикові. Зліва направо: А. Гавінський, Д. Павлів, В. Петегирич, І. Принада, в центрі – Ян Махнік, інші – робітники експедиції. 2006 р.

Рис. 19. Учасники Українсько-польської експедиції вітають професора Яна Махніка під час відзначення його 80-річного ювілею. Зліва направо: Я. Махнік, В. Петегирич, Д. Павлів, В. Гупало. Краків, 2010 р.

Рис. 20. З археологами у Львові. Зліва направо: В. Петегирич, М. Парчевський, В. Гупало, Я. Махнік. 2018 р.

Рис. 21. В час роботи Міжнародної археологічної конференції «Археологія заходу України». Львів, 2007 р. Зліва направо: О. Ситник, О. Кучерук, Я. Ісаєвич, Я. Махнік

Рис. 22. Українські та польські археологи в Археологічному музеї Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2005 р.

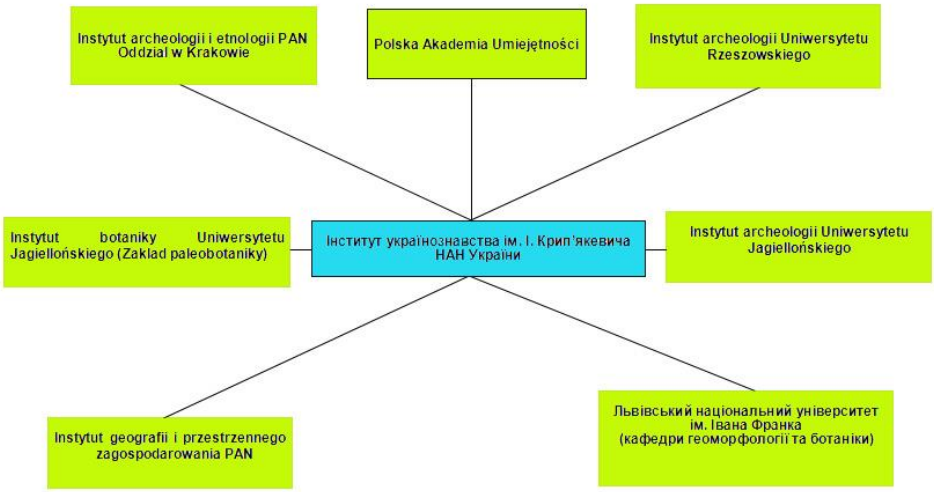

Наукові установи - учасники виконання інтердисциплінарних українсько-польських досліджень

Рис. 23. Українські та польські наукові установи – учасники виконання інтердисциплінарних досліджень Верхньої Наддністрянщини.

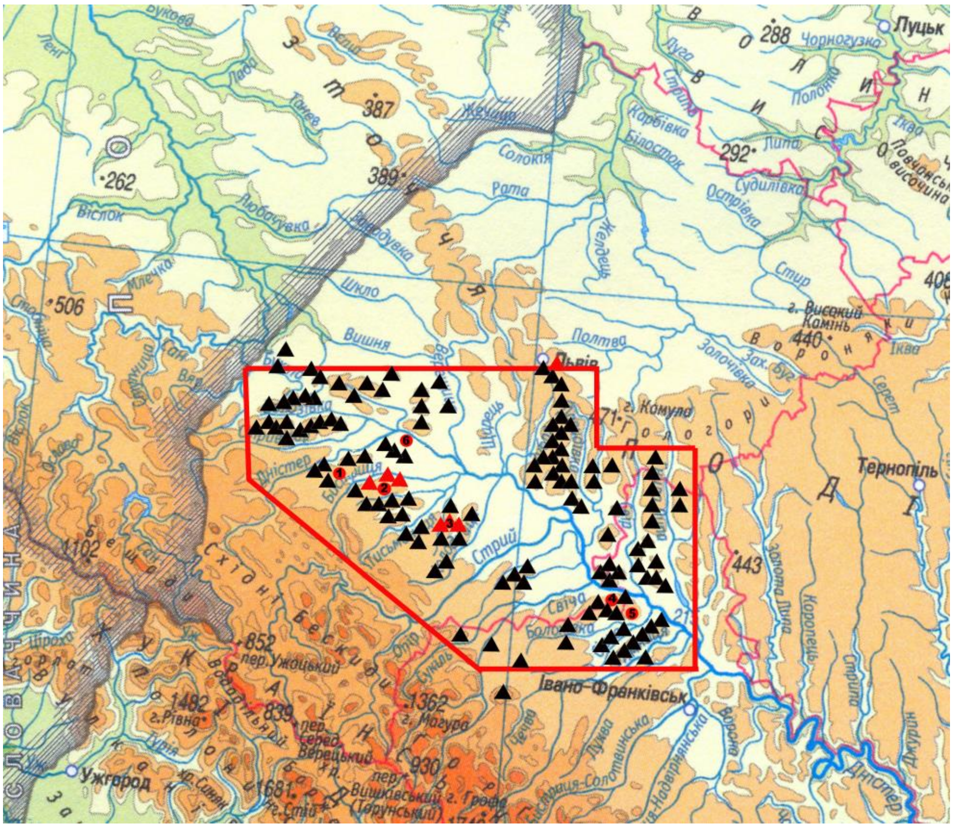

Рис. 24. Карта розташування археологічних пам'яток (кургани і поселення), виявлених і розкопаних (позначені червоним) українсько-польською експедицією в 1992–2013 рр.

Рис. 25. Учасники українсько-польської експедиції під час археологічних розвідок у Надсянні. 1996 р. Зліва направо: В. Петегирич, В. Порадило, В. Цигилик, Р. Грибович, Д. Павлів, Е. Сосновска, Я. Махнік, В. Гупало, А. Костек

Рис. 26. Під час археологічних обстежень у Верхній Наддністрянщині. Зліва направо: В. Петегирич, Я. Махнік, І. Принада

Рис. 27. Археологічні розвідки на Войнилівській височині в околицях сіл Лука і Цвітова. Зліва направо: В. Петегирич, Я. Махнік. 2013 р.

Рис. 28. Під час археологічних обстежень на Мостищині. Зліва направо: М. Парчевський, М. Хозер, Д. Павлів

Рис. 29. Учасники українсько-польської інтердисциплінарної археологічно-геоморфологічної експедиції під час обстежень Дрогобицької височини. 1999 р. Зліва направо: А. Богуцький, Я. Махнік, П. Гембіца, А. Яцишин

Рис. 30. Палінологічні дослідження в околицях сіл Лука і Цвітова. На передньому плані Професори Я. Махнік та К. Щепанек

Рис. 31. Професор Ян Махнік під час археологічних розвідкових обстежень Галицько-Букачівської улоговини.

Рис. 32. Професор П. Гембіца обстежує берег р. Дністер

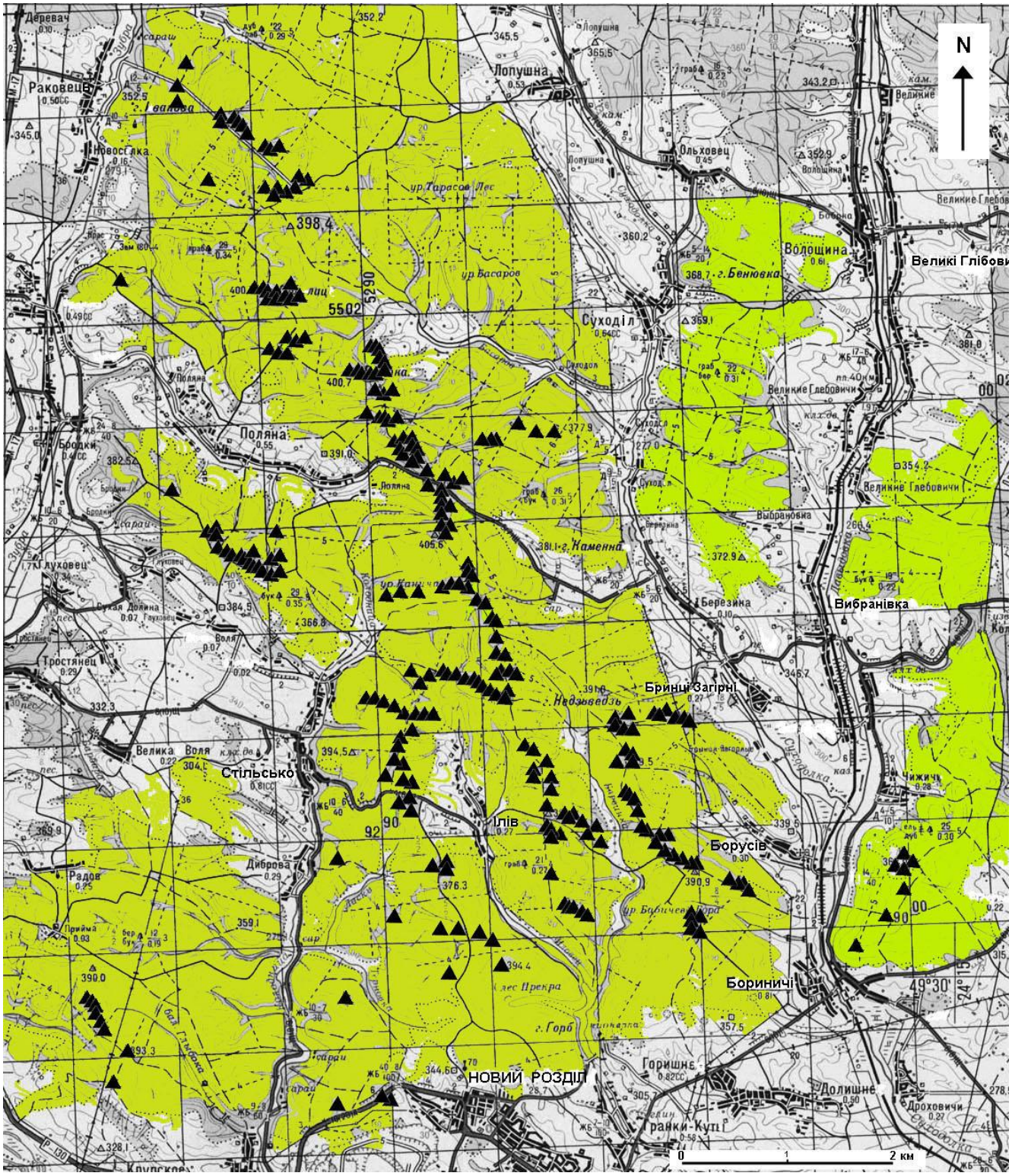

Рис. 33. Карта поширення курганів і курганних могильників на обстеженій українсько-польською експедицією частині Стільсько-Бібрського горбогір’я

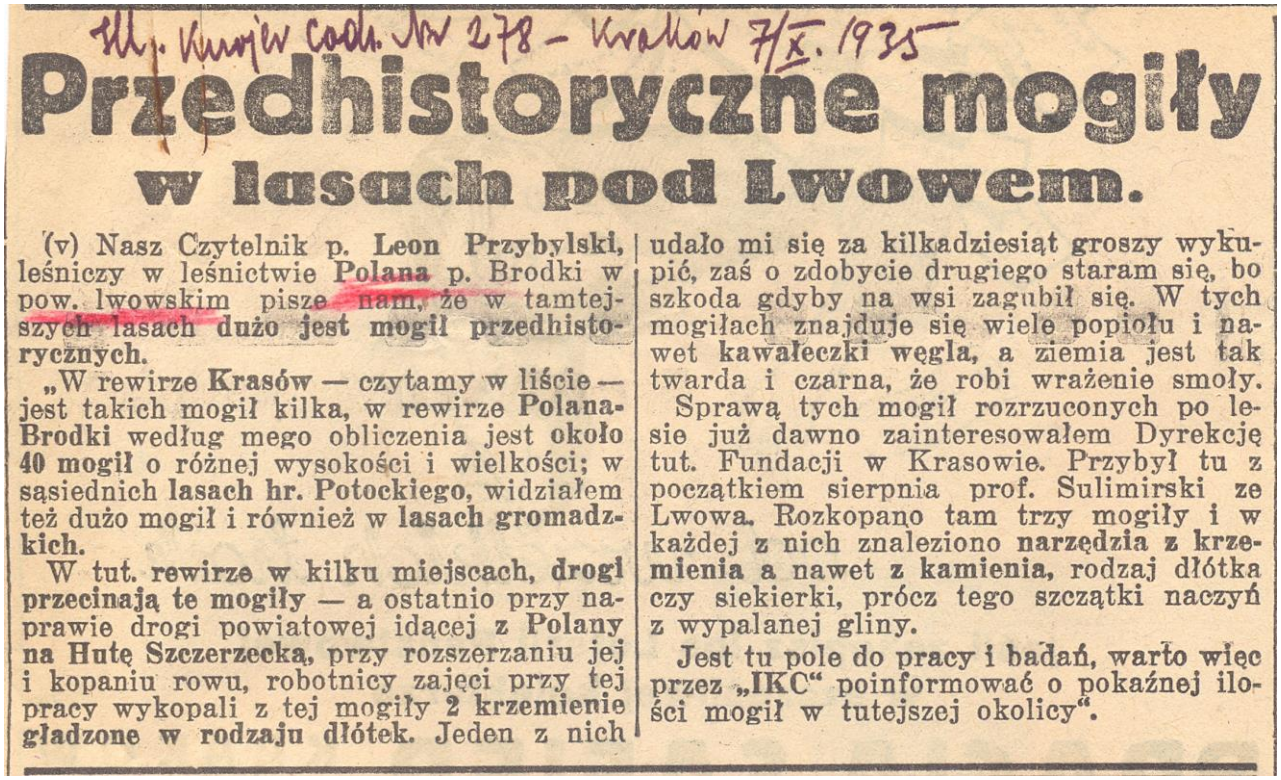

Ill. Kurjer codz. Nr 278 – Kraków 7/X. 1935

Przedhistoryczne mogiły w lasach pod Lwowem.

(v) Nasz Czytelnik p. **Leon Przybylski**, leśniczy w leśnictwie **Polana** p. Brodki w pow. lwowskim pisze nam, że w tamtejszych lasach **dużo jest mogił przedhistorycznych.**

„W rewirze **Krasów** — czytamy w liście — jest takich mogił kilka, w rewirze **Polana-Brodki** według mego obliczenia jest **około 40 mogił** o różnej wysokości i wielkości; w sąsiednich **lasach hr. Potockiego**, widziałem też dużo mogił i również w **lasach gromadzkich.**

W tut. **rewirze w kilku miejscach, drogi przecinają te mogiły** — a ostatnio przy naprawie drogi powiatowej idącej **z Polany na Hutę Szczerzecką**, przy rozszerzaniu jej i kopaniu rowu, robotnicy zajęci przy tej pracy wykopali z tej mogiły **2 krzemienie gładzone w rodzaju dłótek.** Jeden z nich udało mi się za kilkadziesiąt groszy wykupić, zaś o zdobycie drugiego staram się, bo szkoda gdyby na wsi zagubił się. W tych mogiłach znajduje się wiele popiołu i nawet **kawałeczki węgla**, a ziemia jest tak twarda i czarna, że robi wrażenie smoły.

Sprawą tych mogił rozrzuconych po lesie już dawno zainteresowałem Dyrekcję tut. Fundacji w Krasowie. Przybył tu z początkiem sierpnia prof. Sulimirski ze Lwowa. Rozkopano tam trzy mogiły i w każdej z nich znaleziono **narzędzia z krzemienia a nawet z kamienia**, rodzaj dłótka czy siekierki, prócz tego szczątki naczyń z wypalanej gliny.

Jest tu pole do pracy i badań, warto więc przez „IKC“ poinformować o pokaźnej ilości mogił w tutejszej okolicy“.

Рис. 34. Інформація про стародавні могили поблизу сіл Красів і Поляна у польській довоєнній газеті

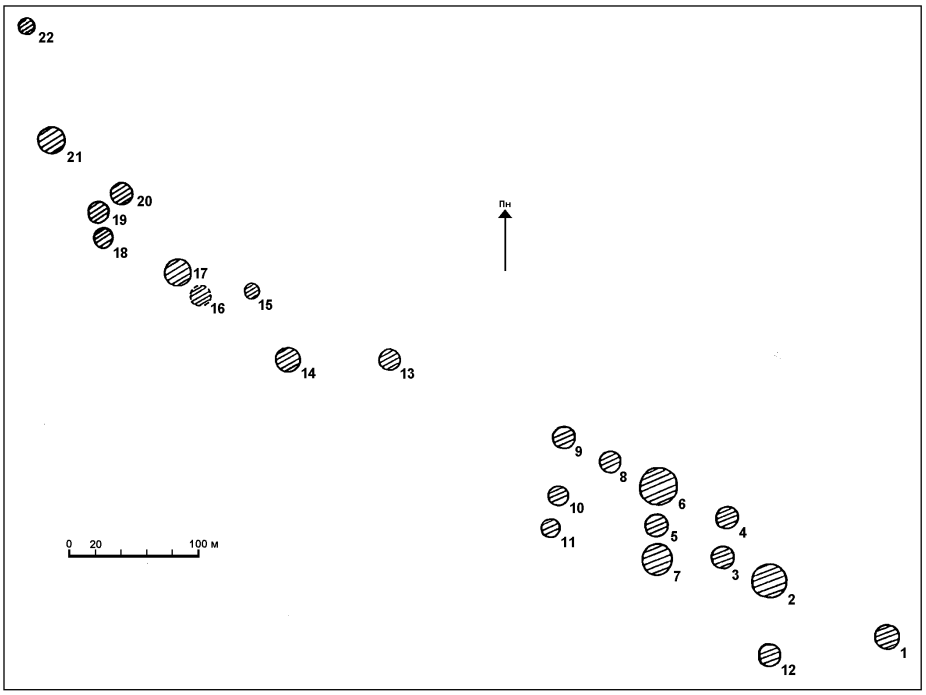

Рис. 35. Стільсько-Бібрське горбогір’я. Бориничі, група курганів III

Рис. 36. Стільсько-Бібрське горбогір’я. Бориничі, група III, курган 6

Рис. 37. Стільсько-Бібрське горбогір’я. Курганний могильник Ілів X, кургани 3 і 4

Рис. 38. Знахідки культури шнурової кераміки з курганів Стільсько-Бібрського горбогір'я

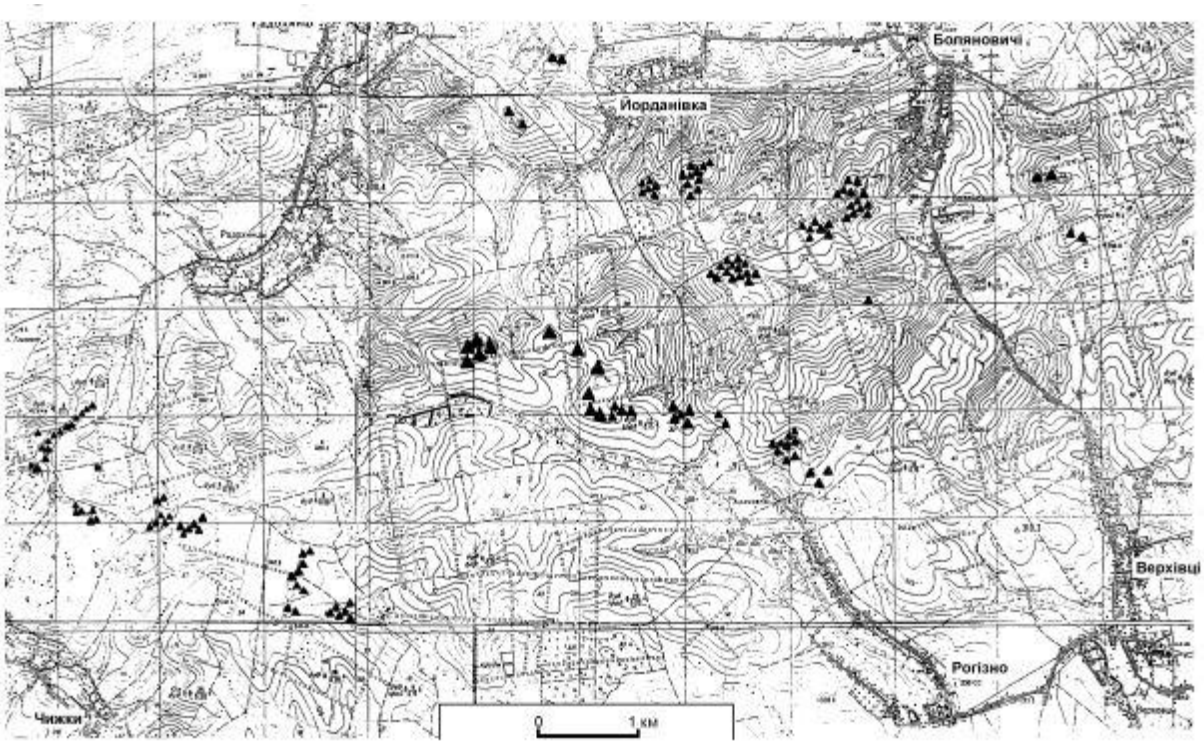

Рис. 39. Карта виявлених курганних могильників у північній частині Сянсько-Дністровської височини

Рис. 40. Один із найбільших курганів Сянсько-Дністровської височини «Гостра гірка» у селі Комаровичі

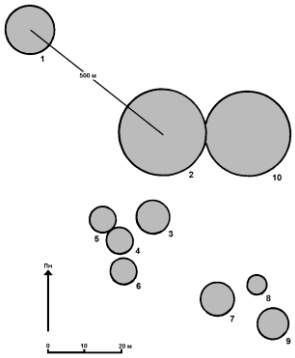

Рис. 41. Биків, група курганів III на Мостищині

Рис. 42. Баличі. Обміри кургану здійснює В. Петегирич.

Рис. 43. Баличі. Знахідки із курганів.

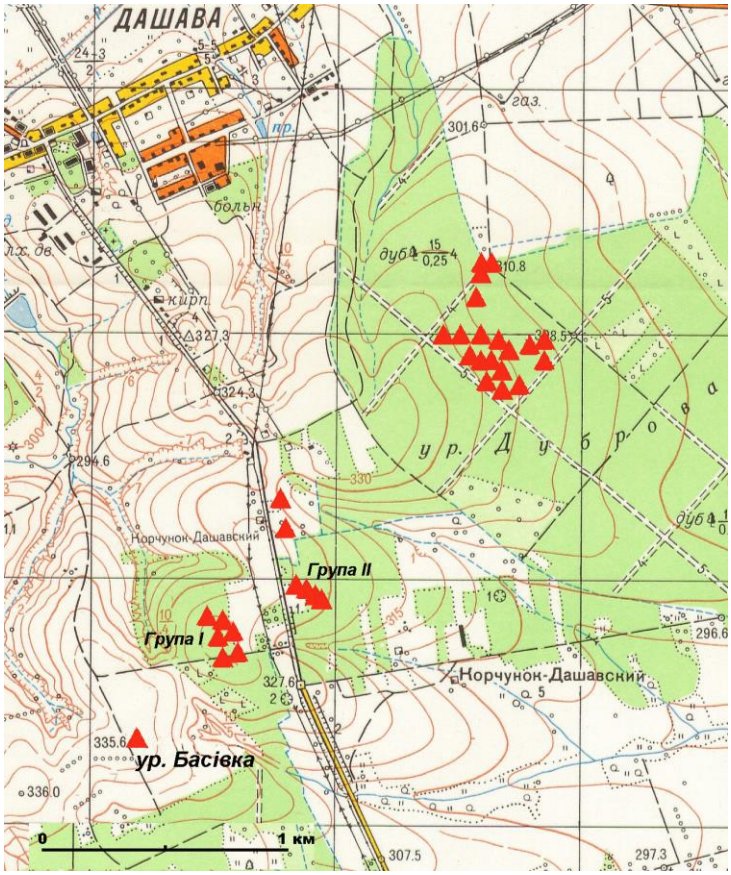

Рис. 44. Карта розташування курганних могильників поблизу Дашави на Стрийщині

Рис. 45. Найбільший курган могильника поблизу Йосипович на Стрийщині

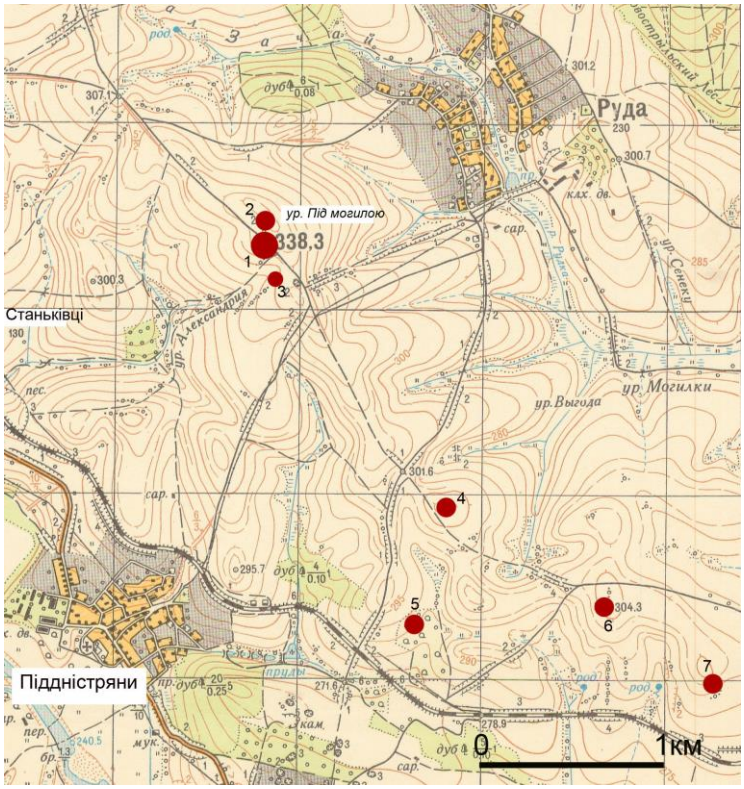

Рис. 46. Кургани між селами Піддністряни і Руда на Жидачівщині

Рис. 47. Курган-гігант в урочищі Під Могилою біля Піддністрян

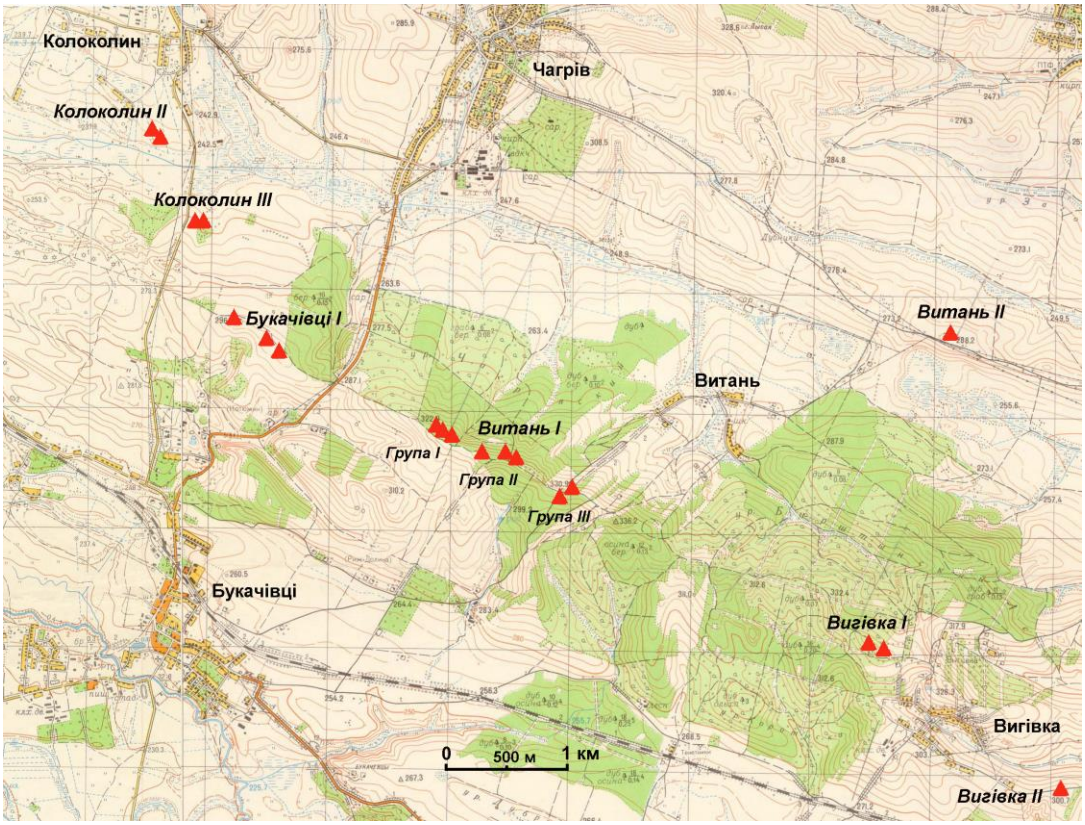

Рис. 48. Карта розташування курганних могильників на півдні Рогатинщини

Рис. 49. Курганний насип у Підмихайлівцях на Рогатинщині

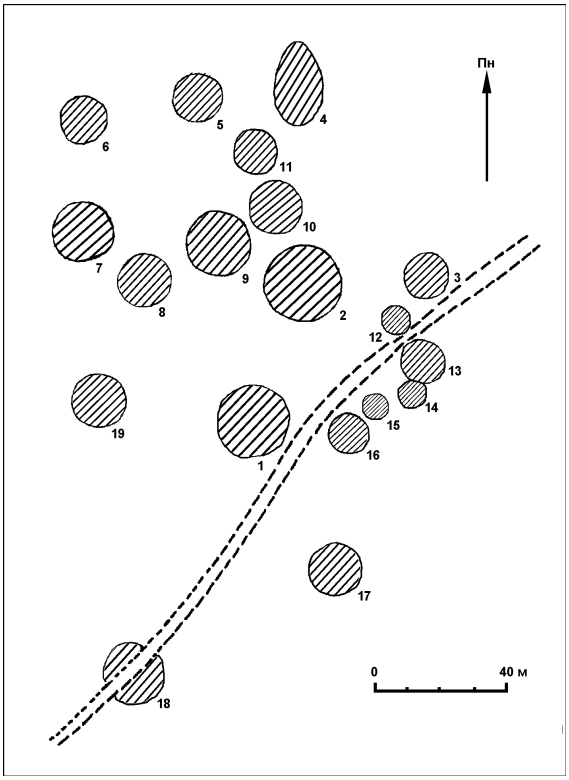

Рис. 50. План курганного могильника біля села Вишнів на Рогатинщині

Рис. 51. Курган біля села Заланів на Рогатинському Опіллі

Рис. 52. Великі кургани між селами Черче і Залип’я. Рогатинське Опілля

Рис. 53. Один із найбільших курганів Рогатинщини біля села Загір’я

Рис. 54. Вид на Войнилівську височину, де розташовані курганні могильники, з півдня

Рис. 55. Один з більших курганів Войнилівської височини поблизу Колодіїва

Рис. 56. Курган біля села Копанка на Калущині

Рис. 57. Знахідки з курганів Войнилівської височини у Калуському краєзнавчому музеї

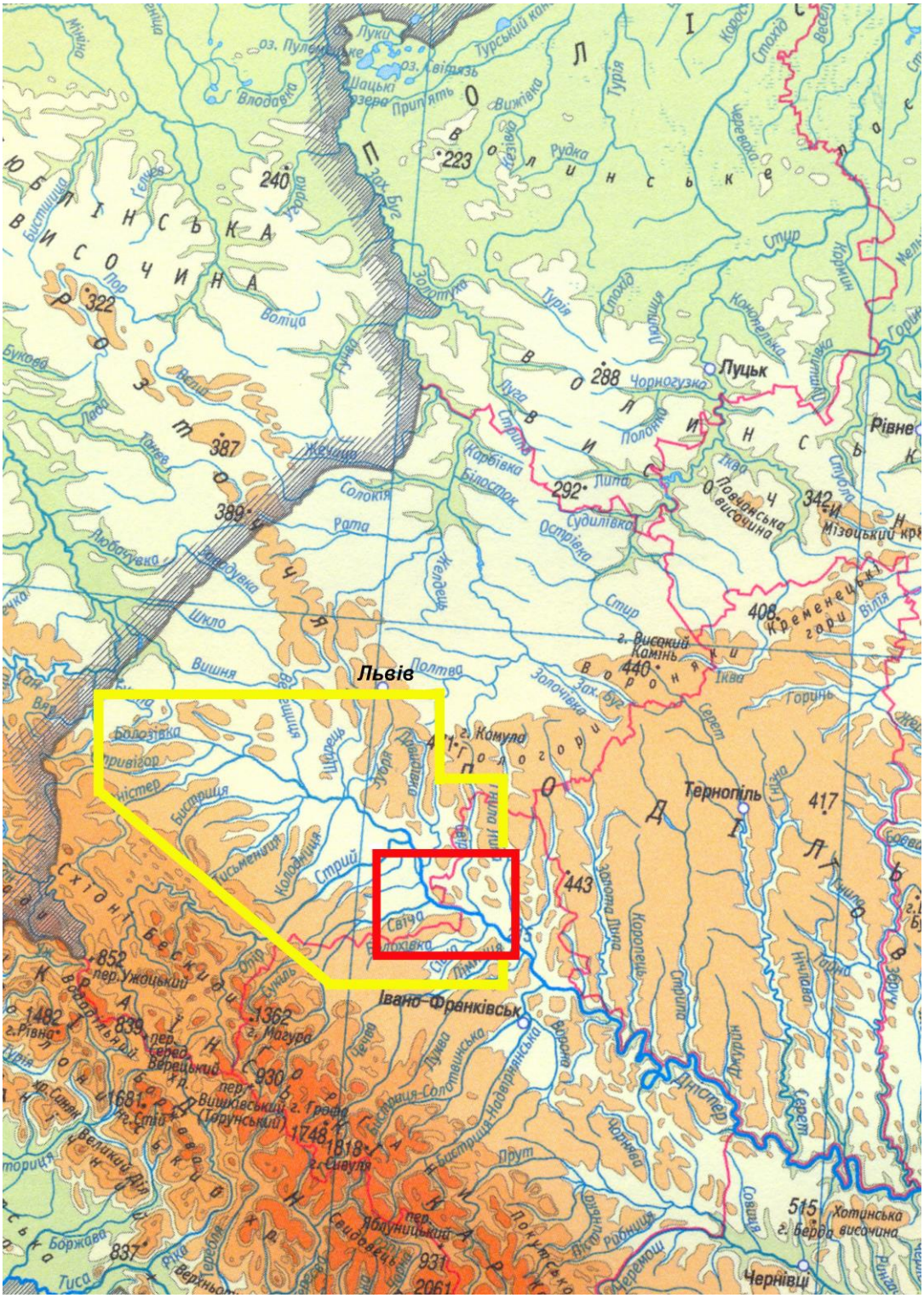

Рис. 58. Зона археологічних досліджень українсько-польської експедиції на території Верхньої Наддністрянщини в межах Львівської та Івано-Франківської обл. у 1992–2013 рр.(виділена жовтою смугою) та зона досліджень навколо “Журавнівсько-Букачівської брами” (виділена червоною смугою).

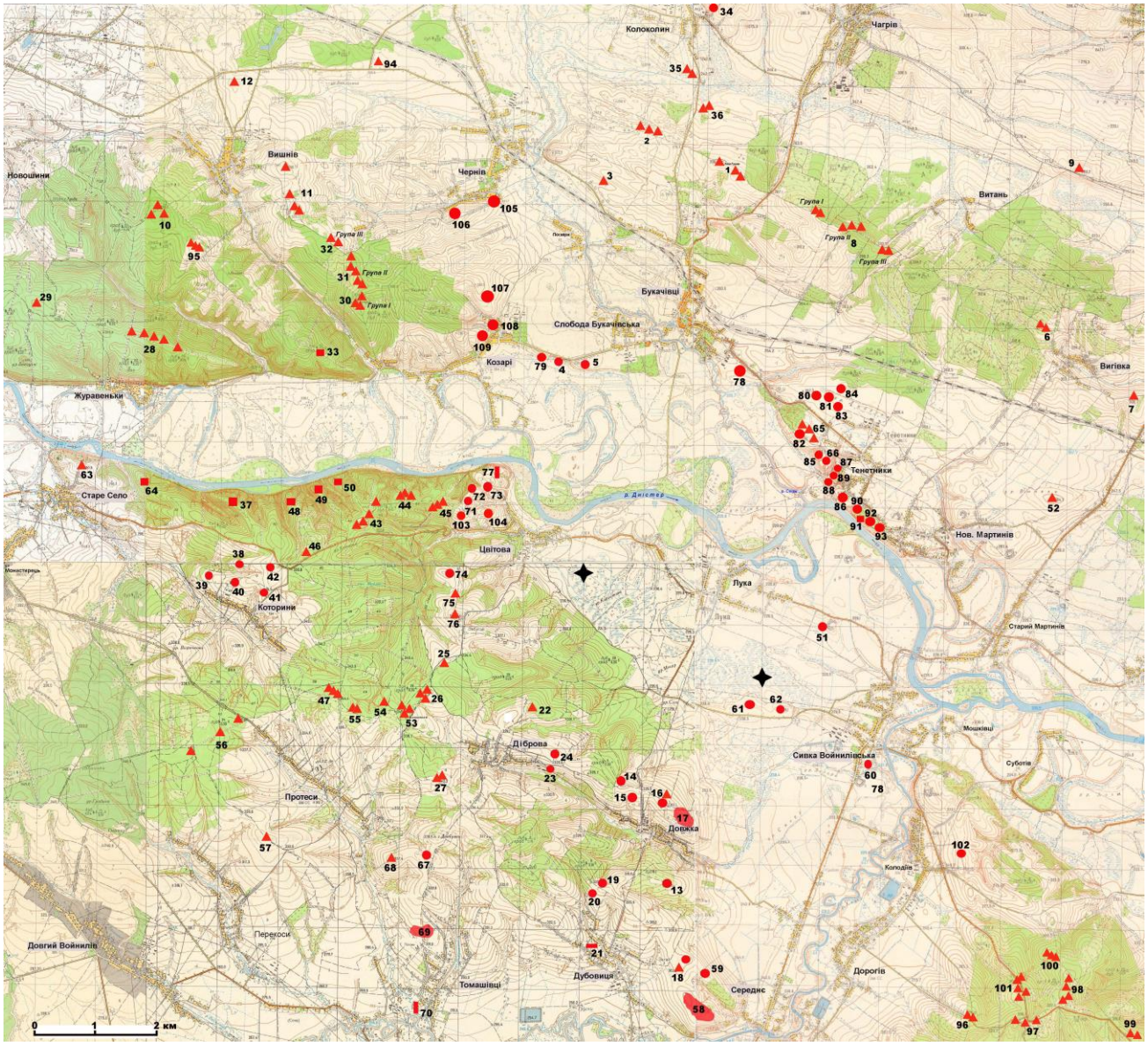

Рис. 59. Археологічні пам’ятки правобережжя і лівобережжя Дністра в зоні “Журавнівсько-Букачівської брами”. Умовні позначення:

✦ – *місця, де було взято проби торфу;* ■ – *городище;* ▬ – *скарби;* ▌ – *окремі знахідки;*

● – *поселення;* ▲ – *кургани, групи курганів;*

Рис. 60. Долина Дністра в межах Галицько-Букачівської улоговини

Рис. 61. Розвідкові обстеження на лівобережжі Дністра біля села Тенетники

Рис. 62. Которини XII. План городища в урочищі “Рогатка” (за О. Корчинським, 2009)

Рис. 63. Которини XII. Вал городища. Вид із південного сходу.

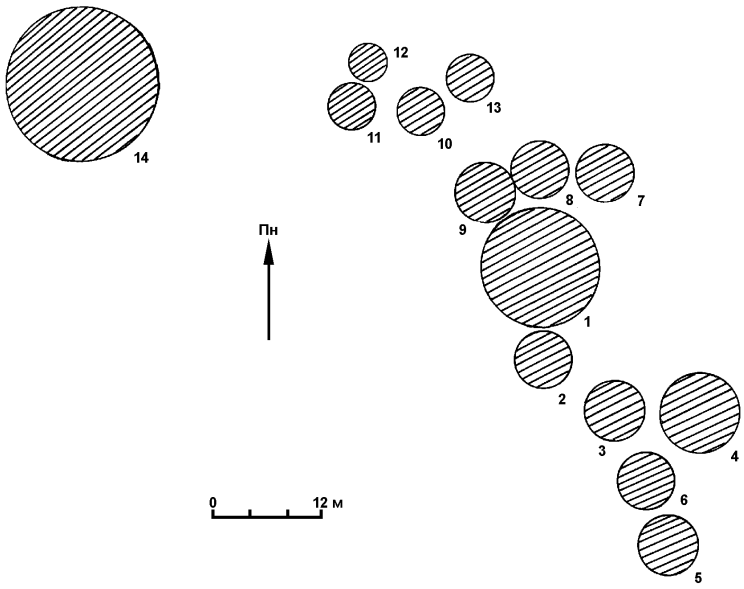

Рис. 64. Которини VIII. План курганного могильника.

Рис. 65. Которини IX. Курган в урочищі “Чубата Гора”. Вид із півдня

Рис. 66. Вид на курган 1 могильника III біля села Протеси на Жидачівщині

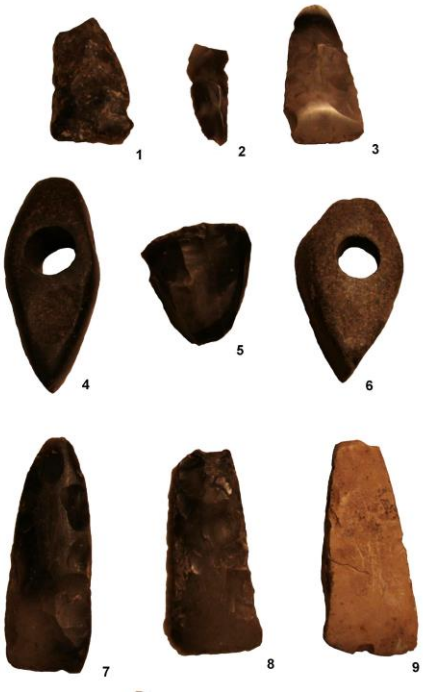

Рис. 67. Знахідки з курганів в околицях села Протеси

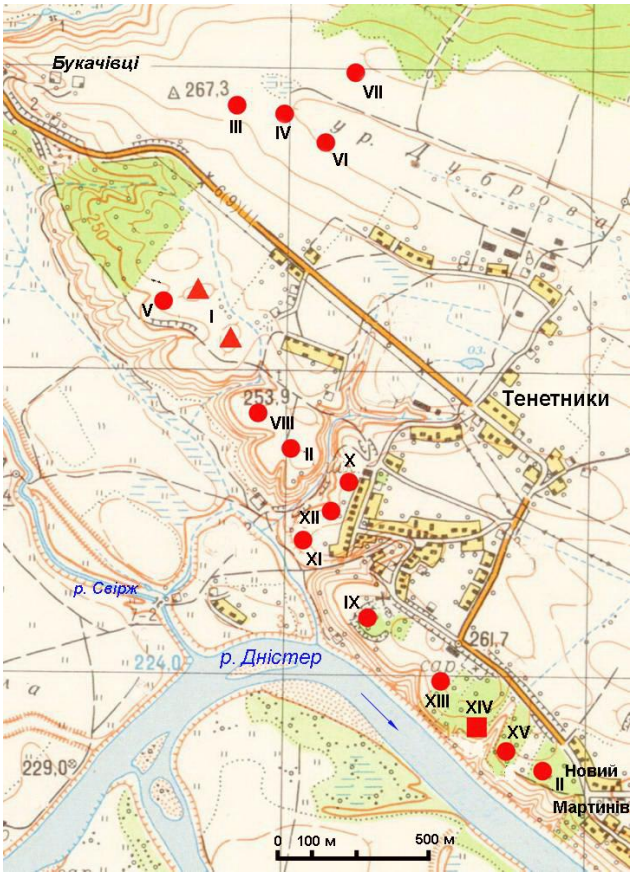

Рис. 68. Археологічні пам’ятки, виявлені українсько-польською експедицією поблизу сіл Тенетники і Новий Мартинів на Івано-Франківщині

Рис. 69. Галицько-Букачівська улоговина. Вид на пам’ятки Тенетники IX, XI, XII та р. Дністер із заходу

Рис. 70. Тенетники I. Один із двох ще помітних насипів курганного могильника, який у 1889 р. розкопував Ґ. Оссовський. На кургані – проф. П. Ґембіца. Вид із південного заходу.

Рис. 71. Крем’яні артефакти, випадково виявлені селянами на багатошаровій пам’ятці Тенетники II.

Рис. 72. Тенетники XIV. Вид на замчище та долину р. Дністер з півночі

Рис. 73. Вигівка І. Курган «Козацька могила». Вид із південного сходу

Рис. 74. Я. Махнік і В. Петегирич під час розвідкових археологічних обстежень в околицях села Козарі над Дністром. 2013 р.

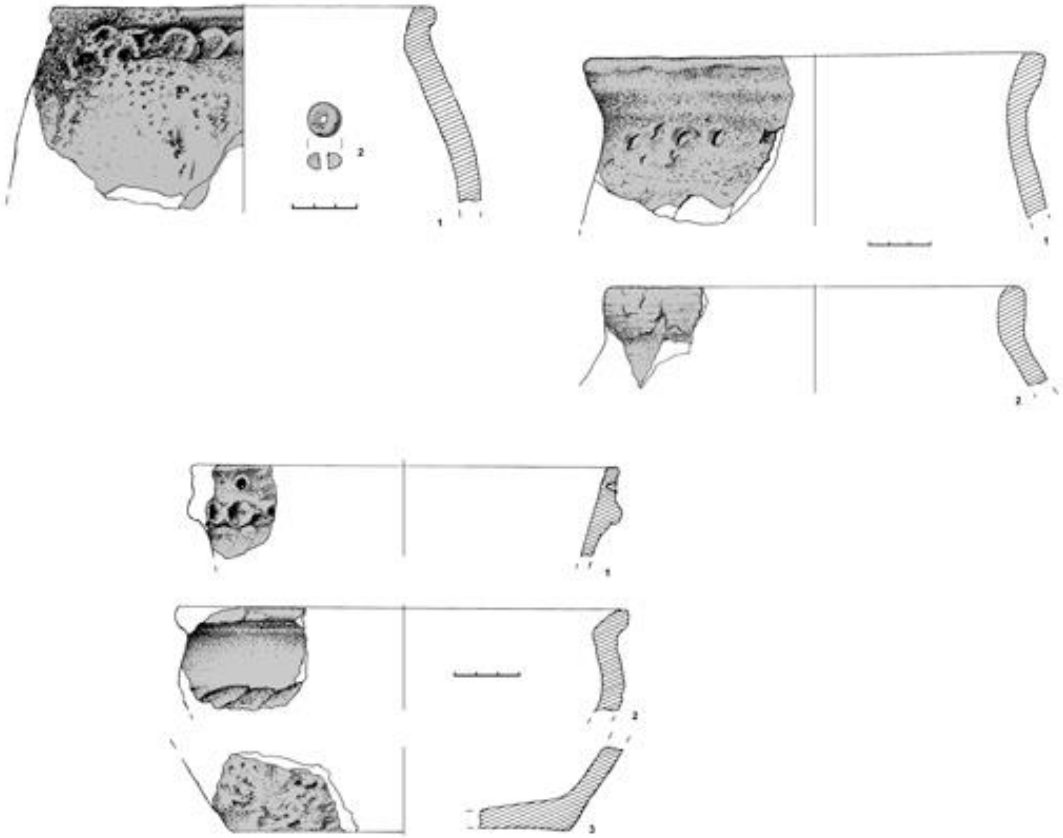

Рис. 75. Керамічний посуд ранньоримського періоду (липицька культура) з поселення Козарі VII.

Рис. 76. Кургани біля села Сіде на Самбірщині

Рис. 77. Розкопки пам’ятки культури шнурової кераміки біля села Сіде. 1996 р.

Рис. 78. Пам’ятка поблизу села Сіде на Самбірщині. Розчистка розкопу після зливи.

Рис. 79. Горщик з поховання культури шнурової кераміки біля села Сіде

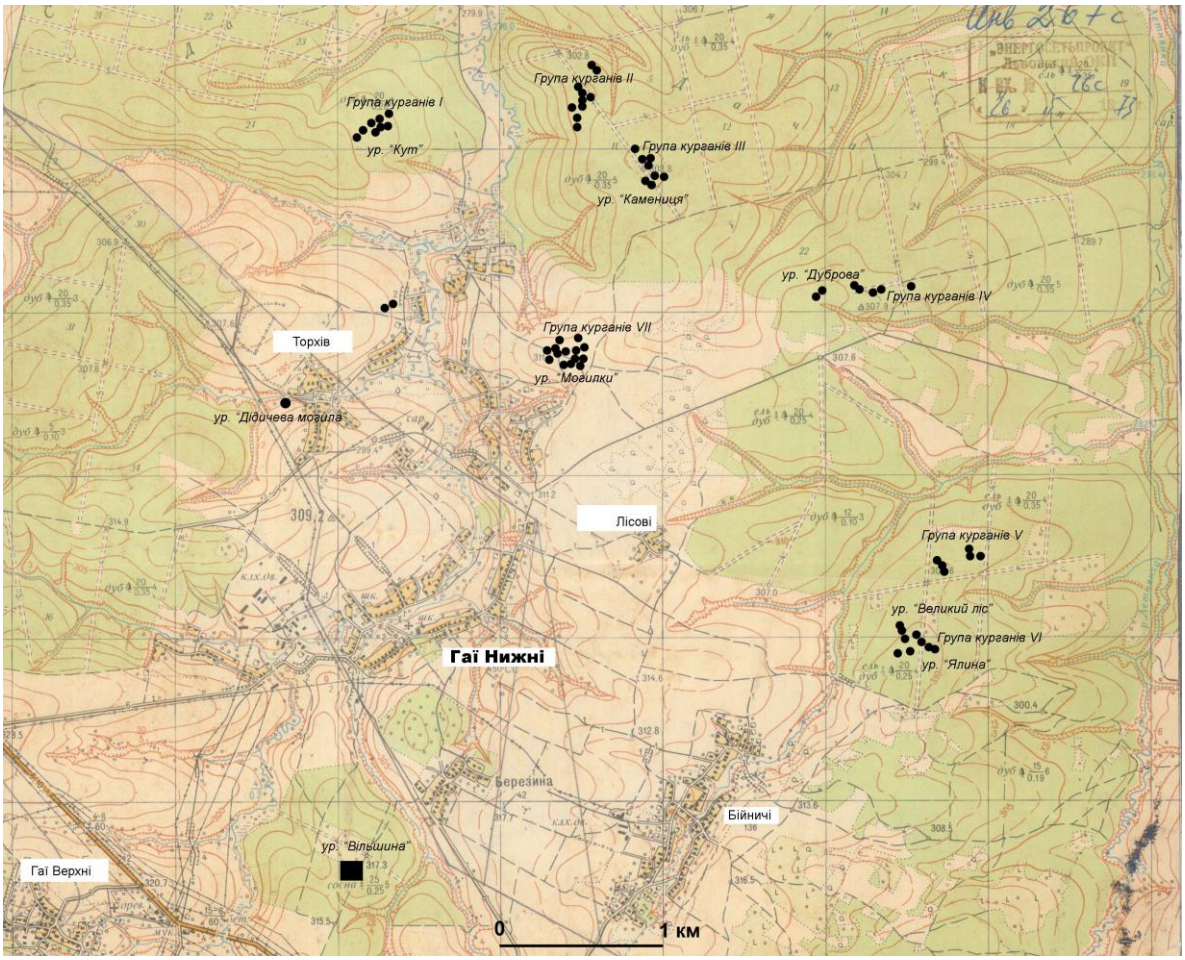

Рис. 80. Карта відкритих курганів та городища поблизу села Гаї Нижні на Дрогобиччині

Рис. 81. Вид на курганний могильник в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 82. Вид на курган VII могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

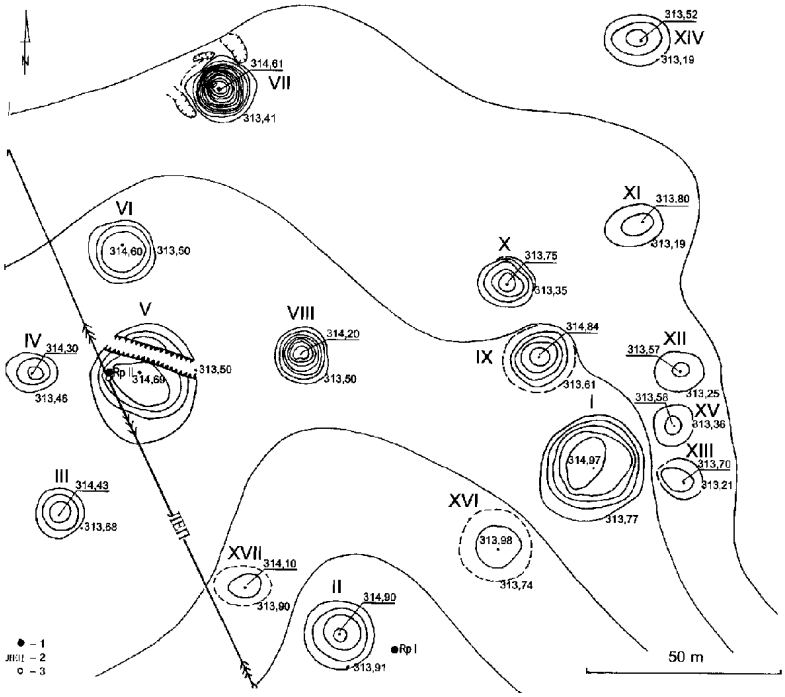

Рис. 83. План курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 84. Обміри насипів курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 85. Розкопки кургану VII курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

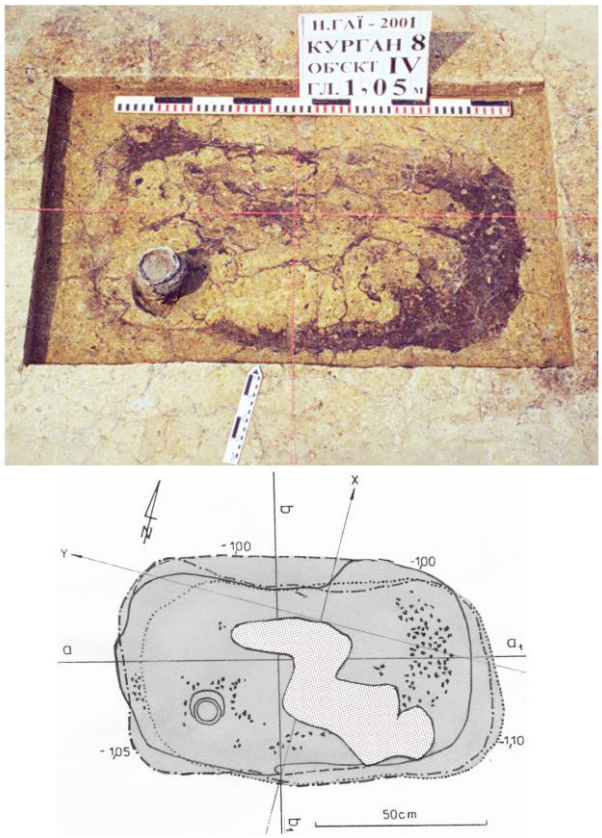

Рис. 86. Поховання з кургану VIII курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 87. Знахідки з поховань курганів VII і VIII курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 88. Розчистка об’єктів у кургані VIII курганного могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

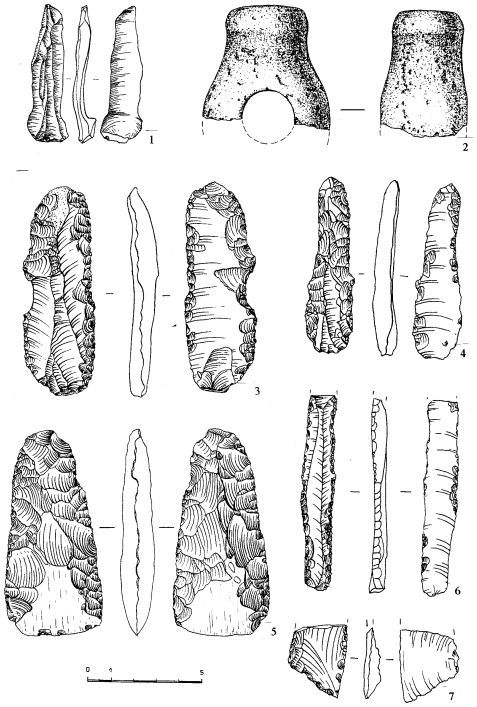

Рис. 89. Крем;яні і кам’яні знахідки з курганів могильника в урочищі Могилки в Гаях Нижніх

Рис. 90. Реконструйований насип кургану VII

Рис. 91. Реконструйований насип кургану VIII

Рис. 92. Вид з півдня на багатошарові пам’ятки в урочищах Коло фігури (зліва) та Бігіївка (справа) біля села Биків на Дрогобиччині

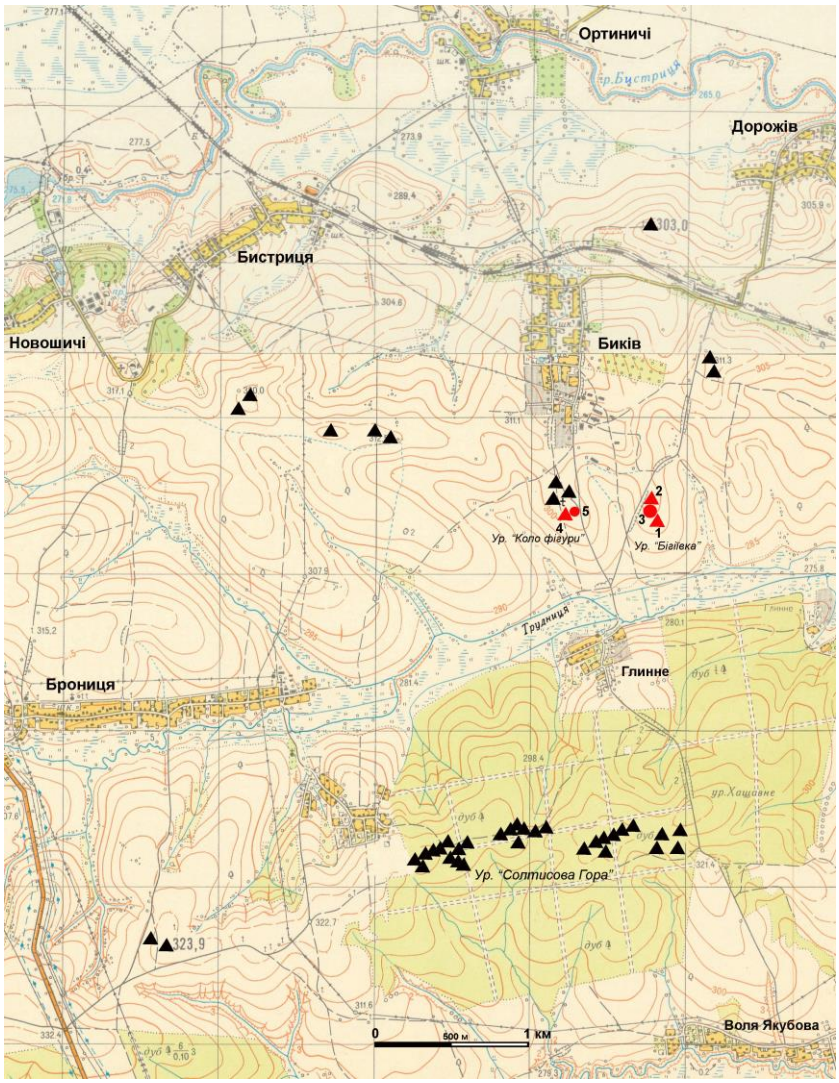

Рис. 93. Карта курганних могильників між селами Биків і Воля Якубова на Дрогобиччині. Червоним позначено розкопані пам’ятки

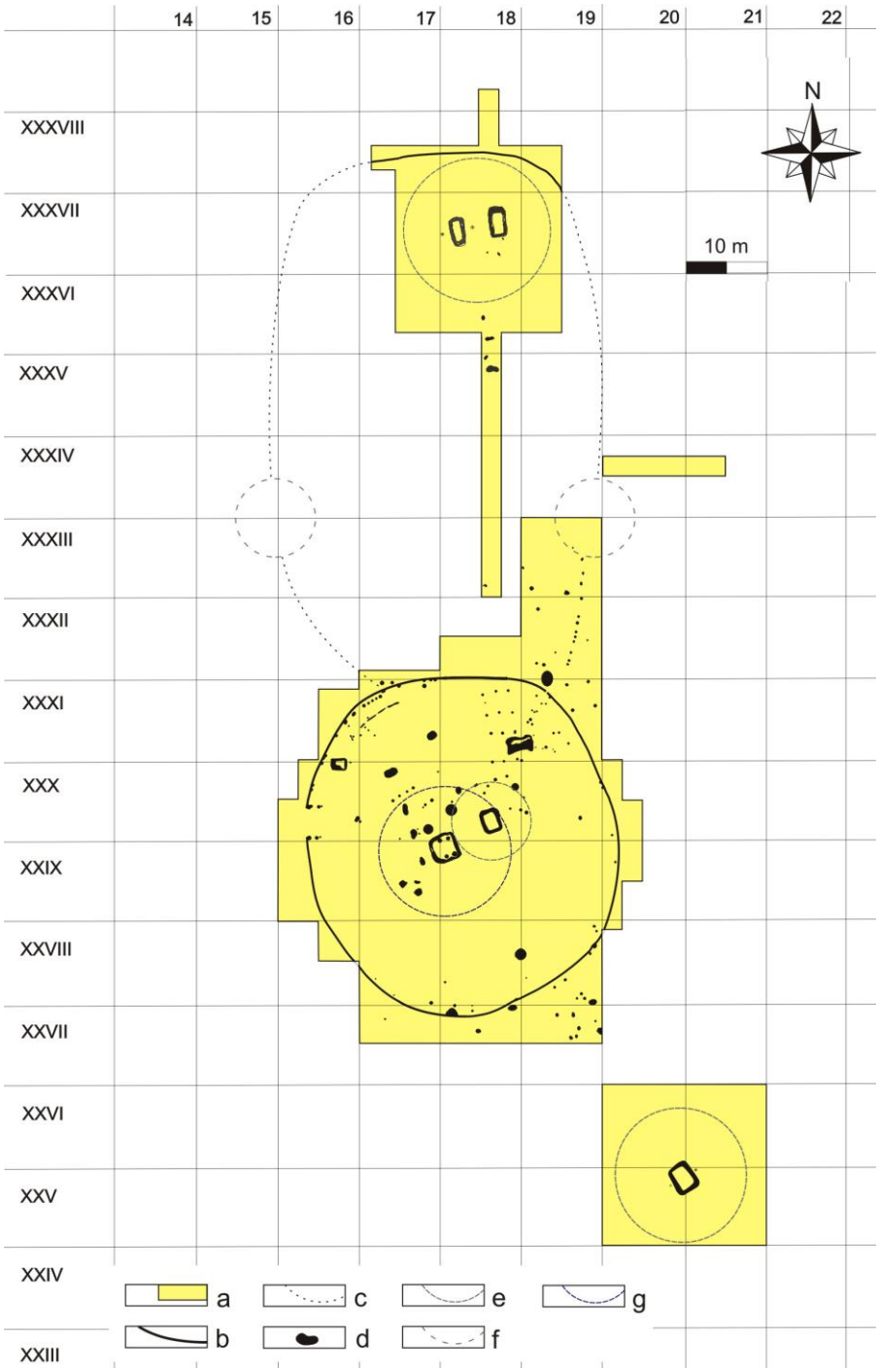

Рис. 94. Загальний план розкопів і об’єктів на пам’ятці в урочищі Бігіївка

Рис. 95. Початок досліджень кургану 1 в урочищі Бігіївка. 1998 р.

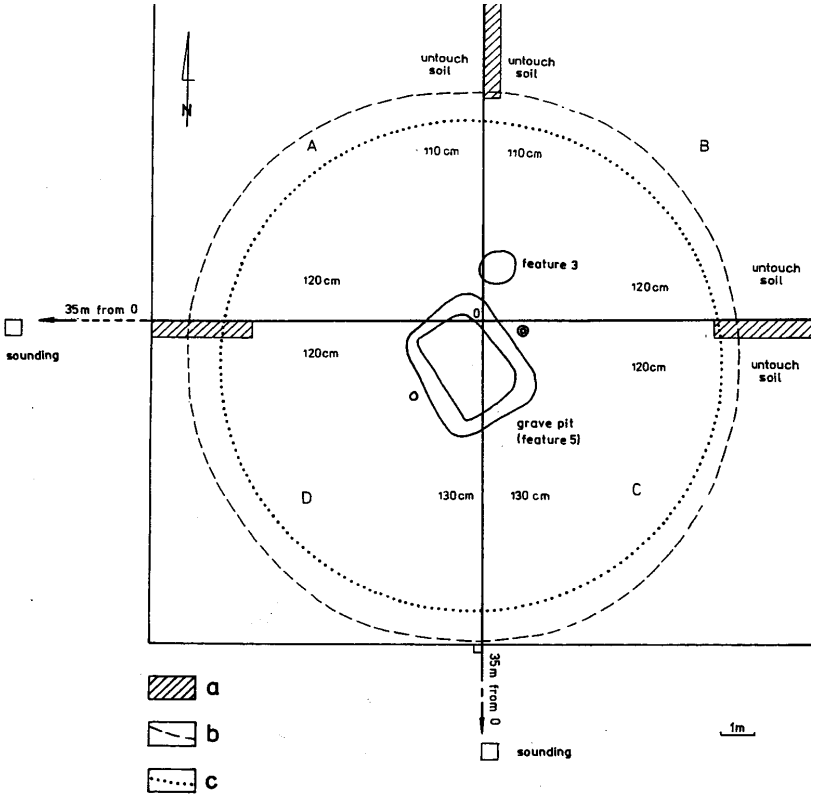

Рис. 96. План кургану 1 з поховальною ямою в центрі в урочищі Бігіївка.

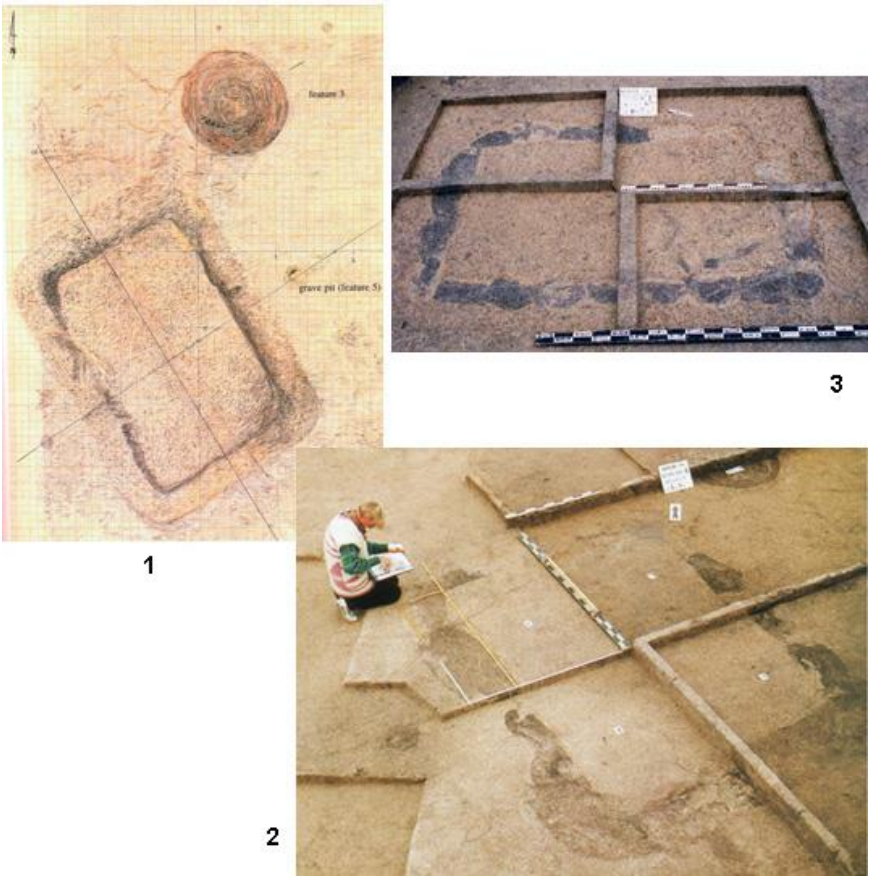

Рис. 97. Сліди поховальних об’єктів культури шнурової кераміки та ранньосередньовічної ями в курганах на пам’ятці в урочищі Бігіївка

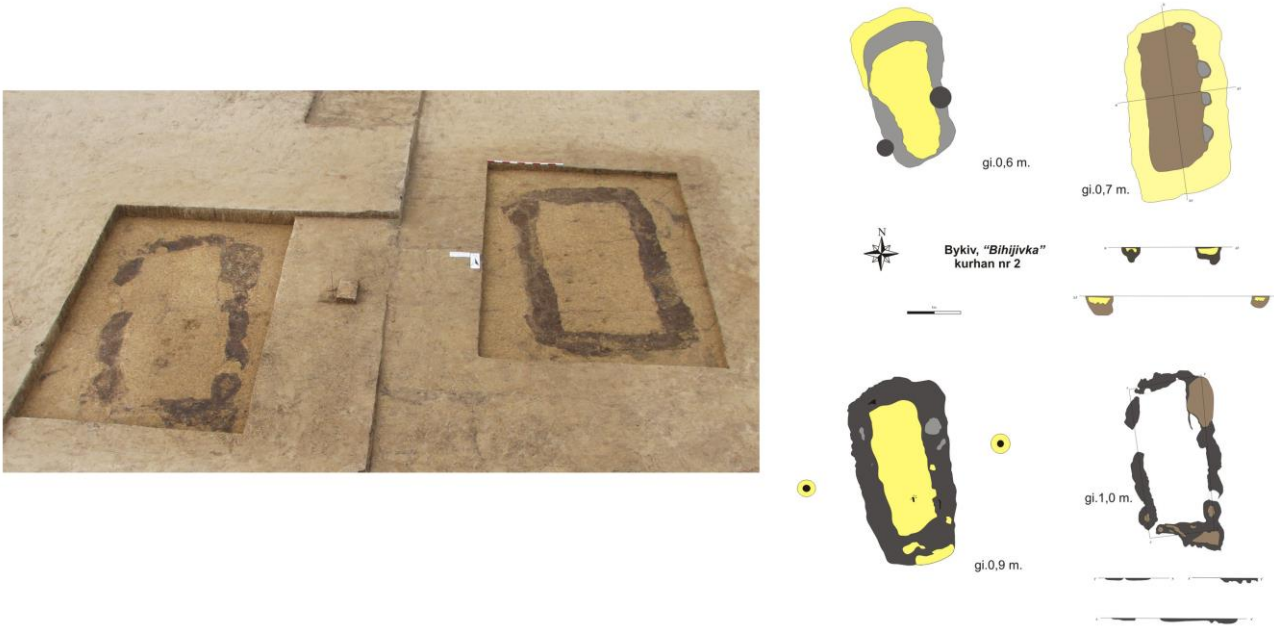

Рис. 98. Сліди поховальних об’єктів культури шнурової кераміки в кургані на пам’ятці в урочищі Бігіївка

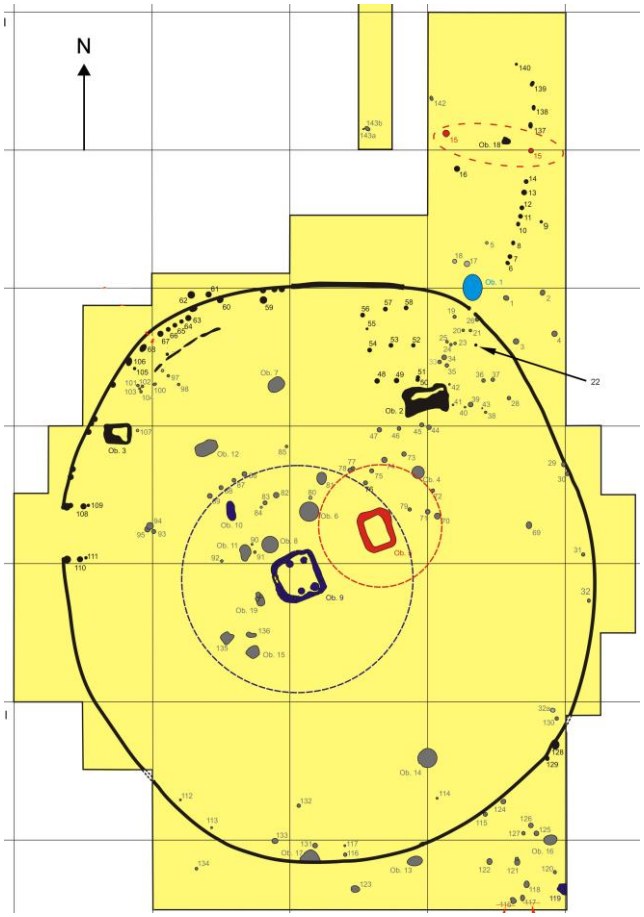

Рис. 99. План розкопу II з різночасовими об’єктами на пам’ятці в урочищі Бігіївка

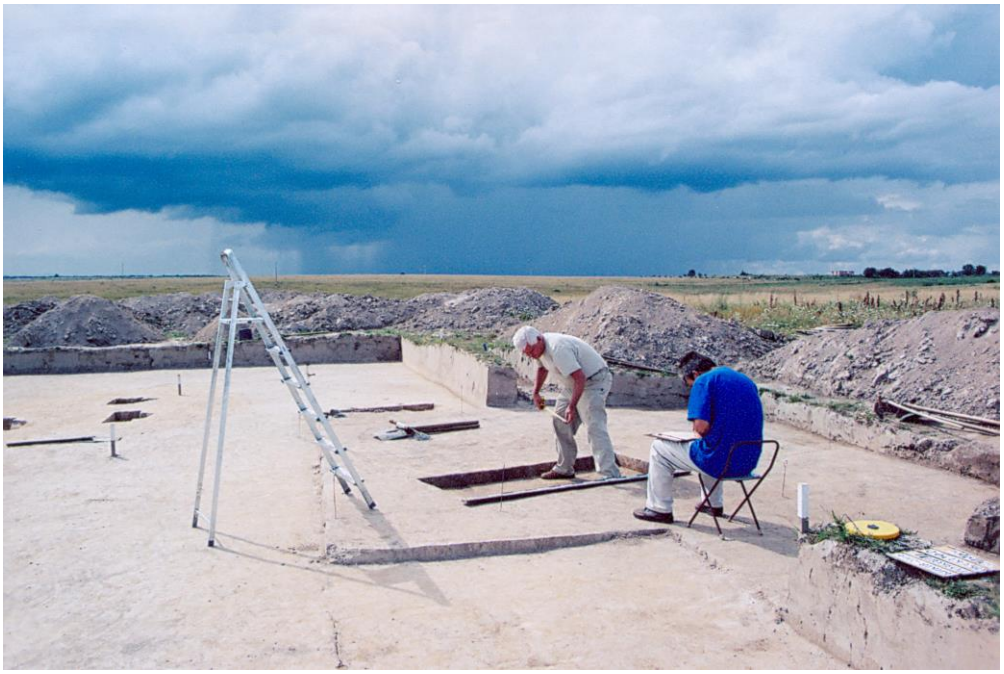

Рис. 100. Розчистка поховальної камери тщинецької культури на пам’ятці в урочищі Бігіївка

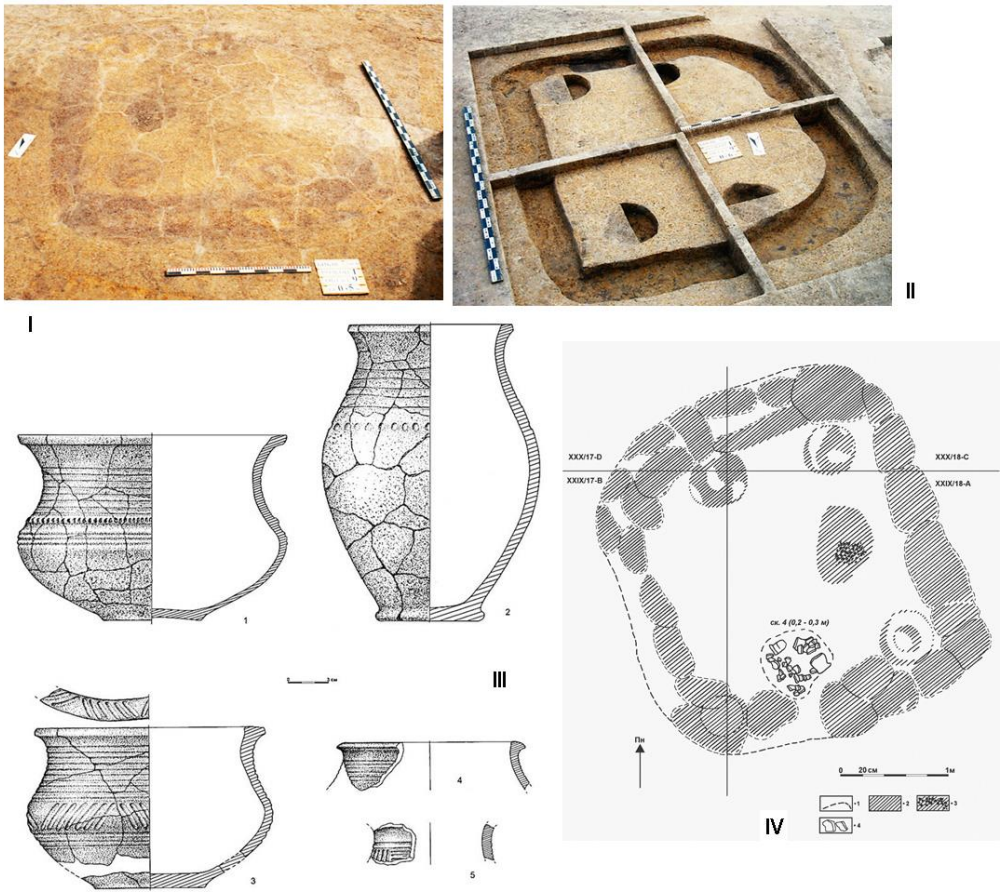

Рис. 101. Поховальна камера тщинецької культури (I, II, IV) та кераміка (III) з тілопального поховання на пам’ятці в урочищі Бігіївка

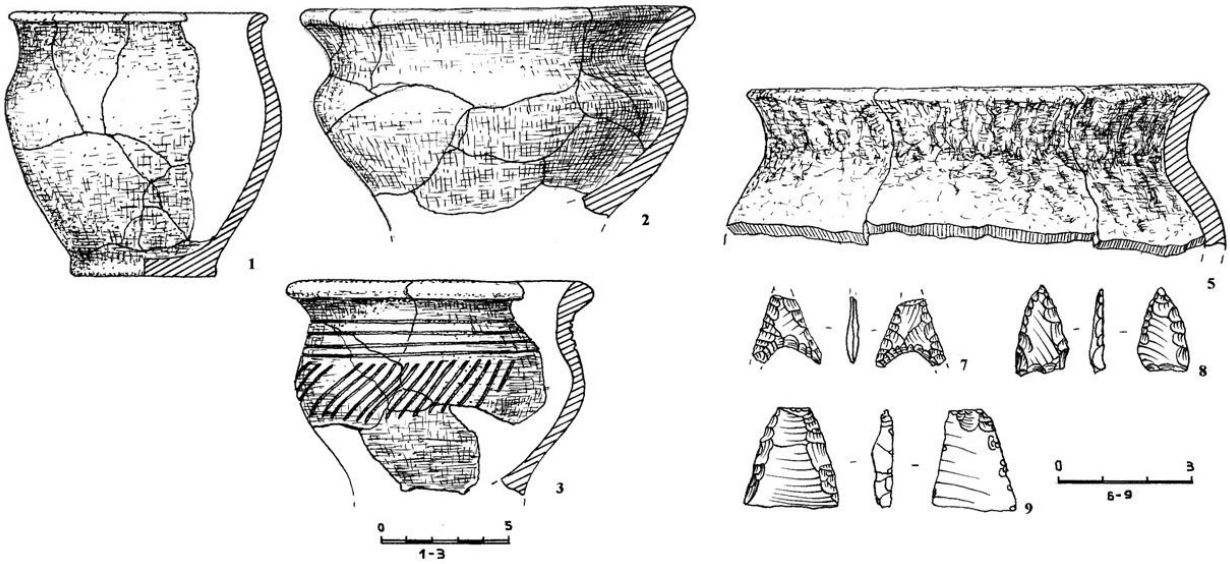

Рис. 102. Матеріали тщинецької культури з кургану 1 на пам’ятці в урочищі Бігіївка

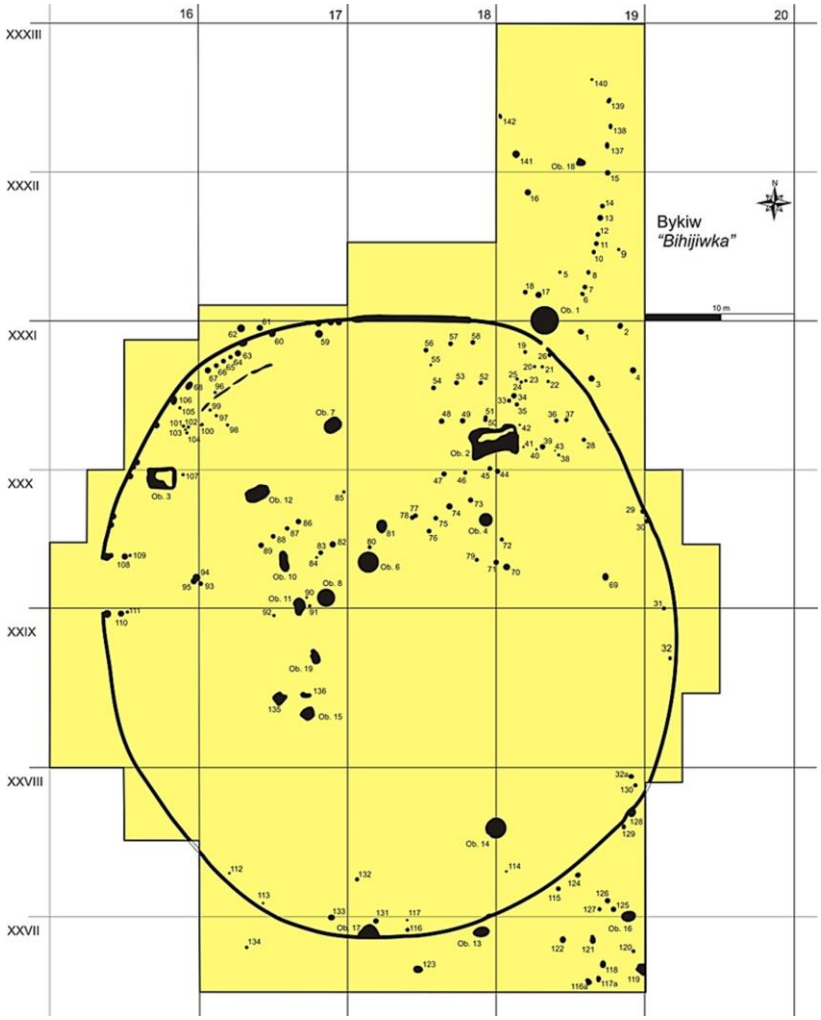

Рис. 103. План розкопу II із слідами об'єктів гальштатського періоду на пам'ятці в урочищі Бігіївка

Рис. 104. Вид на розкоп II з півночі зі слідами огорожі гальштатського періоду

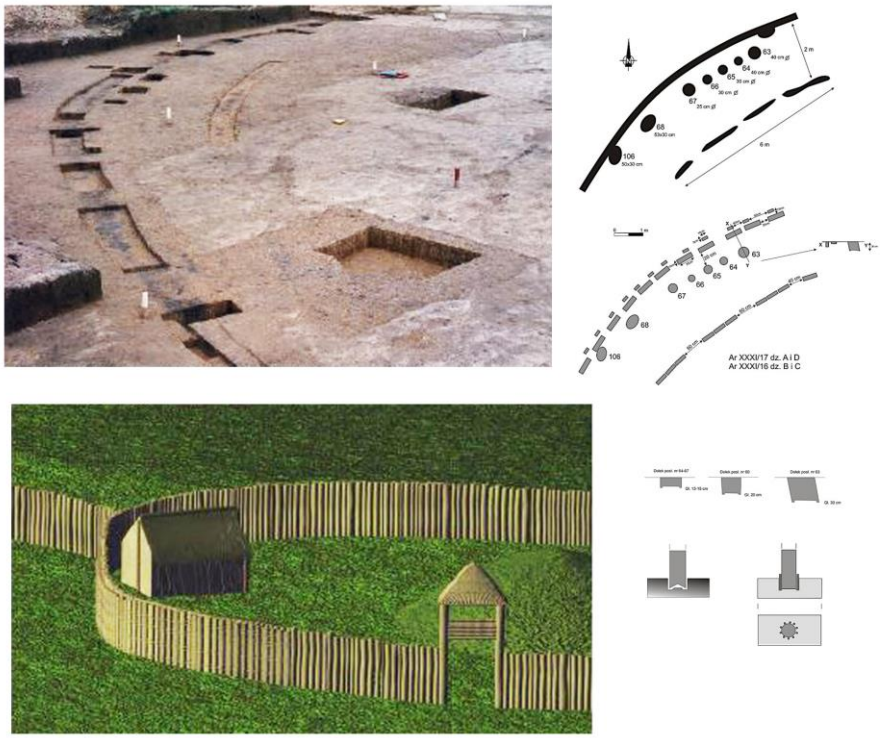

Рис. 105. Сліди огорожі гальштатського періоду та її реконструкція на пам’ятці в урочищі Бігіївка

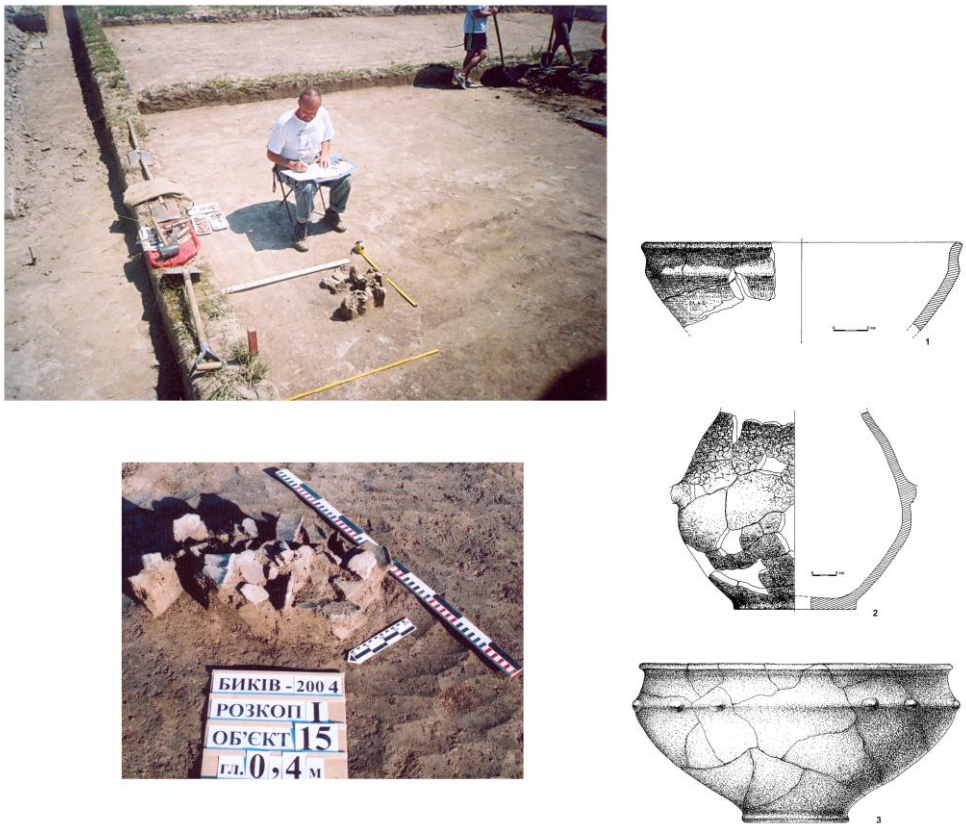

Рис. 106. Обєкти та кераміка гальштатського періоду на пам’ятці в урочищі Бігіївка

Рис. 107. Об’єкт ранньосередньовічного часу в кургані 1 на пам’ятці в урочищі Бігіївка

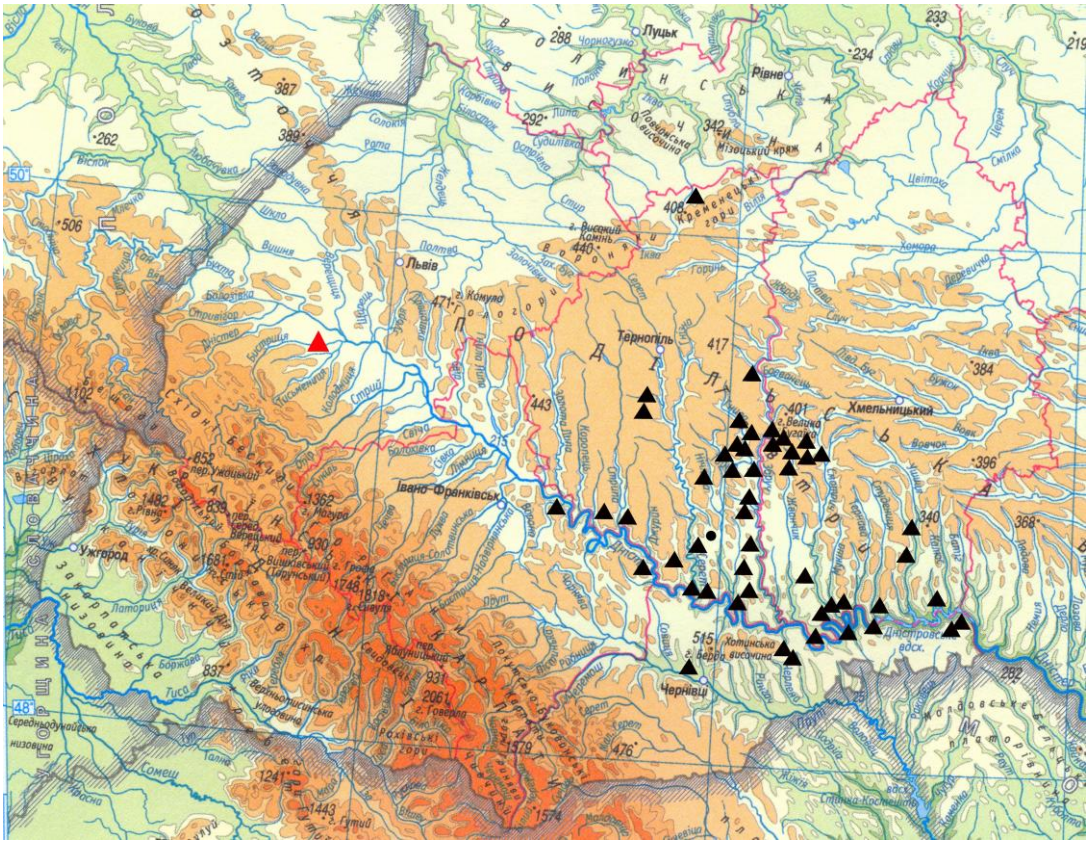

Рис. 108. Поховання ранньоскитського часу на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури (червоний трикутник) на карті поширення курганів західноподільської групи

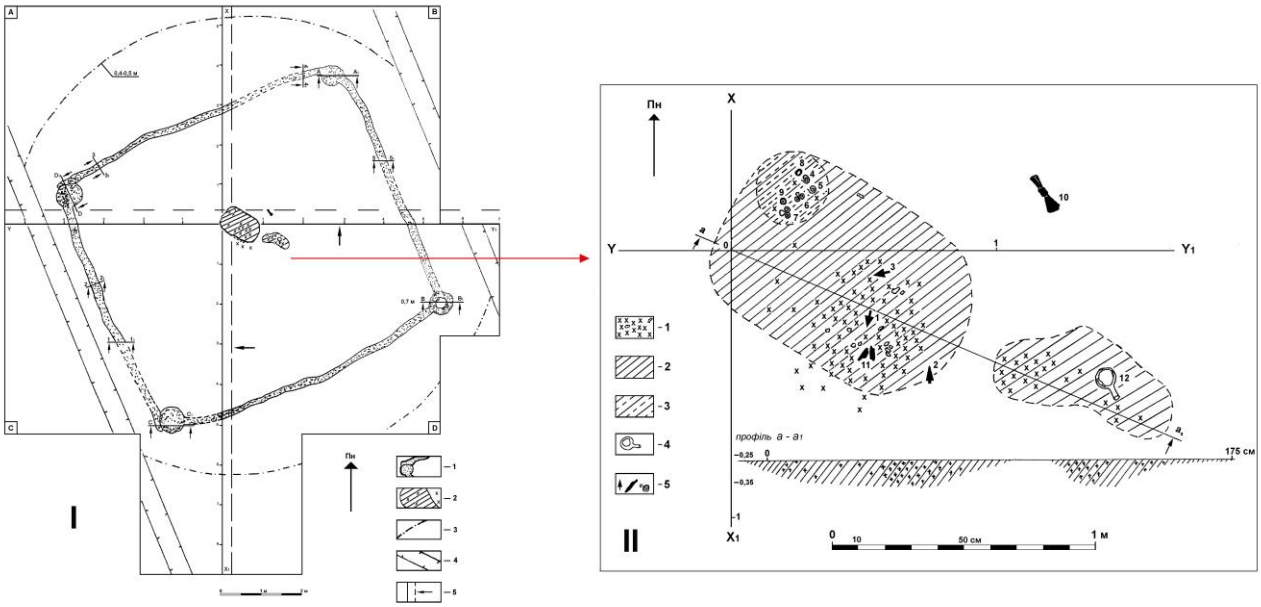

Рис. 109. План поховальної споруди (I) та кремаційного поховання ранньоскитського часу (II) в кургані 1 на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

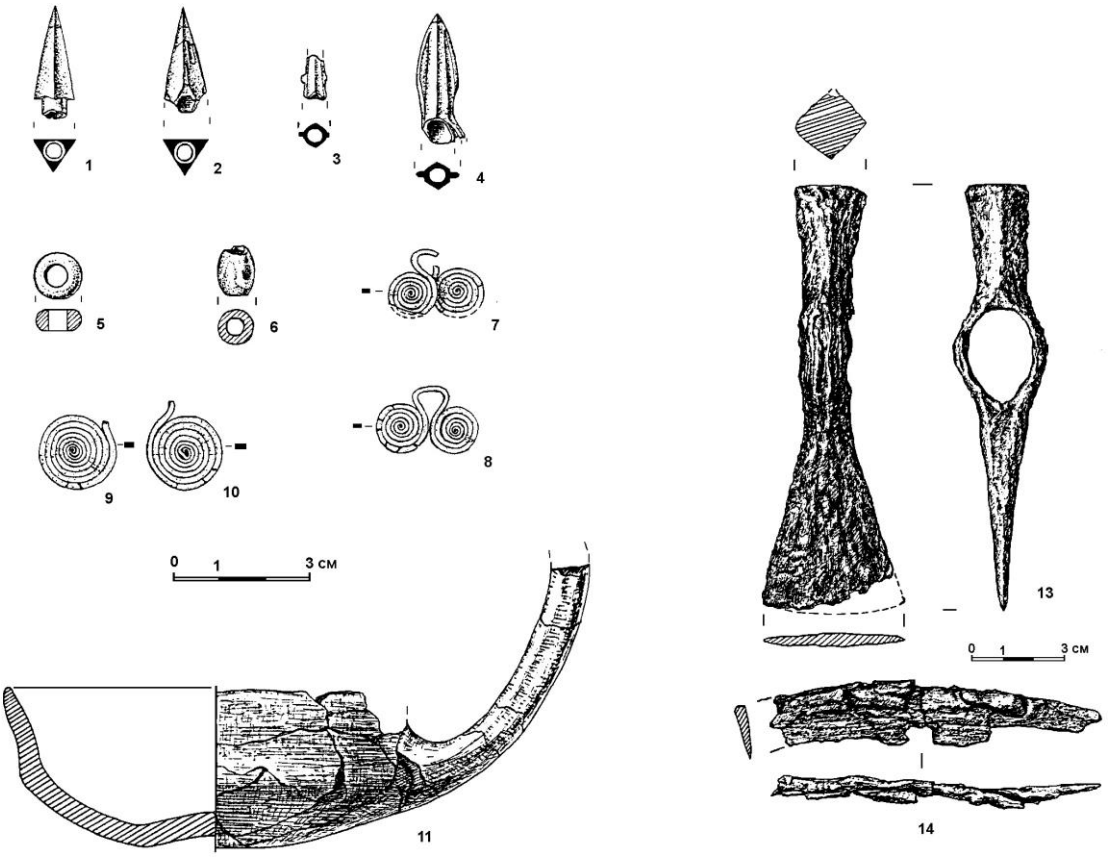

Рис. 110. Спорядження кремаційного поховання ранньоскитського часу в кургані 1 на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури. 1–4 – бронзові наконечники стріл; 5-6 – шкляні намистини; 7-10 – бронзові прикраси; 11 – керамічний кухлик; 12, 13 – залізний бойовий топірець; 14 – залізний ніж

Рис. 111. Фото спорядження кремаційного поховання ранньоскитського часу в кургані 1 на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури. I – залізні топірець (1, 2) та ніж (3), II – бронзові наконечники стріл, III – бронзові прикраси, IV – керамічний кухлик

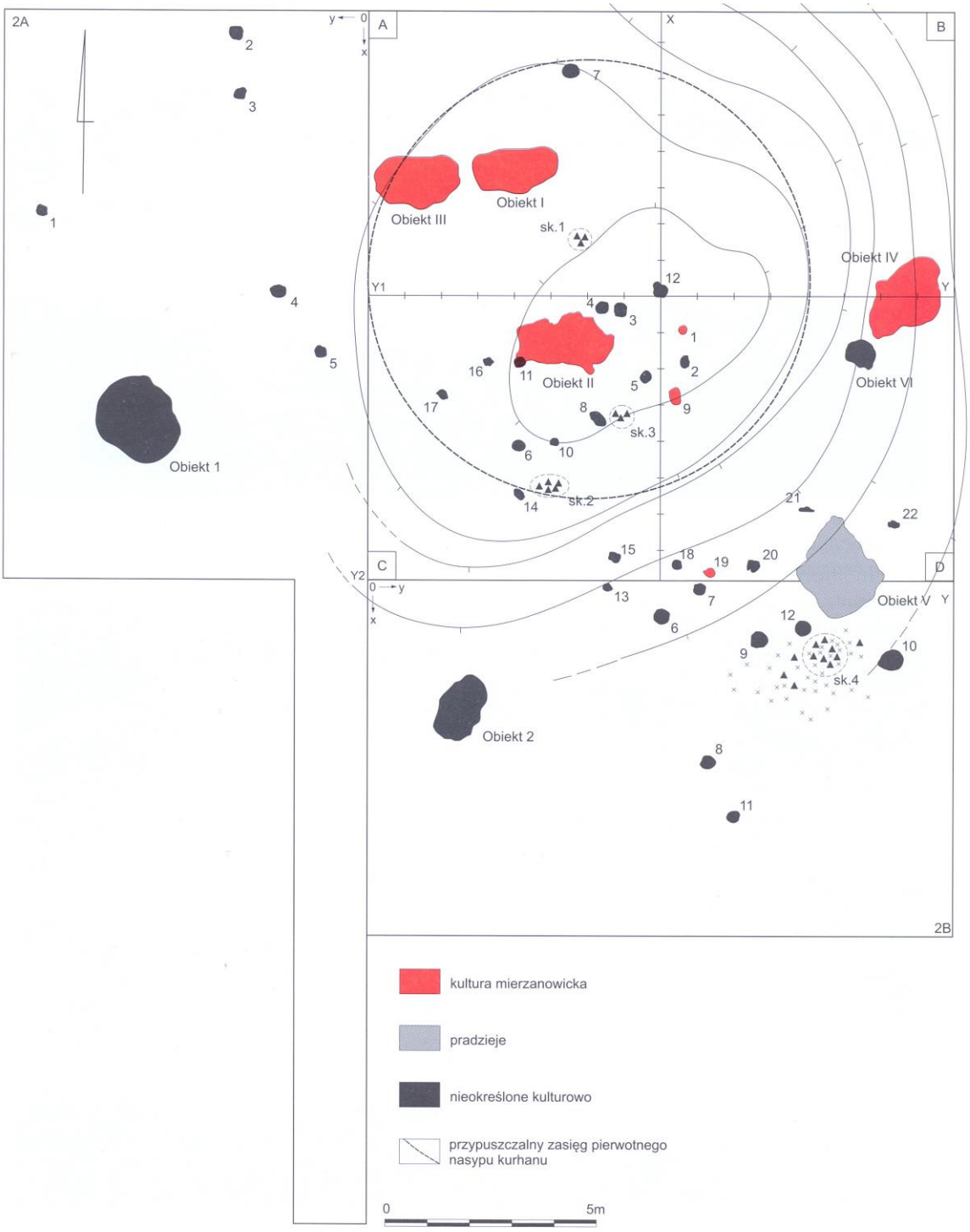

Рис. 112. План розкопу кургану 2 з об’єктами ранньобронзової доби (межановіцька культура) на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

Рис. 113. Дослідження поховальних об’єктів межановіцької культури в кургані 2 на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

Рис. 114. Поховання межановіцької культури (1) та керамічна миска (2, 3)з цього поховання

Рис. 115. Розчистка та графічна фіксація господарської ями межановіцької культури на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

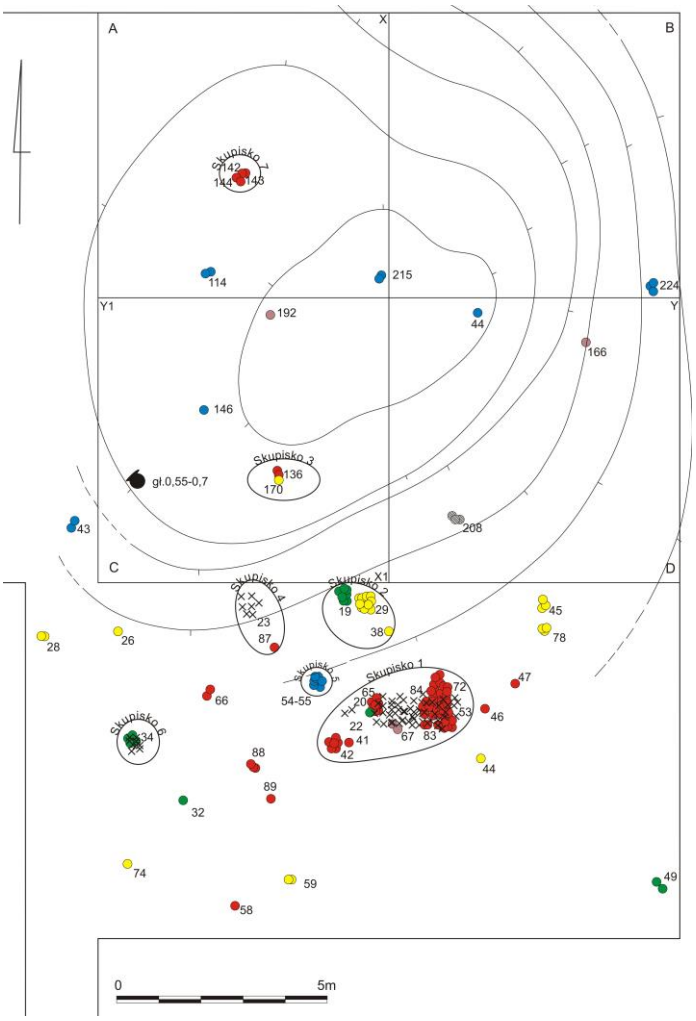

Рис. 116. План розкопу кургану 2 із скупченнями кераміки і перепалених кісток могильника тщінецької культури на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

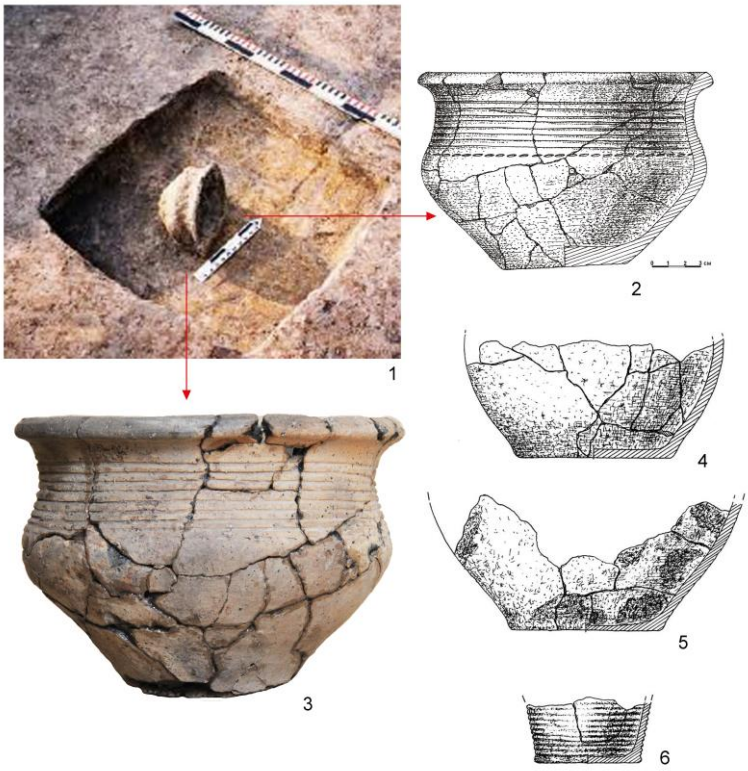

Рис. 117. Керамічний посуд з кремаційного могильника тщінецької культури на пам’ятці Биків в урочищі Коло фігури

Рис. 118. Археологічні дослідження багатошарової пам’ятки поблизу села Майничі IV на Дрогобиччині

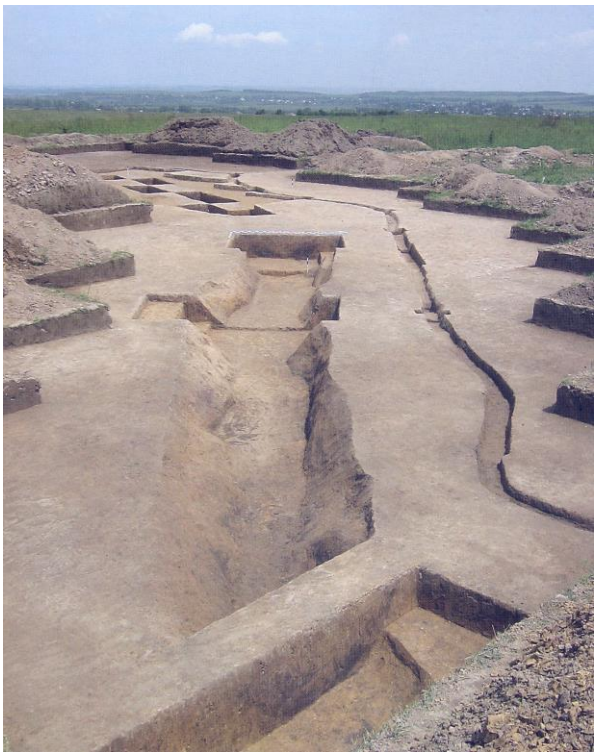

Рис. 119. Сліди фортифікаційних споруд укріпленого селища кінця пізньобронзової – початку ранньозалізної доби біля села Середнє Калуського району Івано-Франківської області

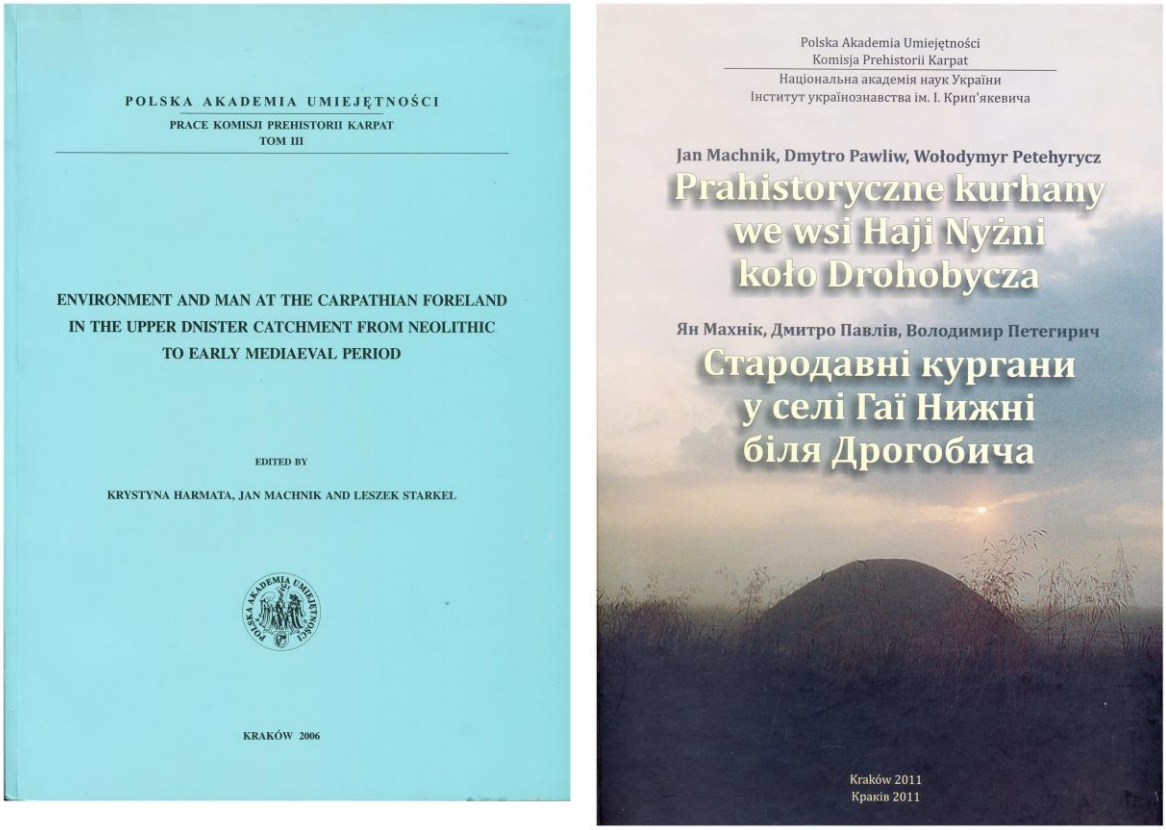

Рис. 120. Монографії, опубліковані за результатами досліджень українсько-польської археологічної експедиції

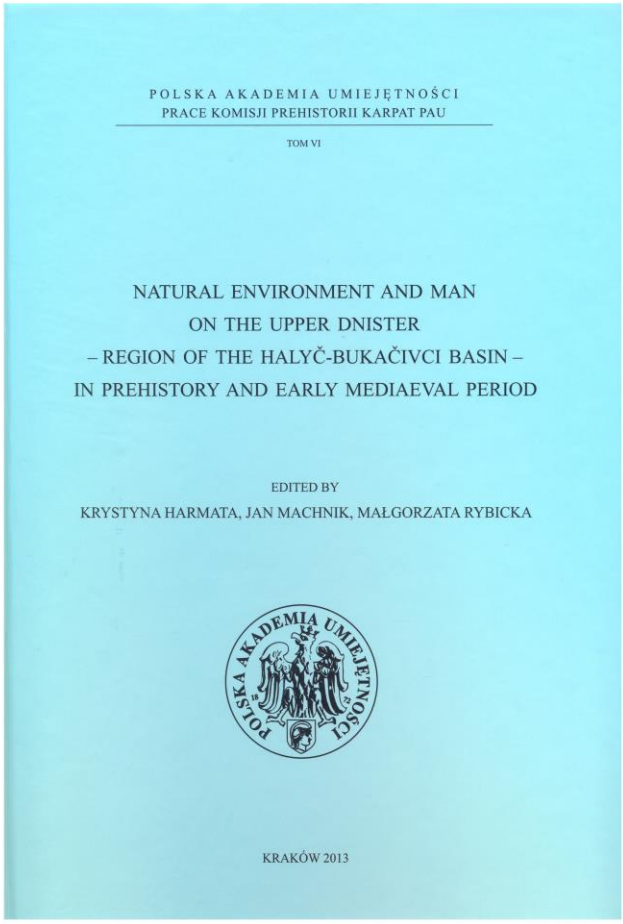

Рис. 121. Монографії, опубліковані за результатами досліджень українсько-польської археологічної експедиції